МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Кафедра соціальних і правових дисциплін

ФІЛОСОФІЯ:

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАВДАНЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЧАСТИНА 1
СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ

УМАНЬ – 2022

Друкується за рішенням Вченої ради історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини протокол № 11 від 28.04. 2022 року

УДК 1:159.955(072)

Рецензент:
к. філос. н., професор А.О. Карасєвич

Укладачі:
к. політ. н., доцент С.С. Бондар
викл. Т.В. Кожушко
викл. Р.Р. Цімоха

Філософія: навчально-методичні рекомендації до виконання семінарських завдань та самостійної роботи для здобувачів вищої освіти. Частина 1 «Світоглядні, методологічні та історико-теоретичні основи філософського мислення» / Уманський держ. пед. у-т імені Павла Тичини; уклад. Т.В. Кожушко, С.С. Бондар, Р.Р.Цімоха – Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. – 114 с.

Навчально-методичні рекомендації до виконання семінарських завдань та самостійної роботи для здобувачів вищої освіти укладено відповідно до програми «Філософія», затвердженої на кафедрі соціальних і правових дисциплін УДПУ. Структура відображає тематичний зміст першого модуля «Світоглядні, методологічні та історико-теоретичні основи філософського мислення». До кожної теми розроблено методично-дидактичний матеріал (методичні вказівки до опрацювання питань плану, теми для повідомлень, контрольні запитання, фонд тестових завдань, словник ключових понять й термінів, рекомендовану літературу, філософські етюди та огляд відомих персоналіїв). Навчально-методичні рекомендації до виконання семінарських завдань та самостійної роботи розраховані на здобувачів вищої освіти та всіх зацікавлених філософською проблематикою.

УДК 1:159.955(072)

© Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА……4
І. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА
МОДУЛЬ 1 СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ……....6
1.1.СЕМІНАР 1. ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ЛЮДСЬКІ ВИМІРИ І СМИСЛ……6
1.2.СЕМІНАР 2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ……..14
1.3. СЕМІНАР 3. АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ…….....23
1.4. СЕМІНАР 4. ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І ВІДРОДЖЕННЯ……38
1.5. СЕМІНАР 5. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ ДОБИ НОВОГО ЧАСУ XVI–XVIII СТ…….46
1.6. СЕМІНАР 6. НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ…….57
1.7. СЕМІНАР 7. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК НЕКЛАСИЧНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕНЬ (XIX-XX СТ.)…….64
1.8. СЕМІНАР 8. УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ…….79

ІІ. МЕТОДИЧНО-ДИДАКТИЧНА ЧАСТИНА
МОДУЛЬ 1 СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ.……90
2.1.РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДЗ……..90
2.2. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО КОНТРОЛЮ ……100
2.3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА……101
2.4. ВІДОМІ ПЕРСОНАЛІЇ……102
2.5. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ……..……..107

Передмова

Філософія належить до циклу фундаментальних дисциплін навчального плану, вивчення якої є важливим чинником духовного-культурного збагачення, інтелектуального розвитку та формування світоглядно-методологічної парадигми сучасної молоді.

Підкреслимо, що поліфонічний ракурс викладу матеріалу даного посібника в першу чергу зорієнтовано на збагачення духовного світу, а саме залучення до надбань і досягнень світової та української філософської думки, розвитку уявлення про генезис та формування світового історико-філософського процесу з багатогранністю світоглядних та методологічних позицій різних шкіл й напрямків, на отримання навичок та обґрунтовування власної світоглядної позиції та розуміння сучасних філософських інтепретацій.

Формуючи матеріал посібника, автори переслідували прагматичну мету, яка передбачає активізацію творчого осмислення досягнень світової історико-філософської скарбниці, що в свою чергу має на меті поглибити аналітичні вміння, та вміле застосування отриманих теоретичних знань з даного модуля в комунікаційному просторі, науковій та практичній діяльності. Тому якісне опрацювання поданих рекомендацій до виконання семінарських завдань та самостійної роботи здобувачами вищої освіти є достатньою підставою для успішної орієнтації в контексті світоглядних, методологічних та історико-теоретичних складових філософського дискурсу.

Даний посібник «Філософія: навчально-методичні рекомендації до виконання семінарських завдань та самостійної роботи для здобувачів вищої освіти» складається з двох модулів (частин), відповідно перший модуль має назву «Світоглядні, методологічні та історико-теоретичні основи філософського мислення» та містить теоретичну та методично-дидактичну частину, кожна з яких має власні цілі, завдання та передбачає особисті вимоги до знань та вмінь здобувачів вищої освіти.

Теоретична частина першого модуля, розділ І, «Світоглядні, методологічні та історико-теоретичні основи філософського мислення» складається з восьми підрозділів, кожний з яких висвітлює окремий період в історико-філософському процесі. Методичною складовою першого розділу є орієнтовні вказівки до опрацювання питань плану, де коротко закцентовано на основних аспектах загального матеріалу. Для закріплення знання розміщено філософський словник термінів та понять, які пропонуються для самостійного дефініювання в поліфонічному аспекті пошуку визначень, користуючись відкритими рекомендованими джерелами інформації, що подаються нижче до кожної теми семінарського заняття. Також для поглибленого знайомства з проблематикою кожної теми семінарського заняття запропоновано теми для повідомлень.

Методично-дидактична частина, другий розділ посібника, містить рекомендації до виконання індивідуально-дослідного завдання (ІНДЗ). Мета даного завдання розвинути творче мислення і активізувати пошук відповідей на складні світоглядні проблеми. Автори посібника пропонують реалізувати вказану вище мету саме у форматі філософського ессе. Тому даний підрозділ містить безпосередні рекомендації до виконання вказаного виду роботи, детально відтворено процес підготовки до написання, особливості структурування та правила креативності.

Окремими підрозділами подано перелік питань для самостійного контролю та список рекомендованих джерел.

У зручному форматі автори розмістили короткі відомості про відомих персон історико-філософського процесу.

У завершальному підрозділі розміщено ряд тестових завдань для самоконтролю з курсу філософія модуль І «Світоглядні, методологічні та історико-теоретичні основи філософського мислення».

Наостанок, автори щиро сподіваються, що використання зазначених методичних рекомендацій до опрацювання матеріалу першого модуля «Світоглядні, методологічні та історико-теоретичні основи філософського мислення» постануть конструктивним порадником у навчально-пізнавальному лабіринті філософської мудрості.

З повагою,
Кожушко Т.В. – викладач
кафедри соціальних і правових
дисциплін УДПУ імені Павла Тиични

І. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА
МОДУЛЬ 1
СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ

«Нехай ніхто в молодості не відкладає заняття філософією,
а в старості не втомлюється займатися філософією:
адже ніхто не буває ні недостиглим, ні перестиглим для здоров'я душі.
Хто говорить, що ще не настав або минув час для заняття філософією, той схожий на того, хто каже, що для щастя або ще немає, або вже немає часу»
Епікур

Семінарське заняття 1
Тема: Філософія, її людські виміри і смисл

План

1. Основні проблеми філософії. Специфіка філософського знання.
2. Світогляд, його суть і структура.
3. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, філософія.
4. Функції філософії.

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

В першому питанні потрібно вказати на специфіку філософського знання, яка докорінно відрізняє його від конкретно-наукового знання. При цьому потрібно роз'яснити його загальнозначущість, поліфонічність та плюралістичність, відтак – показати, що філософське знання є знання «софійне», зрозуміле як мудрість. Потрібно розкрити сутність мудрості і показати, що науково-об'єктивний підхід до пізнання дійсності поєднується з оціночним. Далі потрібно показати, що специфіка філософського знання в значній мірі визначається тими проблемами, які досліджуються в філософії. Тому необхідно сформулювати найважливіші проблеми філософії, і показати, чому неможливо дати на них однозначні і вичерпні відповіді і чому кожне нове покоління пробує відшукати своє власне тлумачення цих життєвосмислових проблем людського існування.

В другому питанні, розкриваючи сутність світогляду, потрібно показати його інтегративний, цілісний характер. Разом з тим у світогляді виділяються відносно самостійні компоненти. До найважливіших з них відносяться: знання, цінності, почуття, переконання, оцінка минулого та віра в майбутнє, воля. Потрібно розкрити зміст зазначених компонентів і показати їх роль в функціонуванні світогляду. Окремо слід розглянути самосвідомість, як один із найістотніших компонентів свідомості, який полягає в усвідомленні себе в якості суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності.

В третьому питанні слід звернути увагу на історичному характері світогляду, який змінюється з поступом людства. Потрібно охарактеризувати такі його історичні типи, як міфологія, релігія і філософія. Потрібно розкрити сутність кожного з історичних типів, показати відмінність одного від іншого, а також – що між ними спільного. Потрібно зазначити, що реально різні типи світогляду співіснують, хоча історично попередній тип світогляду відсувається на задній план, він, все ж таки виконує підпорядковуючу роль в порівнянні із домінуючою формою.

В четвертому питанні потрібно вказати на те, що філософія як сфера духовної культури виконує певні функції. До них належать світоглядна, методологічна, гносеологічна, онтологічна, критично-рефлексивна, аксіологічна. Потрібно розкрити сутність даних функцій філософії і показати їх взаємозв'язок.

Теми для повідомлень:

1. Філософія в системі культури.
2. Людина як віща цінність в системі філософського знання.
3. Філософія і світогляд.

Філософський словник до теми:

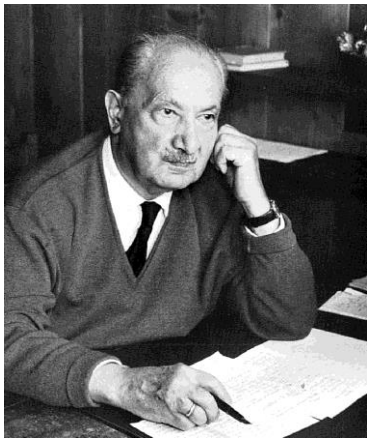
філософія, світогляд, релігія, міфологія, міф, методологія, метод, картина світу, рефлексія світ, світовідношення, світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, функція, мудрість.

Література:

1. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій. К., 2001.
2. Філософія. Підручник / За ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків: Консум, 2000.
3. Забужко О. Філософія і культурна притомність нації. — Сучасність, 1994, №3.
4. Заїченко Г. Долі філософії та культури наприкінці XX сторіччя.- Філософ і соціол. думка, 1994, №1-2.
5. Філософія: Підручник / Заїченко Г.А. та ін. — К., 1995. — С.б-19.
6. Нестеренко В.Г.Вступ до філософії: онтологія людини. Навч. посібник. — К., 1995.
7. Філософія та її місце в сучасній культурі. — Філософ. і соціол.думка, 1993, №4.
8. Гільдербан, Дітріх Фон. Що таке філософія? – Львів, 2008. – 416 с.
9. Горак Г.І. Філософія: Курс лекцій. - К.: Вілбор, 1998.- 227 с.

ФІЛОСОФСЬКІ ЕТЮДИ ДО ТЕМИ ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ЛЮДСЬКІ ВИМІРИ І СМИСЛ

Філософія – спосіб буття людини у світі

Мартін Гайдеґґер (1889-1976)

Філософія – це звернення до фундаментальних основ буття.

За М. Гайдеґґером, вона є запитуванням, яке водночас ставить під запитання того, хто запитує. Можна сказати, що філософія є сформульованим прагненням людини до цілісного буття.

Це звернення людини, що усвідомила своє дійсне призначення.

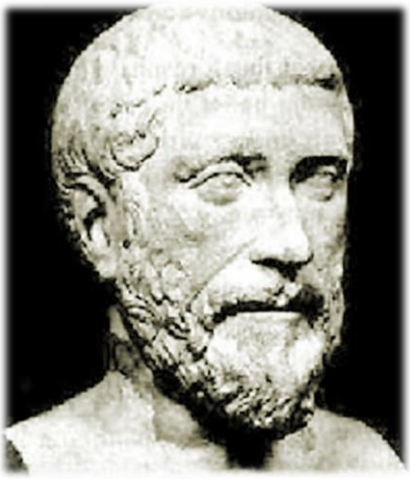
Таким чином, філософія – це особливий стан свідомого інтелектуального заглиблення в царину буття.

Проте, такий інтелектуальний стан передбачає внутрішню зрілість, субстанційність людини. Тобто, по-справжньому звертатись до буттєвих глибин може людина, що усвідомлює себе в ньому і намагається здійснити власну присутність.

Філософія – це усвідомлення єдиної буттєвої праоснови всього існуючого, а також того, що так званий реальний світ займає своєрідне проміжне становище між буттям і ніщо.

Людина має не тільки зрозуміти таке своє серединне положення, але й усвідомити власне призначення. Тоді вона вдається до філософування.

Для стародавніх греків «філософування» було не простим мисленням, а специфічним способом життя, здатним вести людину до розгадки «останніх питань» буття, до розуміння метафізичного, такого, що є підґрунтям природного. За Гераклітом, дещо відмінне від усього звичайного, дещо принципово «самостійне».

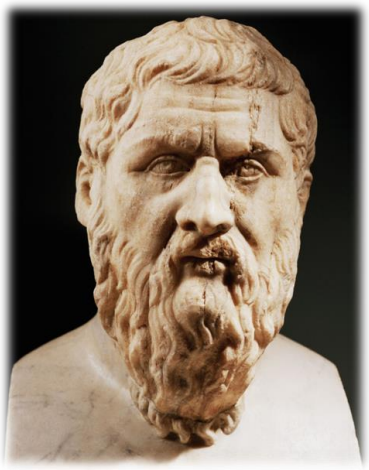

***Піфаґор (бл.* 585–497 рр. до н.е.).**

Дослідники вважають, що вперше слово «філософія» було вжито Піфаґором. Цей термін утворюється із сполучення двох грецьких слів: **phileo - любов та sophia - мудрість.**

Отже, буквально філософія – любов до мудрості, або «любомудрє».

Мудрості навчити не можна. Вона або є, або її немає.
Але можна навчитися філософії,
яка наповнює та розширює життєвий досвід,
перетворюючи пізнання на безкінечний лабіринт пошуків.

Платон (427-347 рр до н.е.)

Пояснення та закріплення в європейській культурі поняття «філософія» пов'язане з ім'ям древньогрецького класика Платона.

Філософи - на його думку, це люди, які відкривають таємниці природи і людського життя, вчать діяти й жити у злагоді з природою і вимогами самого життя.

Для грека філософія ще містила активну пам'ять мудрості. Але саме тут філософія формується і як зникаюча мудрість, і як дискурс, що розпочався. І мудрість, і дискурс постають у ній в якості діалектичної єдності.

Тож філософія є особливим видом знання - це "софійне",
мудре знання і повчання на його основі.

Давньогрецький класик ***Сократ***
головним завданням
філософії вважав ***пізнання людини***

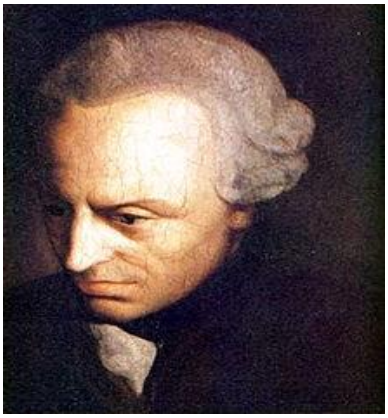
Сократ (469-399 рр. до н.е)

Подібне кредо було і в класика української філософії ***Григорія Сковороди***, який здійснював свою філософську діяльність під гаслом «**Пізнай себе!»**

Григорій Сковорода (1722-1794)

Знаменитий німецький класик XVIII ст. **І.Кант** вважав, що завдання філософії полягає у критичному дослідженні людських здатностей – пізнавальної і морально-практичної. Він виділяв три головні філософські питання:

Іммануїл Кант (1724-1804)

Що я можу знати?
(можливості і межі пізнавальної діяльності людини)

Як я повинен чинити?
(природа і головні засади моральної свідомості)

На що я можу сподіватися?
(природа релігійних ідей, таких як ідея вічного життя і Бога, та їх зв'язок з моральною свідомістю)

Ці три питання, на думку Канта, утворюють одне**:**

Що таке людина?

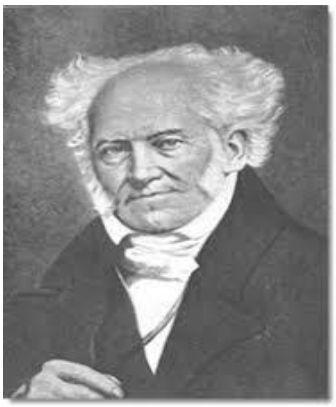
Тобто – завдання філософії, за Кантом**,**

це самопізнання людини як представника людського роду, носія універсальних людських властивостей, здібностей, потреб і моральних норм.

В історії філософії існує думка про те, що переважна більшість філософів **до XX століття**, дефініювали філософію з ***універсальною наукою про світобудову,***

«наукою про найзагальніші закони природи, суспільства і мислення» – наукою наук або царицею наук.

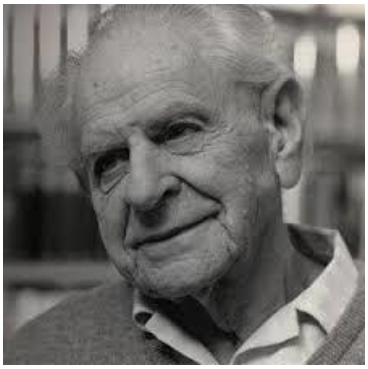
Натомість, німецький філософ XIX ст. **А.Шопенгауер**, який власною творчістю представляє яскраву некласичну парадигму в історії світової філософії стверджував, що **філософія – це не наука, а мистецтво:**

Артур Шопенгауер (1788-1860)

«Філософія досі зазнавала невдачі головним чином тому, що її шукали на шляху науки, а не мистецтва. Філософ ніколи не повинен забувати, що філософія є мистецтво, а не наука».

Мають право на існування і інші думки, а саме:

Карл Поппер (1902-1994)

відомий австрійський філософ XX ст. **Карл Поппер** стверджував:

«***Усі люди є філософами, хоча деякі – більшою мірою, аніж інші***».

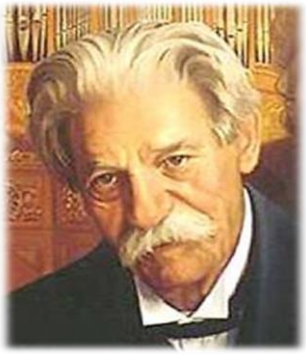
Отже, можна підсумувати,
загалом вернісаж філософських уявлень, поглядів та парадигм утворюють деяку єдину традицію – **традицію постановки загальних питань та пошуку відповідей на них.**

Філософія – це своєрідний динамічний взаємодіалог множин філософських учень,
творчий синтез людських знань,
аналіз пізнавальних зусиль,
моральних явищ це потяг чи любов до мудрості…

Філософія це вчення
про загальні принципи буття і пізнання,
про відношення Людина - світ;
про загальні закони розвитку природи суспільства і мислення;
теоретичне джерело світогляду та форма суспільної свідомості.

Головне ***завдання філософії*** – зробити спробу вступити в поле мислення та пізнати обєктивні та субєктивні підстави та внутрішню необхідність вироблених в історії форм і напрямів філософствування, які індукують це поле.

ФІЛОСОФІЯ І СВІТОГЛЯД

«Для суспільства, як і для індивіда, життя без світогляду являє собою патологічне порушення вищого почуття орієнтації"

Альберт Швейцер (1875-1965)

Світогляд – духовний грунт філософії,

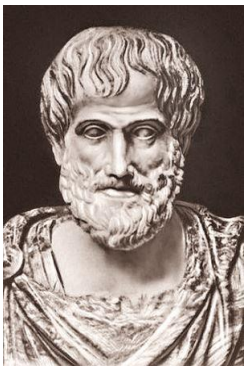
- система поглядів на світ та місця людини в ньому, задана передумовами (колективне несвідоме,вірування, традиції) форма усвідомлення людиною навколишнього світу, ролі і місця в ньому людини: наміри, претензії щодо світу, норми та критерії ідеалів, належної стратегії життя, шляхи здійснення життєвої програми

Філософія – це не стільки світогляд як готовий результат, скільки процес світоглядних пошуків, мислення, розумова діяльність.

Без особистісного відношення, без форми особистого внеску, філософія вже не зовсім філософія: вона або мертва, або заражена особливим видом смертельного вірусу – догматизмом. Але в такому разі і філософський характер світогляду слід визначати не його змістом і не наявністю теоретичного обґрунтування, а тим, наскільки світогляд людини є результатом її власних світоглядних пошуків, мислення. Дещо суб'єктивуючи це співвідношення можна навіть сказати, що

«…філософія є виключно особистою справою того, хто філософствує»
(Е. Гуссерль)
або «однією з нечисленних можливостей автономного творчого існування»
(М. Гайдеґґер).

Також зауважимо, якщо людина просто некритично, без роздумів, догматично прийняла світоглядні уявлення, які панують в її оточенні або нав'язуються релігійною чи політичною владою, її світогляд навряд чи правильно буде визнати філософським, навіть якщо він був кимось теоретично обґрунтований**.**

Аристотель(384-322 до.н.е.)

Адже ще видатний давньогрецький філософ **Аристотель** писав, що філософія починається зі ***здивування.*** Здатність дивуватися навколишньому світу породжує допитливість, бажання дослідити, зрозуміти. Допитлива людина є активною, вона не задовольняється будь-якими відповідями, приймаючи їх на віру, а намагається зрозуміти й порівняти різні точки зору.

Найважливішими елементами структури світогляду є: знання, цінності та оцінки, переконання, віра, ідеали, надія, мрія, любов. Взаємодіючи, вони створюють цілісну картину світу.

Світогляд прийнято класифікувати на основі різних спільних ознак

Історичні типи світогляду

Міфологія – первісна форма світогляду, інтегрована уява про світ як про органічну цілісність буття

Релігія – форма світогляду, в якій буття поділяється на духовне та тілесне, вічне та створене, принципом єднання яких є віра.

Філософія – форма світогляду, в якій людина визначає своє місце в світі шляхом формування та вирішення таких "відкритих" питань (вічних проблем) шляхом дискурсиного мислення

Міфологічний світогляд **–** це тип світогляду, особливістю якого є нерозчленованість суб'єктивної та та об'єктивної складових, де людина включена у Всесвіт. Виникає за 30-40 тис. р. до н.е. В основі лежить знаково-символічна діяльність. Це світогляд архаїчної епохи, де людина не виділяє себе з навколишнього середовища, де трансцендентне – уявляється як порядіснуюча реальність.

Міфологічному світобаченню властиві:

- **синкретизм** - злитість, нерозчленованість: людини і природи, людини і суспільства земного і небесного, природного і надприродного речей та слів, істот та імен просторових і часових констант;

- **індиферентне сприйняття протиріч** пралогічне мислення: відсутні загальні поняття, наприклад, любов, людина, природа;

- **відсутні правила закономірності та дискурс**, наприклад, розмите смислове поле предмету пізнання.

- матеріальна реальність існування міфу виражена не в слові-оповіді, а в обряді-ритуалі – а в **колективному магічно-ритуальному дійству.**

Феномен релігійного світобачення пов'язаний з

- вірою відновлення зв'язку з трансцендентним,
- з культовими обрядами, догматикою, практикою,
- сакральними віросповідними джерелами(текстуальність),
- індивідуальною можливістю приєднання до Потойбічного

Релігійний світогляд виникає в лоні міфологічних бачень на основі віри та уявлень про існування надприроднього і усвідомлення того, що крім суб'єктивного і природного

світу існує інший, трансцендентний світ:

Ознаки його:

- розмежування світів та місця людської екзистенції в них
- присутність віри
- наявність знання

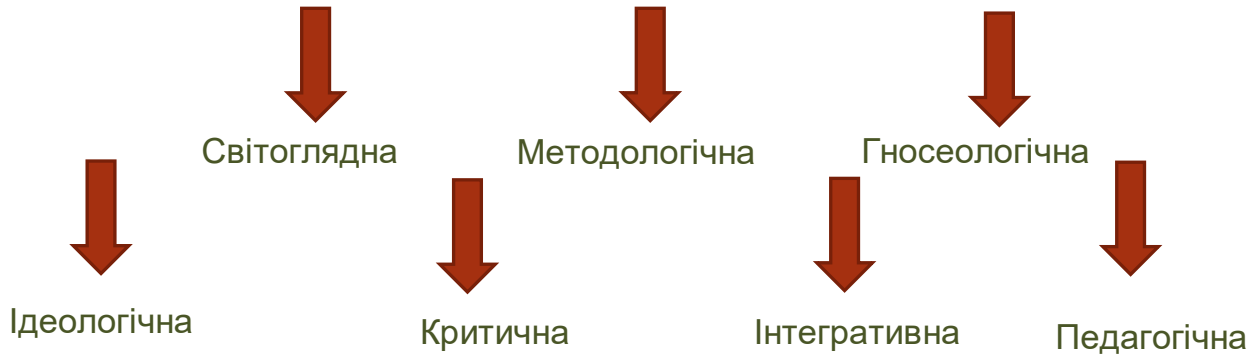
Філософський світогляд – це подив, сумнів, рефлексія, тлумачення і розуміння. Філософія виникає з критичного ставлення до традиції, із сумніву, щодо достатньої обгрунтованності підстав світобачення, з подиву перед здатністю охопити нескінченний світ. **Ознаки:** активний, рефлексивний, критичний стосовно наративів, авторитетів, стереотипів, догматів, традицій, вірувань та табу.

Мета філософського світогляду – свобода екзистенції людського буття

Науковий світогляд – це система уявлень про загальні властивості і закономірності природи в результаті узагальнення і синтезу природничо-наукових теорій (фізика, хімія, біологія, астрономія і т.д.).

Перше науковий світогляд носив натурфілософський, умоглядний характер. Це погляди Фалеса, Анаксимандра, Анаксимена, Анаксагора, на відміну від релігії, не покладається на віру, і будь-яке твердження намагається доводити та перевіряти. Науковий світогляд репрезентують, наприклад, концепція класичної математичної механіки 16-17ст. теорія відносності або молекулярної структури.

Функції філософії

СВІТОГЛЯДНА ФУНКЦІЯ

Осмислює світоглядні ідеали

- Обґрунтовує світоглядні ідеали
- Накреслює стратегію досягнення ідеалів

МЕТОДОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ

Метод - шлях, спосіб дослідження

Основні філософські методи – Діалектичний – Метафізични – Рефлексивний – Критичний – Герменевтичний- Синергетичний

ГНОСЕОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ

Розробка та вибір засобів і методів вивчення та зміни предметного світу з урахуванням діючих законів та особливостей

ІДЕОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ

характеризує її соціальний, класовий характер. У суспільстві існує безліч ідеологій, та існує вірогідність панування однієї з них. Пануюча ідеологія спирається на всю систему фінансової, політичної, правової та військової влади

КРИТИЧНА ФУНКЦІЯ

проявляється в опозиції *філософії* до емпіричної дійсності, до

світу повсякденної реальності, руйнуванні звичних стереотипів ..

ІНТЕГРАТИВНА ФУНКЦІЯ полягає в об'єднанні досвіду людини.

Семінарське заняття 2
Тема: ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

План
1. Філософія Стародавньої Індії.
2. Філософія Стародавнього Китаю

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

Розглядаючи перше питання, логічно почати з пояснення особливостей того історичного часу, коли зароджується у ранніх цивілізаціях Далекого і Близького Сходу така форма світогляду, як філософія. Зупиніться на соціальних передумовах її зародження, проаналізуйте, як це змінило бачення світу, способи діяльності людини та вичленування об'єктів діяльності.Зверніть увагу на особливості східної філософської парадигми (від грец. "парадигма" - модель філософування), яка відзначається характерною гармонією між людиною і природою у взаємовідношенні "людина - світ", а також перевагою морально-естетичної проблематики.

Знайомлячись з філософією Індії, проаналізуйте, наскільки її особливості зумовлені такими стародавніми духовними пам'ятками, як Веди, Упанішади, Махабхарата і Рамаяна. Розкажіть про основні школи індійської філософії: санкх'я, йога, ньяя, міманса, веданта, чарвака-локаята, буддизм, джайнізм; розгляньте висунуті ними проблеми виникнення світу, буття, пізнання; поясніть значення понять "сансара" (переселення душ), "карма" (закон покарання), "мокша" (повна свобода), "нірвана" (звільнення душі від перевтілень, стан блаженства).

Переходячи до другого питання, зазначте, що історію філософії Стародавнього Китаю можна поділити на два періоди: передфілософія і відділення філософії від міфології. Перший період, пов'язаний із старовинними книгами "Книга історії", "Книга змін" тощо, пояснює походження і розвиток світу через співвідношення протилежних сил "янь" та "інь". Другий період характеризується протиборством різних філософських шкіл: конфуціанства, даосизму, моїзму. З'ясуйте, які політичні, правові та моральні норми поведінки

Теми для повідомлень:

1. Специфіка східної парадигми світорозуміння.
2. Чотири «благородних істини буддизму»: філософський контекст.
3. Сенс життя людини за філософією йоги.
4. Упанішади-філософська частина Вед.
5. Специфіка давньоіндійської філософії.
6. Філософія буддизму і сучасність.
7. Провідні ідеї філософських шкіл Стародавнього Китаю.
8. Моральні аспекти конфуціанства.
9. Особливості даосизму.
10. «Золоте правило» Конфуція.

Питання для самоперевірки:

1. Яка проблематика староіндійської філософії?
2. Які характерні риси індійської філософії?
3. Які особливості філософії Стародавньої Індії?
4. Які основні школи давньоіндійської філософії?
5. Які особливості філософії Стародавнього Китаю?
6. Яка основна риса конфуціанства?
7. У чому проявляється специфіка даосизму?
8. Які особливості філософських поглядів Конфуція?
9. Які спільні риси старокитайської та староіндійської філософії?
10. У чому специфіка моїзму?

Філософський словник до теми:
атман, брахман, дхарма, даршана, нірвана, джайнізм, карма, сансара, веди, упанішади дао, даосизм, конфуціанство, моїзм

Література:

1. Від витоків до середини XIXст.: Короткий довідник з історії філософії /
Т.Д. Пікашова, В.Л. Чуйко.- К.,1998.- 150 с.
2. Вступ до філософії: Підручник / Г.І. Волинка та ін. - К.: Вища шк., 1999.
3. Захара І. Лекції з історії філософії. - Львів: ЛБА, 1997.- 398 с.
5. Татаркевич В. Історія філософії. - Львів: Свічадо, 1997. – 418 с.
9. Філософія / Г.А. Заїченко та ін. - К., Вища шк., 1995. – 454 с.
10. Філософія: Навч. посібник / І.Ф. Надольний. - К.: Вікар, 1997. – 583 с.
11. 12. Читанка з історії філософії // Г.І. Волинка. Філософія стародавнього світу. - Кн.1.- К., 1992.

Філософські етюди до теми
Філософія Стародавнього Сходу

«Індія була повністю поглинена пошуком відповіді на важливе питання про людський стан, і, перш за все, про його мінливість. Таким чином, можна стверджувати, і не без підстав, що вся індійська філософія була й залишається екзистенціальною».
Мірче Еліаде

Спеціалісти–індологи радять починати знайомство з індійською філософією через сприйняття специфічних і незвичних для західної ментальності ***термінів–ідеологем***, які складають доктринальний каркас системи:

Карма – закон універсальної причинності, що обумовлює людське існування. Вона означає «діло», «дію», що може дорівнювати «професії». Причому «карма» означає дію взагалі і не тільки фізичну, а й вербальну (словесну) і ментальну (психічний акт). Результат дії, висновок життя, визначає параметри наступного життя живої істоти, котра мусить змінити життя, що скінчилося.

Сансара – безначальне і нескінченне чергування народжень та смертей, кругообіг живих істот під впливом закону карми, що регулюють етичні норми спілкування людей.

Майя («серпанкове покривало Майї») – загадковий процес, ілюзорна примара реальності, котра лише видається реальністю, що породжує і підтримує вселенський лад і в такий спосіб здійснює «безконечний рух» колеса існування.

Абсолют, яким би ім'ям його не назвали: Брахман, Атман, Необумовлене трансцендентне, Безсмертне, Непорушне, а також Нірвана.

Йога – спеціальний термін для позначення психотехніки; інакше її прирівнюють до медитативної практики звільнення. Термін «медитація» походить від латинського – meditatio, що означає роздуми. Між іншим, процедура медитації дуже далека від процесу роздумів, а деколи вона передбачає вихід за межі дискурсивного мислення. Тому в даному контексті більш адекватним є слово «споглядання». Слово «йога» означає «зв'язок», «з'єднання». Скоріш за все, мається на увазі з'єднання думок та психічних факторів взагалі, їх зосередження на єдиному об'єкті споглядання. В індійських текстах термін «йога» використовується у двох основних значеннях: по–перше, йога означає психотехніку взагалі, практику «звільнення» (мокша, мукті, кайвалья, нірвана, тощо), яка використовується усіма релігійними традиціями – індуїстська йога, буддійська йога, джайністська йога і т.ін.; по–друге, йога означає даршану (філософську систему), створену мудрецем Патанджалі, яка й носить його ім'я – йога Патан–джалі. Є ще одне, другорядне, значення йоги – чаклунство, магія.

Мандала – образ світу. Буквально це слово означає «коло», іноді його перекладають як «центр», іноді, як те, що оточує. Це досить незвичайна композиція, котра складається таким чином, що вказує на рівень розвитку свідомості індивіда. Вона може бути складена з одного наріжного кола і одного або декількох внутрішніх кіл, у котрі вписують квадрат, поділений на чотири трикутника. У центрі кожного трикутника і у центрі самої мандали також знаходяться кола із зображеннями божеств або їх символів. Таке зображення може мати безліч варіантів; деякі мандали нагадують лабіринт, інші – палац з садами. Рослинний орнамент може співіснувати з кристалографічними структурами, іноді у малюнку можна розгледіти діамант або квітку лотоса.

Мокша, мукті, кайвалья, нірвана – різні терміни в різних філософських школах означають одне й те саме – звільнення.

Перші свідчення філософії Стародавньої Індії дійшли до нас у **Ведах** (знаннях), що датуються десь в середині II тисячоліття до н.е. У них зібрані хвалебні гімни та пісні богам, магічні заклинання і роздуми про людину. Веди – одна з найдавніших пам'яток духовної культури людства, яка стала відома в Індії. Завдяки Ведам індійську філософію називали найстародавнішою у світі. Структурно Веди дослідники поділяють на чотири збірки. Так у Рігведі зібрані гімни богам, у Самаведі – священні пісні, у Яджурведі та Атхарваведі – магічні заклинання.

Філософська частина Вед – ***Упанішади.*** Це збірки філософських бесід мудреців зі своїми учнями. В Упанішадах вперше здійснено спробу, не заперечуючи історично більш ранні міфологічні уявлення, пояснити світ на понятєвому рівні. Високий рівень раціоналізації та антропоморфна спрямованість реалізувалися у вченні про знання, яке здобувається шляхом медитації і носить містичний характер. Якщо залишити осторонь містику, то можна констатувати застосування методу інтроспекції (самоспостереження).

В Упанішадах вперше здійснено спробу абстрактно-логічного осмислення світогляду в поняттях "брахман" — єдина абсолютна реальність та "атман" — суб'єктивне духовне начало, душа.

В текстах Упанішад викладено вчення *про карму і перевтілення*. Згідно з ним, душа кожної істоти після смерті перевтілюється в іншу істоту, залежно від своїх вчинків. Ланцюг перевтілень вічний, а душа, залежно від виконання моральних законів, безперервно набуває нової тілесної форми існування. Кращі вчинки приводять до очищення душі і можливості перевтілення в більш досконалу істоту, а негативні – навпаки. Цей процес позначається поняттям «***сансара»***, що означає біг, який повертається до місця свого початку. Початком тут є бездоганний атман, що може бути очорненим людськими прагненнями та діями, тоді смерть постає як перехід на нижчий рівень існування душі, що викликає страждання. Вічне чергування життя і смерті є потоком страждань, які породжуються невгамовною жадобою

бажань і діянь людей.

В цілому Ведична література важка для розуміння своєю підвищеною метафоричною мовою та спекуляціями.

Філософія в Індії виникає в **VI-V ст. до н.е**. Саме в цей час вже можна знайти датовані першоджерела власної індійської мудрості. Самого слова філософія на той час ще не існувало. Замість нього використовувалось інше слово – *«**даршана**»*. **Даршана** в певному сенсі слова означала світогляд – огляд (бачення) світу, а індійським мудрецям вона була явлена як дзеркало, котре може відобразити життя в цілому.

Для його кращого засвоєння запропоновано поділити даршани за принципом їх відношення до Вед. Згідно з цією класифікацією одну частину даршан відносять до тих, які підтримували авторитет сакрального знання (на той час сакральним знанням в Індії були Веди), їх називають ***ортодоксальними даршанами (астика***):

веданта, міманса, санкх'я, ньяя, вайшешика, йога.

Згідно з **ведантою**, світ складаєьбся зі світового духу – Брахмана і людської душі – Атмана. Душа вічна і після смерті людини переселяється в інше тіло. Існує закон карми – людина не може змінити свій соціальний статус, тому має змиритись зі своїм
становищем.

Філософи **міманси** вважали, що світ вічний, створений Богом і у ньому діють закони карми.

Санкх'я (засновник – Капіла) стверджувала, що у світі існують два начала – матеріальне (Пракріті) і духовне (Пуруша).

Основні ідеї школи **ньяя** зводяться до переконання у тому, що світ складається з дрібних часточок води, вогні, землі і повітря. Знання можна отримати за допомогою суттєвого пізнання і формулювання умовиводів.

Вайшешика (засновник – Канада) сформулювала 5 матеріальних першооснов світу: земля, вода, повітря, вогонь, ефір. Світ створений Богом з атомів, розвивається за законами карми.

Йога (засновник – Патанджалі) стверджувала, що людина має прагнути постійного самовдосконалення шляхом заглиблення у свій внутрішній світ. У житті кожна людина має дотримуватись моральних прицепів.

Другу частину даршан відносять до тих, які не визнавали сакрального знання, а керувалися іншими авторитетами, або не мали авторитетів зовсім, їх називають ***неортодоксальними даршанами (настика): джайнізм, чарваків локаятів та буддизм.*** Кожна з цих даршан була заснована певним мудрецем, мала свої сутри і своїх учнів. Вона пропонувала власний шлях звільнення.

Засновник ***джайнізму Махавіра Вардхамана*** (бл. 500р. до н. е.) заперечував авторитет Вед. Основними елементами світу джайністи вважають індивідуальні душі, здатні до самовдосконалення. Але їх пронизує неживе (матерія, ефір, простір), і тому душі не спроможні розгорнути свої нахили до всевідання і блаженства. На заваді стають матеріальні частки, що проникають у душу, несучи із собою матерію карми, пристрасті якої і приводять до кругообігу перевтілень. Мета спасіння полягає у піднесенні вивільненої від матеріального впливу душі до рівня досконалих істот. До того ж необхідно за допомогою аскези – відмови від життєвих зваб– позбутися карми. До цього приводить лише доброчинне життя.

Буддизм виник у VI – V ст. до н.е.

Його започаткував непальський принц *Сіддхарта Гаутама*, який після тривалого самітництва став просвітленим, тобто *Буддою*.

У його вченні відсутній вічний бог. Буддизм відкидає поняття «*душ*а».

Немає і постійного буття. Все перебуває у круговороті виникнення та зникнення. Найпростіші елементи, з яких розбудований світ, – це мінливі якості та стани, що зумовлюють вічний потік перетворень. На основі уявлень про кругообіг буття сформоване буддистське вчення про перевтілення та про кармічну відплату за негативні вчинки. Оскільки буття не має стійкої субстанції, то всі нові істоти, які з'являються як наслідок діяльності попередніх, не пов'язані ні духовно, ні тілесно. Вони лише ланцюжки, які скріплюють минуле з майбутнім, і є способом продовження існування після смерті та спричинення появи нового життя. Знищення незнання і пов'язаного з ним зла можна досягти через осягнення знання.

На противагу метафізичному знанню, котре, за думкою Будди, шукає відповіді на зайві запитання (вічний світ, чи ні? чи тотожна душа з тілом, чи відділена вона від тіла? чи є безсмертним той, хто пізнав істину, чи він смертний? і т. п.), він

пропонує людині істинну поведінку,
котра обґрунтовується чотирма шляхетними істинами,
восьмискладовим шляхом звільнення, законом взаємозалежного виникнення,
а також
«трьома засадничими характеристиками» буття:
«несталість», «безособистісність», «незадоволеність».

Чотири істини, відкриті Буддою:
існування сповнене страждання;
причина страждань полягає в пожадливості до життя;
страждань позбавляє відмова від життєвих зваб;
позбавлення жаги до життя можливе лише через наслідування вчення Будди.

Створивши таку концепцію, Будда все ж не зміг заперечити метафізику остаточно, він просто знайшов для неї іншу форму. Його вчення не могло не мати філософського підґрунтя. Це так зване ***вчення про закон дхарми.*** Про ***Дхарму*** Будда говорив, що її *можна досягти шляхом чотирьох стадій зосередження* (тобто, за допомогою йоги).

Якщо ми будемо сприймати дхарму як душу людини, то це буде помилкою. Це є запереченням душі, проте таким її запереченням, коли очам буддистів відкривається якийсь світ, що складається з дивовижних елементів (дхарм).

Як фізична структура індивіда складається з атомів, так само його духовна частина складається з дхарм і потоку свідомості. Дхарми існують у людині як анти-частки, утворюючи, таким чином, анти-душу. Замість абсолюту з'являється абсолют зі знаком заперечення, а замість субстанції - анти-субстанція. Будучи відокремленими одна від одної, дхарми пов'язані законом пвдчинного зв'язку. Деякі з них з'являються одночасно, інші ж слідують одна за одною у послідовних моментах, у цьому випадку вони однорідні і створюють ланцюги. Кількість психічних елементів у кожний момент індивідуального життя різна. Серед них існують постійні й мінливі. Постійні вказують на здібності індивіда. В одному індивіді в обмежений час визначений елемент може бути головним, тоді як в іншому індивіді або в інший час у цьому ж самому індивіді може зайняти головне місце інший елемент. Серед постійно існуючих елементів два є виключно цінними. Якщо для них створити умови, вони можуть вплинути на зміну характеру індивіда і на його моральну цінність. Це здатність оцінювання (праяна) і здатність зосередження на миті (йога).

Вказані елементи можуть бути зовсім нерозвинені, а можуть бути розвиненими настільки, що, наприклад, праяна стає трансцендентним знанням.

Життя простих смертних керується незнанням.

Дхарма як моральний закон розуміється як боротьба у середині потоку елементів між добрими властивостями і поганими схильностями. Існування у потоці хоча б одного поганого елементу негативно впливає на весь потік. Чистий потік притаманний лише людині, котра вважається *святою*. Якщо здатність зосередження розвинена повністю, вона

перетворюється на містичну енергію, котра може зупинити життя. Ця сила може перенести індивіда у найвищий плин буття, і тоді він перероджується або переноситься у простір ефірних тіл. Тут ми залишаємо грунт реальності і входимо в світи буддійської містики. Якщо ж вміння зосереджуватися не виходить за межі життя індивіда, воно перетворюється на містичну інтуїцію, яка виникає в мить просвітлення.

Філософи школи ***чарвака-локаята*** були стихійними борцями за кращі умови життя. Це матеріалісти стародавньої Індії, які відображали погляди пригнічених верств суспільства, їх філософія має таку головну ідею: реальний світ треба розглядати як субстанцію, котра складається з чотирьох елементів. Ефір вони не визнавали, тому що не визнавали ніяких містичних засобів пізнання. З чотирьох елементів світу виникають всі предмети та явища природи, як матеріальні, так і духовні. Без тіла душі не існує. Свідомість виникла з несвідомих елементів як їхній тимчасовий зв'язок, причому в особливому вигляді і за певних умов. Також черваки були впевнені, що Бог не існує, від карми звільнитись не може ніхто та не вірили у життя після смерті.

Теорія пізнання чарваків охоплює проблеми виникнення і розвитку пізнання та його меж. Процес пізнання називається в індійській філософії *прача,* а джерело пізнання – *прамана.*

Філософія Стародавнього Китаю

п'яте сторіччя до н.е., яке увійшло в історію китайської філософії як «*золоте сторіччя китайської філософії*». Як написано в книзі «**Ши цзи**», або «Історичних записках» **Сима Цяня, що датується II—I ст. до н.е.,** в цей час у Китаї існувало, принаймні, шість філософських шкіл:

«прибічники вчення про інь та ян» (натурфілософи),
«школа службових людей» – *жуцзя* (так зване конфуціанство),
«школа моїстів» – *моцзя* (вчитель *Мо ді),*
«школа номіналістів» – *мінцзя* (яку часто називали школою софістів),
«школа законників» (легістів) – *фацзя*
«школа прибічників вчення про дао та де» – *даосів.*

Так сталося в історії філософської думки Китаю, що найбільшим впливом серед народу користувалося дві школи: ***школа даосів та школа Конфуція***, котрі з часом перетворилися на релігії. Особлива взаємодія між даосами та конфуціанцями, пов'язана з протилежністю філософських поглядів, їх суперечкою і разом з тим співіснуванням на протязі тривалого часу, стала своєрідною філософською долею китайського народу, предтечею його філософського вибору.

Духовним каноном філософської думки Китаю *вважають* ***«Пятикнижжя» «У-цзин»:***

«Ши-цзин» (Книга пісень) – XI–VII ст. до н.е.,

«Шу-цзин» (Книга історії) – складалася на протязі XXIV–VII ст. до н.е.,

«І-цзин» (Книга змін) – час виникнення невідомий (правитель Фусі),

«Лі-цзин» (Книга ритуалу, практична філософія) – час виникнення невідомий, **«Чун-цю»** (Енциклопедичний пам'ятник стародавнього Китаю) – III ст. до н.е.

У книгах розглядались питання багатоманітності світу, єдність і відмінність речей, особливості людської свідомості та специфіка душі.

Найдавнішим китайським філософом був ***Конфуцій.***

Конфуцій (551 – 479рр.).

філософом Китаю. Достовірних свідоцтв про його життя майже не існує. Існують лише перекази, які залишилися в пам'яті народу і перетворилися на легенду про незвичайну за своєю мудрістю людину. Його справжнім ім'ям було **Кун Цю**, яке потім змінилося на **Кун Фу-цзи**, що означало «***Вельмишановний Вчитель Кун***». Лише у XVII сторіччі європейські місіонери, латинізувавши його ім'я, стали спрощено називати мудреця ***Конфуцієм***

Справедливо вважається першим

Конфуцій посіяв у Китаї зерна того вчення, котре згодом отримало назву ***конфуціанство,*** перетворилося на релігію і формувало свідомість китайського народу на протязі двох тисячоліть.

Славу першого філософа принесло Конфуцію те, що він мав дуже багато учнів. За свідоцтвами, ще за його життя у нього було близько 3000 учнів.

Викладав свою філософію Конфуцій в усній формі. Найбільш близькі до вчителя учні зберегли свідоцтва про образ його життя і склали збірник афоризмів, який увійшов в історію філософії під назвою «**Лунь юй**» («***Бесіди та вимови***»).

Головна думка, яка турбує філософа – знайти засіб приборкати стихійний норов народу і примирити його з імператором, у решті-решт – сформувати шляхетну людину

Шен-жень. Жень звичайно перекладають як «*любов до людини», «людяність», «гуманність*».

Конфуцій традиційно сповідує зверхність у всьому Неба. Воно слідкує за справедливістю на Землі, і, визначаючи наперед долю людей, стоїть на сторожі соціальної нерівності.

Правитель завжди має бути правителем, слуга – слугою,
батько – батьком, син – сином

Філософ стверджував, що ідеальні взаємовідносини в суспільстві – в минулому.

Вся ***конфуціанська етика*** пронизана ідеєю ***«золотої середини», яка відповідає «дао»*** – правильному шляхові життя. «Золота середина» полягає в умінні балансувати між нестриманістю й обережністю, самоповагою і повагою до інших, треба любити людей, піклуватися про них.

Головною керівною силою суспільства Конфуцій вважав моральний приклад, повагу до старших, особливо до батьків. Він говорив:

Чого не бажаєш собі, того не роби і іншому.

Одночасно Конфуцій вчив про велике (абсолютне) знання, яке одним дається з народженням, іншим - завдяки навчанню.

Я відношусь до тих, хто не народився зі знанням, - говорив він. - Я отримав їх завдяки любові до давнини і наполегливості у навчанні.

У результаті отримання тих знань людина набуває такі риси, як любов до імператора, любов до батьків, любов до вищих посадових осіб. Вона вчиться бути слухняним та вірним слугою. Не випадково філософська школа Конфуція отримала назву **«школа людей, які служать».**

Отже, вчення Конфуція про те, що навчитися може кожна людина, Конфуцій сам намагався бути прикладом у цьому.

Лао-цзи («старий вчитель», або «стара дитина», власне ім'я – ***Л і Е р***) – автор твору ***«Дао де цзин».*** Достовірних свідоцтв про життя історія не зберегла. Його агіографія зазвичай викладається на підставі «Історичних записок» **Сима Цяня**.

Філософські погляди ***Лао-цзи***. протилежні вченню *Конфуція*. Він намагається вирішити такі головні питання: що є «Дао», шлях до нього і хто такий наймудріший. Розв'язання тих питань, на його думку, дасть можливість знайти вірний спосіб поведінки людини, народу, імператора.

Керуючою силою поведінки є не воля Неба, а воля, котра керує і Небом, і Землею, і імператором, і народом. На противагу конфуціанському розумінню «Дао», для ***Лао-цзи***. воно не визначається як *совість*.

Будь-яке визначення ***Дао*** обмежує його, і перед нами з'являється дві форми Дао:

Дао невизначене (неоформлене) і

Дао визначене, тобто те, яке має певну форму (ім'я).

Найбільш звичне для нас тлумачення **«Дао»** полягає в тому, що цей ієрогліф означає керуючу силу, яка створила і Небо, і Землю, керує і піднебессям (поведінкою і імператора, і народу). У «Дао» висвітлюється, перш за все, безособистісна сила (енергія), що створила світ і керує ним.

«Дао» – це вічність буття, «мати всіх речей». Що б не існувало, все одно воно повертається до свого початку. Дао є началом усіх начал і навіть передує небесному владиці, тобто богові. Воно зумовлює всі зміни у світі, всі перетворення, початок і кінець існування речей і людей. Зі всемогутності дао випливав соціальний та етичний ідеал даосів. Це життя і мораль атріархального ладу, оскільки в давнину дао віднімало у багатих і віддавало бідним.

Взагалі ж повна справедливість настає тоді, коли людина бездіяльна. Навіть правителеві не слід втручатися в соціальні справи, оскільки цим він заважає дао. Воно і лише воно вирішує, як усьому бути.

Та головним акцентом у вченні є перехід від одного до іншого Дао.

Тут він бачить «двері до дивного». Пізнати цей перехід – означає стати наймудрішим. Пізнання «переходу» він називає ***«Де».*** Воно зводиться до того, щоб зробити своє серце виключно безпристрасним, спокійним, споглядаючим за світом, де відбувається перетворення форм речей. У світі – безліч різноманітних речей, але всі вони повертаються до свого начала. Якщо людина навчається і отримує якесь знання, то вона схоплює лише одну з крайнощів і абсолютизує її. Звідси мудрець робить дуже незвичний висновок: він вважає, що всі смути в державі походять від освіченості людини, а не від неосвіченості. Щоб припинити їх, він радить людям перестати навчатися, не шанувати мудреців, негативно ставитися до конфуціанської ідеї гуманності, вважаючи, що вона виникла на підставі нехтування непізнанним Дао. Всі поради запропоновані у славнозвісному творі **«Дао де цзин»**.

Трактат «***Дао де цзин***» складається з двох частин і 81 параграфа. Важко сказати про те, що цей твір має системну форму викладу; перше знайомство з ним залишає читача у непорозумінні. Лише згодом вимальовується образ думки його автора. Час зробив із твору «***Дао де цзин***» канон даоської релігії і поєднав поради китайського даоського мудреця з індійською йогою в єдиній духовній практиці – даоській йозі. **Лао-цзи** намагається вирішити два головних питання: що є «Дао» і хто такий наймудріший. Тільки їх розв'язання дасть можливість знайти вірний образ поведінки людини, народу, імператору.

Зміст великого Де підкоряється тільки Дао. Дао безтілесне. Дао туманне та невизначене. Однак в його туманності містяться образи, в його невизначеності приховані речі. Воно глибоке й темне. Однак в його глибині й темряві приховані найтонкіші часточки. Ці найтонкіші часточки володіють найвищою дійсністю та достовірністю.Тільки слідуючи за ним, можна пізнати початок усіх речей

Хто містить у собі вдосконале де, той схожий на немовля

Хто помер, але не забутий, той безсмертний

Таким чином, якщо Конфуцій, визначаючи Дао як першопринцип класичної китайської філософії, ототожнює його з совістю, то Лао-цзи, навпаки, ні з чим його не ототожнює. зауважимо, що Конфуцій радиться з першопредками, а Лао-цзи – з тією таємницею, котру взагалі на його думку визначити не можна.

Ще одну філософську школу в Стародавньому Китаї започаткував ***Мо Дзи (479 – 400 рр.)***.

Його учні та послідовники виклали суть моїзму в книзі «Мо Дзи», де Небо тлумачиться як взірець для всіх людей. Воно не хоче, щоб великі царства нападали на малі, як і більші родини на менші, а багаті збиткувалися над бідними.

Так само категорично моїсти виступали проти війн. Під час збройних конфліктів гинуть люди, армії витоптують хліб, руйнують будівлі. Це неприпустимо, адже Небо вимагає суспільної злагоди та взаємної любові.

Теорія «Інь-ян» єдина для всієї китайської культури.

«Ян» - символ неба, щось активне, світле, уособлення чоловічого начала у світі

«Інь» - жіноче начало, символ землі, темний бік світу, йому належить пасивна роль.

Згідно з цією теорією ці дві сили, дві тенденції,

одночасно взаємно заперечують і взаємодоповнюють одна одну.

містить у собі іншу і на вищому ступені розвитку може перетворюватися у неї.

Одна сила потенційно завжди

Сполучення «інь» і «ян» породжує усе існуюче в світі. Це дві космічні сили, які упорядковують хаос і утворюють три основні реальності - землю, небо і людину.

У старокитайській та староіндійській філософії наявні спільні характерні ознаки: уявлення про колообіг існування, де минуле краще, ніж за сучасне; ствердження про занепад усіх форм буття, повернення усього сущого до першопочатку; розуміння людини як буденної частки всього існуючого, а не чогось особливого, що стоїть в центрі світу.

Семінарське заняття 3
Тема: Антична філософія

План

1. Загальна характеристика античної філософії.
2. Досократична філософія.
3. Класичний період розвитку античної філософії.
4. Філософія елліністичного періоду.

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

В першому питанні слід звернути увагу на те, що філософія Стародавньої Греції започатковує європейську філософію і розробляє той стиль філософствування і ту проблематику, які визначили подальший розвиток західноєвропейської цивілізації. Потрібно звернути увагу на такі характерні риси античної філософії, як наявність в ній значної кількості міфологічних та епічних образів, присутність елементів антропоморфізму, наївний пантеїзм, тобто ототожнення богів з силами природи, пов'язування природних процесів з моральною проблематикою, і оцінку їх в категоріях «добра», «зла», «справедливості», «блага» тощо, в акцентуванні уваги на пошуках первоначала всього сущого, що пізніше постало як проблема субстанції.

В другому питанні потрібно показати, як і з чого виникає філософія, які проблеми реального життя вона розв'язує. Відтак потрібно розкрити сутність філософських систем Фалеса Мілетського, Анаксімандра, Анаксімена, Емпедокла, Геракліта Ефеського, Парменіда, Піфагора та Демокріта. На прикладі даних філософських систем потрібно прослідкувати логіку і специфіку розгляду і розв'язання головних світоглядних проблем стародавніх греків, найголовніші з яких – проблема походження та структури Космосу, питання про сутність світу, про першооснову всього існуючого.

В третьому питанні слід розкрити сутність антропологічного перевороту, здійсненого Сократом у філософії. Далі слід розкрити сутність об'єктивного ідеалізму Платона, його вчення про ідеї, про державу. Розглядаючи філософію Аристотеля, звертаємо увагу на його вчення про матерію і форму, про душу, про категорії та систему логіки. З'ясовуємо, в чому полягає класичність даного періоду, і як вирішуються проблема пізнання людини, людської свідомості, поведінки, людських пізнавальних можливостей.

В четвертому питанні розглядаємо розвиток філософії античності в період поступово наростаючої кризи рабовласницького суспільства. Потрібно обґрунтувати морально-етичну

проблематику, яка виходить із настроїв відчаю і песимізму, пануючих у світосприйнятті. Перш за все зміщення акцентів філософствування в сторону з'ясування проблеми сутності щастя, шляхів його досягнення, та проблема достотності людського буття. Потрібно розглянути способи вирішення даних проблем в рамках основних течій епохи еллінізму: стоїцизму, епікуреїзму та скептицизму.

Питання для самостійної роботи

1. Назвіть відомі вам давньогрецькі школи та напрямки.
2. Яку головну проблему і як саме вирішувала Мілетська школа?
3. В чому полягає сутність діалектики Геракліта?
4. Охарактеризуйте апорії Зенона.
5. Хто такі софісти і що характерно для їх поглядів?
6. В чому сутність теорії ідей Платона?
7. В чому сутність вчення Аристотеля?

Теми для повідомлень:

1.Сократ: проблема людини та діалогічної природи філософського знання.

2. Проблема знання у філософії Аристотеля.

Філософський словник до теми: апорія, архе, атом, гілозоїзм, діалектика, категорія, логос, ідея, матерія, метафізика, пантеїзм, софізм, атараксія, апатія, евдемонія.

Питання для самоперевірки

1. Які основні школи античності?
2. Які основні ідеї представників Мілетської школи?
3. У чому полягає сутність атомізму?
4. Як тлумачили буття елеати?
5. У чому специфічність поглядів Сократа?
6. Що таке філософський ідеалізм Платона?
7. Які особливості філософських поглядів Аристотеля?
8. Яка проблематика стародавньої римської філософії?
9. Які основні ідеї епікуреїзму?
10. Як розуміли буття світу кініки?

Література:

1.Причепій Є.М., Черній А.М.Філософія: посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: «Академія», 2001. (Альма-матер)

2.Філософія: навч.посіб./Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний та ін.; 5 вид., випр. і доп. – К.: Вікар, 2005. (Вища освіта XXI ст.)

ФІЛОСОФСЬКІ ЕТЮДИ ДО ТЕМИ АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Антична філософія як феномен теоретичної діяльності – з VI ст. до н.е. в Стародавній Греції і завершується в VI ст. н.е. за часів Римської імперії. Саме тут виробляється той стиль філософствування і та проблематика, яка визначила подальший розвиток любомудрості на європейському континенті.

Загальна характеристика античної філософії

В античності **образ людини** накладається на природу і космос, змінюючи їх, **повстає проти міфології**, бажаючи символізувати і раціонально змінити її.

Введено у філософію і культуру загалом поняття **«логос»** як розумного упорядковуючого космічного начала, яке згодом переростає в таку рису менталітету західноєвропейського етносу як **раціоналізм** .

Виникають два основних типи філософського мислення – **матеріалізм** (вчення Демокріта) та **ідеалізм** (філософська концепція Платона) та два протилежних методи мислення – **діалектика і метафізика**

Досократична філософія

Мілетська школа

виникла на рубежі **VII-V ст до н.е**.

в Мілеті – найбільшому грецькому торгово-ремісничому полісі в Малій Азії

Мілетці (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Геракліт);

Мислителі ставлять проблему першоначала буття, виводячи світ не з Хаосу, який не можна осягнути раціонально, а з першопричини.

Але ця **першопричина (вода, вогонь, повітря**) суціль речовинна, їх цікавить філософський характер проблеми походження світу і людини. Мілетські мислителі більше фізики, ніж філософи. Іншими словами, ми могли б назвати їх **натурфілософами**.

Новий підхід, започаткований давньогрецькими натурфілософами спирається не на авторитет незмінної традиції, а на розум – раціональне мислення, що потребує аргументації.

Раціональний, аргументативний характер вчень давньогрецьких натурфілософів є свідченням виникнення нової інтелектуальної традиції, яка мала величезне значення для європейської культури. Досократики започатковують раціонально-критичну традицію.

Характерні особливості мілетської школи

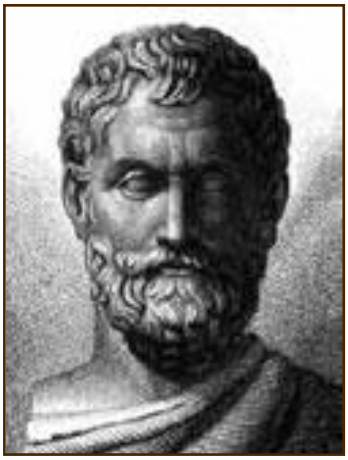
■Натуралістичний підхід у розумінні Природи і Космосу.

■Пошук першооснови – субстанції, з якої виник навколишній світ.

Першоречовина розумілася не як мертва і відстала матерія, а як речовина, яка живе і в частинах, наділена душею і рухом (пантеїзм) .

■Рішення філософських і природничо-наукових питань погоджувалося з практичною діяльністю. Знання були не тільки основою для практичного застосування, але, передусім, елементами цілісного світогляду. Розвиток астрономічних , математичних фізичних та біологічних знань; конструювання перших наукових приладів (сонячний годинник , модель небесної сфери тощо).

***Талес* (близько 625—545 рр. до н. е.)**

Родоначальником ранньогрецької філософії був Т***алес*** (близько 625—545 рр. до н. е.) — вважають першим астрономом. Він обчислив дні сонцестояння та рівнодення, визначив довжину року тривалістю 365 діб, відомий також як математик, що довів ряд важливих геометричних теорем. З точки зору Талеса, вода — основа і першоначало всього сущого — це не фізична речовина, а початок буття. Вода — це символ життя, його філософська метафора.

Згідно з поглядами ***Анаксімандра*** (бл. 610—547 рр. до н. е.) в основі всього сущого не може лежати якась певна субстанція. Ідея **«апейрона»** (в перекладі з грецької мови — «невизначене», «безмежне») не є відходом від конкретно-речових уявлень про першоречовину світу. Ця ідея є конкретно-чуттєвим уявленням про первісний стан буття. Безмежне, невизначене неоформлене «дещо» утворює першооснову космосу. З точки зору Анаксимандра, процес утворення Всесвіту проходить три основні етапи:

«безмежного» виділяється «світове першоначало», своєрідний ембріон Космосу; відбувається розподіл протилежності начал — вологого і сухого, холодного і гарячого; в процесі боротьби цих начал буття утворюються *чотири основні стихії.* Це — вогонь (як поєднання гарячого і сухого начал), повітря (як поєднання вологого і теплого), вода (вологого і холодного), земля (холодного і сухого). В свою чергу, із цих основних стихій виникає усе розмаїття конкретних речей.

Анаксимен (бл. 585—525 рр. до н. е.). Вважається учнем *Анаксімандра*. Відомий астрономічними і метеорологічними дослідженнями. У космологічній теорії наслідував із певними корективами основні настанови свого вчителя Анаксімандра. Досліджував явища природи, зокрема природу граду, землетрусів, блискавкиПершоначалом усього сущого, з його точки зору, вважається ***повітря***. Завдяки повітрю виникає й існує світ. У філософських поглядах є важлива теза про єдність мікро- і макрокосмосу. ***«Згідно з тим, як душа наша є повітрям і утримує нас від розпаду, так і космос обгортається диханням повітря».*** Людина не просто частинка Всесвіту, це єдине буття, яке рівноцінне Всесвіту в цілому.

Геракліт Ефеський
(бл. 530-470 рр до н.е.)

основоположник **діалектики**, вчення якого є найбільш яскравим вираженням стихійної діалектичності давньогрецької філософії.. В основі всього існуючого лежить вогонь. Це першооснова, що знаходиться у вічному русі і зміні.

Перехідне з одного стану в інший, завдяки боротьбі утворюючих його протилежностей, служить основою всього розвитку світу.

Природа перебуває в процесі безперервної зміни, а з усіх природних речовин найбільш здатний до зміни вогонь. Тому

«цей космос, один і той же для всього існуючого , не створив ніякий Бог і ніяка людина, але завжди він був є і буде вічно живим вогнем»

Визначальним елементом світогляду Геракліта є твердження про загальну плинність речей, змінність.

«Не можна увійти в одну й ту ж річку двічі. Ми входимо і не входимо в одну й ту ж річку, ми ті ж самі і не ті ж самі».

Все відбувається за необхідності і з «протилежного обміну». Необхідність - це загальний закон «логос», що будує суще з «протилежного руху».

Філософські погляди Піфагора Самоського

Піфагор Самоський (570—497 до н. е.) — один із найвідоміших давньогрецьких філософів, містиків і математиків. Піфагор осів у Кротоні (Південна Італія). Там він заснував філософську школу, більше схожу на братство чи релігійний орден підлеглий строгим правилам гуртожитку і поведінки.

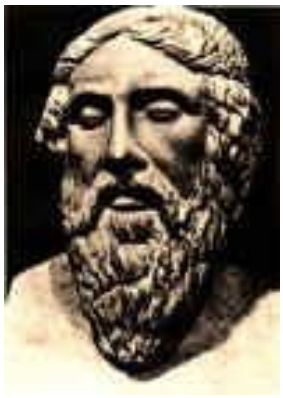
Вчення сприймалося як таємниця, знати яку дозволялося лише адептам і розголошення якої суворо заборонялося. Піфагорійський союз представляв собою реакційну партійну організацію аристократії.

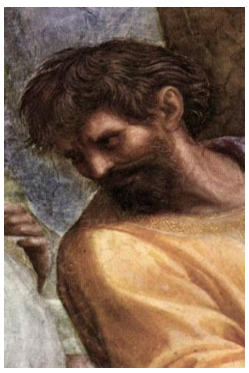
Першооснову цього закону вони бачили в натуральних **числах**. Спочатку речі ототожнювалися з числами, пізніше числа осмислювалися як принципи і причини речей.

Число є основою будь-якої міри, гармонії і пропорційності. У ньому здійснюється синтез єдності і множини. Поряд із безмежним піфагорійці приймали межу, а Всесвіт розглядався як гармонійне поєднання протилежних начал через число

Послідовники Піфагора — **Філолай, Архит, Лісій, Евріт** та інші філософи 5-4 століття побудували своєрідну систему музично-математично-астрономічної космології, яка розвиваючись впродовж двох століть існування піфагорейської школи, була потім багато в чому успадкована платонівською Академією

Елеати - представники елейскої філософської школи, що існувала в VI-V ст. до н.е. в давньогрецькому полісі Елея на території сучасної Італії.

Ксенофан (бл. 565–473 вважав, що сонце на вечір згорає, а вранці з'являється нове, і в кожному регіоні – своє сонце.

■засуджував антропоморфізм, вважав, що Богів немає.

■запропонував твердження про те, що релігію започаткували царі, для підсилення своєї влади через поширення її на духовну сферу людського існування.

■атеїстом він не був, а радше монотеїстом. Божество у нього має кулясту форму, однак є необмеженим.

■антагонізм: є суспільна думка, думка філософа існує окремо.

Парменід (бл. 540–470)

Власні філософські погляди виклав у роботі «Про природу», яка розподіляється на дві частини: перша стосується вчення про істинно–суще, друга – про гадане. Також Парменід досліджує питання шляху пізнання, який веде до істинно–сущого, а не до гаданого. Ще філософ вперше порушує проблему співвідношення методу пізнання та предмету пізнання.

■пропонує єдність мислення і буття: «Мислити означає те ж саме, що й бути»;

■концепцію: «Буття є, а небуття немає». Намагався знайти гармонію між ними;

■безперервність буття та його постійність: «Не може бути більше буття, чи менше, воно просто Є!»;

■відкриває закон виключення третього: «або є, або немає, третього не дано»;

Зенон Елейський (бл. 490–430).

супроводжував свої думки аргументами і зважав на можливі контраргументи, учень Парменіда.

- Намагався з'ясувати природу та значення мислення;
- Займається гносеологічною проблематикою
- Вивчаючи питання механіки, чимало уваги звертав саме на проблему пізнання
- Започатковує логічний аналіз філософських проблем

Школа Атомістів

З другої половини V ст. до Р.Х. одним з культурних центрів Греції стає м. Абдери, у якому за свідченнями з доксографів жили філософи ***Левкіпп та Демокріт.***

Вчення про атоми та порожнечу. Головною тезою вчення атомістів є визнання існування неподільних часток речовини – атомів: «атомос» – «неподільний», атомісти теж застосували принцип «найменшого» для визначення речовинної істоти буття. Атомісти вважали, що першоречовина – це першочастки, нескінченні кількісно, неподільні та непроникні. Остання властивість важлива для ствердження відсутності в цих частках внутрішньої порожнечі, наголошення на цілісності і однорідності атомів.

Атоми огорнуті порожнечею, що забезпечує можливість перерозподілу різноманітних поєднань атомів. Відтак, тіла – це поєднання атомів і порожнечі. Як і кількість атомів, порожнеча нескінченна, тому може виникати нескінченна кількість комбінацій поєднань, тобто нескінченна кількість тіл.

СЕРЕДНЯ КЛАСИКА

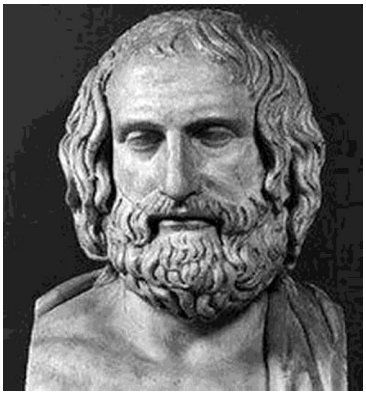
Філософія гуманістичної орієнтації**:** Софістика
(Протагор, Горгій, Продік, Гіппій, Антифонт):
здійснили революцію, змістивши філософську рефлексію з проблематики природи і космосу на проблему людини та її життя як члена суспільства

СОФІСТИ

■давньогрецькі мудреці **V-IV століть до н. е.,** які були мандрівними експертами з різних предметів, включаючи ораторське мистецтво, граматику, етику, літературу, математику, та елементарну фізику.

■У філософії вони атакували тлумачення реальності елейців і намагалися пояснити феноменальний світ.

■Їхня освітня програма базувалася на віруванні, що чесноту можна навчити. За баченням Платона, вони набули поганої слави - філософських шахраїв, крисолюбців, зацікавленіших в грошах і престижі аніж у правді. У римський період термін софіст означав просто вчителя риторики.

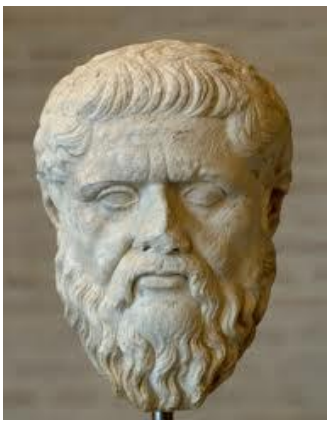

Протагор (480 — бл. 410 рр. до н. е.)

Основоположник софістики проголошує знамениту тезу:

«**Людина є мірило усім речам**: **існуючим - в тому, що вони існують; неіснуючим - в тому, що вони не існують»**

Тільки для людини щось виступає як реальне, існуюче або, навпаки, що не має буття. «думка може все», а все існуюче в ній – гідне буття, тобто того стану, щоб «бути». Звідси софісти вважають себе здатними навчати мудрості; доводити або спростовувати будь–яку думку (треба тільки володіти відповідними навичками).

Горгій (483 до н. е.— 375 до н. е.)

Найоригінальніший давньогрецький софіст, філософ. Один із найяскравіших ораторів всієї історії людства. На його думку філософія не є потрібною, якщо вона не поєднується з риторикою, адже без красномовства філософ не є філософом. На думку Горгія істинного знання ніколи не існувало і не буде існувати.

Наголошував, що «***буття» існує для нас у прояві, тобто «явищем», і по «явищу» людина складає враження, пізнає «буття»; поза «явищем», тобто про «буття в собі» ані знати, ані сказати нічого не можливо***.

Зробивши такі пояснення, можна звернутись до таємничого вислову Горгія: ***ніщо не існує; якщо воно існує, то для людини воно непізнаване; якщо навіть воно пізнаване, то його неможливо висловити.***

Тут при значній долі скепсису і нігілізму також немає абсолютного песимізму щодо можливостей пізнання. Філософ тільки проводить думку, що у цьому світі повного «буття» немає. Останнє тільки являється.

Явище буття у цьому світі – часткове. Тому Горгій просто констатує свій сумнів щодо сутнісного співвідношення, або міри збігу «буття» і його «явища», а звідси – щодо меж людського пізнання. Разом з цим свідомо окреслюється проблема відносності істини, що також є новим кроком в історії філософської думки.

Сократ (469-399 рр. до н.е)

Видатний афінський філософ, представник реалістичного релігійно-морального світогляду.

Вперше обгрунтував ідеалізм і виступив проти античного матеріалістичного світорозуміння, природничо-наукового знання і безбожництва.

В центрі філософії Сократа - **людина,** але вона ним розглядається насамперед як моральна істота, тому **філософія Сократа – це етичний антропологізм.**

Головним предметом бесід Сократа були питання **етики - питання про те, як треба жити**. Мета філософії Сократа - виховати в своїх учнях філософів.

Сократ стверджує, що **пізнати світ людина може**, тільки **пізнавши себе, свою душу, вчинки**, і в цьому полягає основне завдання філософії.

Маєвтика – метод філософського дослідження Сократа, результатом якого є «народження» знання (всебічне обговорення будь-якого предмета чи явища і досягнення понятійного знання).

Безпосередніми послідовниками Сократа були його учні. Проте, складність фігури вчителя наклала відбиток на характер їх діяльності, бо мало кому з них вдалося утриматись у діалектичному колі його філософування. Частіше за все, у своєму творчому доробку вони розгортали одну з сократівських ідей, випускаючи з поля зору інші, чим втрачали критичний реалізм поліфонізму сократівської думки і часто занурювались у софістику, з якою їх вчитель вів безкомпромісну теоретичну і моральну боротьбу.

Отже, всіх **учнів можна розподілити на три групи**.

Перша з них Ксенофонт*, швець Симон та ін.,* які поділяли геть усі погляди вчителя і, будучи позбавлені як власної думки, так і звичайного сократівського критицизму, намагались перетворити його філософію у систему догматів.

До другої групи послідовників великого вчителя слід віднести так званих **сократиків.** Наслідуючи Сократа, вони вважали, що **істина і сутність – не тотожні поняття, тому що істина – це є сутність, яка мислиться, або усвідомлюється. Тому своє завдання вони вбачали в тому, щоб з'ясувати, за яких умов свідомість здатна мислити сутність, тобто істину**. А звідси поставали запитання: що може знати людина; і як вона має жити і практично діяти?

Сократичні школи

Кіренаїки

Відповідно до відповідей на сформульовані запитання, сократики утворили три філософські школи.

Представники однієї з них заглибились у чуттєву емпірику **(кіренаїки**), бо визнавали загальне в одиничному. На їх погляд, людська достовірність полягає в чуттєвому досвіді (тобто такому, що надає одиничне). Звідси «добро» – етичний і теоретичний орієнтир Сократа – слід шукати в насолодах і задоволеннях.

Звичайно, засновник школи Арістіпп підкреслює, що

не людина існує для задоволень, а задоволення – для людини, де вона для себе і відкриває сенс «добра» і «блага».

Кініки
(Антисфен, Діоген з Сінопу)

Кініки (2-а пол. V – III ст. до н.е.) – одна із сократичних шкіл, метою якої була практична філософія і обґрунтування принципу свободи духу, що полягає у відмові від свідомого регулювання життя.

Засновником кінічної школи вважають **Антисфена Афінського**, який спочатку вчився у софіста Горгія, а потім – у Сократа. заглибились у абстрактну і свободомислячу автаркію, або самодостатність, самозаспокоєність.

Вони вважали, що людина має триматись у межах абстрактного і всезагального, а будь–яка «одиничність» – несуттєва. Тому вони сповідували свободу від усього того,

що, на їх думку, заважало людині піднятися до всезагального, звідси випливало зневажливе ставлення до норм людського існування і усього так званого зовнішнього життя.

Мегарики

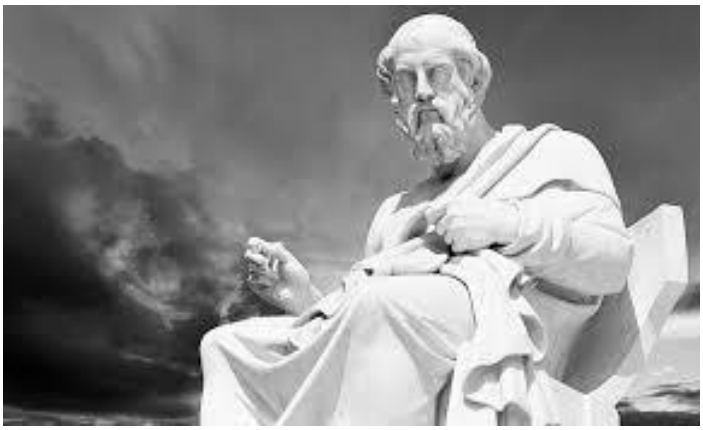

Мегарики (Евклід, Діодор, Евбулід, Стілпон), одна з сократичних шкіл, що еклектично поєднала в собі ідеї Сократа, *елеатів* і софістів, здобувши славу зразками логічного мистецтва. Наслідуючи елеатський раціоналізм, звернулись до абстрактного світу ідей, поєднуючи з цим кінічні тенденції. Вони абсолютизували принцип розуму відірвавши його від принципу чуттєвого світу, від принципу життя. Протилежність трансцендентного і чуттєвого світів, світу ідеального і світу речей вони усвідомлювали не діалектично, як Сократ і Платон, а як прірву.

Ідеї для мегариків – нерухомі і ніяк не пов'язані з чуттєвим світом. З роз'єднання ідеального і матеріального випливає заперечення можливості пізнання. Саме у мегарців ми зустрічаємо так зване «подвоєння світів» і безплідність ідей, з чим, безумовно, не погоджувався Сократ і піддавав нещадній критиці Платон («Парменід», «Софіст»).

До третьої групи сократівських учнів можна зарахувати одну, але геніальну людину – **Платона.**

Філософія високої класики

ПЛАТОН (427-347 рр до н.е.) справжнє ім'я – Аристокл

філософ Стародавньої Греції, учень Сократа, засновник власної філософської школи - Академії, основоположник ідеалістичного напрямку у філософії.

Філософська спадщина Платона велика і різнобічна: вчення про буття, душу, пізнання, космос, божественну тріаду. Вона складається з 23 автентичних діалогів, 8 неавтентичних, 11 сумнівних і 13 листів. Тематично це: вчення про ідею («Гіппій більший», *«Протагор»*), про душу («Федр», «Федон», «Філеб»), про пізнання («Теетет», «Менон»), про космос («Тімей»), про божественну тріаду («Тімей», «Держава»), про діалектичний метод *(«Парменід», «Софіст»*); соціальна утопія (*«Держава»*) тощо.

«Буття» для Платона – вічне, незмінне, недоступне чуттєвому сприйняттю і відкривається лише розумовому пізнанню. Проте, на відміну від елеатів, «буття» у Платона

постає не як «одне», а «множинне»; це безтілесне, нематеріальне формування – «ідея».

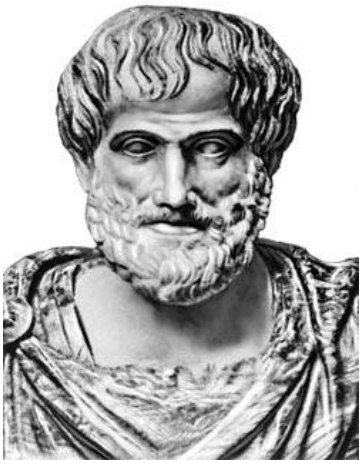
Ідея у Платона існує реально, об'єктивно, субстанційно і самостійно. Саме вона виступає онтологічною причиною матеріально–тілесного світу, світу речей. Отже тільки вона «є», «існує», бо насправді існує лише те, що не має частин, не належить чуттєво просторовому світу, а є вічним, незмінним і безсмертним. Світ надчуттєвих ідей Платон називає «буттям». Світ ідей протистоїть мінливому і плинному чуттєвому світу, який постійно змінюється, виникає і зникає, але ніколи не «є».

Важливе значення у філософії Платона має вчення про тріаду – три онтологічні субстанції буття: «Єдине», «Космічний розум», «Світова Душа» («Тімей»). Платон –автор політичної утопії («Держава»).

Щоб обґрунтувати необхідність зв'язку душі і тіла, П. пропонує гіпотезу, що душа складається ніби з двох «душ»: вищої – розумної, за допомогою якої людина може споглядати світ довічних ідей і яка прагне «блага», і нижчої – чуттєвої. Тіло – це темниця душі, від якої остання має звільнитися. Звільнення досягають шляхом пізнання ідей, які споглядає розумна душа – в цьому і відкривається призначення людини. пізнання – це пізнання ідей, процес пригадування того, що бачила душа до занурення в тіло («Менон»).

Філософські погляди Платона згодом відтворювались в історії теоретичної думки під назвою ***платонізму*** – вчення, яке вважає підґрунтям буття ідеальні сутності, в основу пізнання кладе інтелектуальне зусилля, що йде від інтуїції, а досвід оцінює тільки як результат, а не джерело, і в етиці пропагує перевагу вічних цінностей.

Пізня класика

АРІСТОТЕЛЬ
(384-322 рр до н.е.)

вчений – енциклопедист, філософ, учень Платона, автор оригінального філософського вчення, засновник формальної логіки, вихователь Олександра. Македонського, засновник філософської школи – Лікей.

Арістотелю належить багато творів. Частина з них збереглась до наших часів. Згідно із переліком, що дійшов до нас від арабських перекладачів, усі його твори містяться у 1000 книг. Сучасне зібрання творів античного філософа налічує праці з логіки («Органон», дві «Аналітики», «Топіка»); праці з природознавства («Фізика», «Про небо», «Про всесвіт» тощо); праці з біології («Про душу», «Про походження тварин» тощо); трактати, що збереглись з предмету «першої філософії», згодом, увійшли до збірки, яка отримала назву «Метафізика»; етика була викладена у книгах «Нікомахової етики» і Евдемової етики»; соціально–політичні твори: «Політика» і «Політії», що містили у собі конституції 158 грецьких державоутворень; праці з поетичного мистецтва і риторики: «Поетика», «Риторика». Здебільшого це підручники, що складались з лекцій лікейської доби. Проте, значна кількість праць, створених у перший період перебування в Афінах в Академії Платона, частково, або повністю втрачена.

Філсофські погляди Арістотеля:

■заперечував самостійне існування загальних понять – ідей, вважав, що неможливо, щоб сутності речей перебували в особливому світі, окремо від самих речей.

■вважав, що **реальні тільки самі речі.** Лише **матеріальний світ існує, а окремих від нього ідей нема**. Реальні самі речі, які **можна пізнавати емпіричним, досвідним і чуттєвим шляхом**. Здатністю реальних речей є можливість відтворення у загальних поняттях.

■Вважав,що форма і матерія – прості сутності, із яких виникають всі речі, тому кожна річ має матерію (яка є лише можливістю виникнення і розвитку речі)

і форму (яка є причиною, дієвою силою) .Саме форма перетворює можливість речі у її дійсність

■ Пізнання є найвищою метою життя, пізнання – божественна форма життя людини.

В пізнанні Аристотель розрізняє різні ступені:

- практичне вміння, що базується на знанні про об'єкти, на які спрямована практична діяльність; розмірковування ; наука; мудрість («софія»); розум («нус»).

■ Щодо призначення держави у людському житті, то на думку Арістотеля, воно постає у досягненні (за допомогою законів) доброчесного життя, умови і гарантії людського щастя. Останнє можливе лише в умовах громади. Тільки в умовах суспільства люди можуть формуватись й виховуватись як моральні істоти. Ось чому Арістотель і визначає людину як суспільну істоту, яка наділена розумом. Проте, належне виховання людини можливе лише у справедливій державі, де наявність добрих законів та їх дотримання удосконалюють людину і сприяють розвитку в неї шляхетних задатків. Тому в «Політиці» Арістотель визначає державу як суспільство рівних людей, що поєднані між собою з метою досягнення найкращого життя.

Філософські школи елліністично–римського періоду
Стоїки, Епікурійці, Скептики, Неоплатонізм

Головними рисами нового світогляду можна визначити індивідуалізм і діалектично пов'язаний з ним космополітизм особливості філософування полягали, по–перше, у вторинності багатьох ідей. Так, перипатетики наслідували Арістотеля, епікурейці – атомістів і кіренаїків, стоїки – Геракліта, сократичні школи, платонізм. Це були самостійні системи мислення, що виникали і функціонували у руслі певних духовних традицій. По–друге, методологією тут виступає філософська еклектика (синтез різних елементів, настанов, ідей), що використовує раніше відпрацьовані образи з метою виразу самобутніх духовних і теоретичних побудов. По–третє, поєднання філософського мислення з іншими видами духовного досвіду: містикою, релігією, міфологією. Сакралізація філософії. По–четверте, філософія має у собі теоретичну і практичну частини, і перша є підґрунтям другої.

Саме у пізньоантичний період філософія була структурована на логіку, фізику і етику. Метою «логіки» було сформування вміння мислити послідовно, строго, мистецьки вести діалог, сперечатись... «Фізика» розкривала філософське розуміння природи і світобудови. Предметом етичного вчення була людина у всій різноманітності її буття. Можна стверджувати, що елліністична філософія переважно зосереджена на проблемах людського існування і має яскравий етичний характер. По–п'яте, елліністична філософія стала теоретичним підґрунтям для здійснення філософської інтерпретації нового духовного досвіду християнства.

Стоїки (III ст. до н.е. – II ст. н.е.)

– одна з філософських течій пізньої античності, що обґрунтовувала внутрішню незалежність і нездоланність людської особистості в умовах розпаду полісних і ствердження імперських відносин. Засновником школи С. в Греції був **Зенон із Кітія** (336–264 до н.е.). Назва походить від архітектурної споруди – галереї з колонадою в Афінах, де проводив свої заняття Зенон. Як напрям філософії представлений трьома періодами:

Стародавня Стоя: III–II ст. до н.е., представники: Зенон, Клеанф, Хрісіпп. Вони – «вчителі життя», виразники «героїчного песимізму». Вирізнялись твердістю, суворістю, безкомпромісністю поведінки, ригоризмом суджень, аскетизмом життя.

Середня Стоя: II–I ст. до н.е. – стоїчний платонізм, представники: Панецій, Посідоній, Боет. В етичному плані цей етап дещо помірніший в порівнянні з попереднім. Репрезентує греко-римську традиції.

Пізня Стоя: I–II ст. н.е. – римський С., представники: Сенека, Епіктет, Марк Аврелій. Це С., що вмирає; С., що шукає Бога; С., що бореться з християнством і водночас живить його. Цей С. – об'єктивне передчуття нового (християнського) світовідчуття.

Теоретична спадщина багатьох із засновників не дійшла до нашого часу, а збереглась лише у фрагментах. Проте твори римських стоїків відомі і широко розповсюджені.

Для філософії стоїків характерно еклектичне поєднання різних вчень. Їм належить ідея розподілу філософії на три розділи: фізика, етика, логіка. Фізика містить у собі їх погляди на світ і космологію, на богів як учасників космічної держави, на долю, свободу, душу; етика – проповідь ідеалу мудреця в поєднанні з формуванням нового погляду на щастя і шляхи його досягнення. Логіка поділяється на риторику і діалектику. Вихідним буттям організму є «Первинний вогонь», або вогняне дихання (пневма), що творить все існуюче, в тому числі і людину. Тому «Первинний вогонь» існує водночас і як «інтелектуальне тіло», якому іманентно притаманний Логос. Логос у стоїків – це «Закон» існування природи, людини, суспільства і держави. «Доля – це розум світобудови, закон усього сущого у світобудові», а доля людини є проявом божественного Логосу (і Долі). Мудра людина – це та, що, усвідомивши сутність існуючого, «любить свій фатум». Звідси формулюється низка важливих понять етики, якими слід керуватися: благо, добро, зло, щастя та ін., які стосуються тільки сфери людських відносин (сфери моралі) і не поширюються на те, що не залежить від людини (природа, історичні умови, соціальний статус або економічний стан тощо). До останніх людина має ставитися байдуже. Свідоме культивування в собі стоїчних принципів і моральних пріоритетів допоможе людині дістатися сили духу – фундаменту всіх стоїчних чеснот, – і стану незворушності і байдужості до того, на що вона вплинути не може.

Епікурейська школа (кін. IV ст. до н.е. – поч. VI ст. н.е.)

– філософська школа пізньої античності, засновник якої вважав, що щастя в житті невіддільно від мудрості, чесності і справедливості, які у свою чергу невіддільні від насолоди. Заснував школу **Епікур** вважав, що філософія складається з логіки, фізики і етики, з них фізика і логіка підпорядкована етиці, тому цінувалось в області логіки лише вчення про критерії істини. У теоретичному відношенні критерієм істини є сприйняття, а в практичному – відчуття задоволення і невдоволення. Фізика цікавить епікурейців лише тому, що знання природних причин звільняє нас від страху перед богами і смертю. Отже, знання людської природи відкриває нам, чого ми маємо бажати, а чого – уникати. Мета етики – зміцнити становище людини, додати їй впевненості в собі. Для цього людина повинна усвідомити, що її завдання – зберегти своє індивідуальне життя.

Лукрецій Кар – філософа, у творчості якого римський епікуреїзм досяг свого найвищого розквіту. Епікуреїзм існував у Римі до поч. VI ст., хоча на певний час школа була закрита імператором Доміціаном (кін. I ст.). Попри усе, епікуреїзм зберіг свій вплив на свідомість римлян. Школа була відновлена за часів імператора Марка Аврелія в 2-й пол. II ст. Вплив ідей епікуреїзму відчули Горацій, Вергілій, Овідій, Лукіан. Останній різко критикував його вульгаризацію і виродження в гедонізм. Пізніше, у добу Відродження епікуреїзм знову набере певного впливу.

Піррон нічого не називав ні прекрасним, ні потворним, ні справедливим, ні несправедливим і взагалі вважав, що істинно ніщо не існує, а людські вчинки керуються лише законом і звичаєм, – бо ніщо не є більшою мірою одне, ніж інше

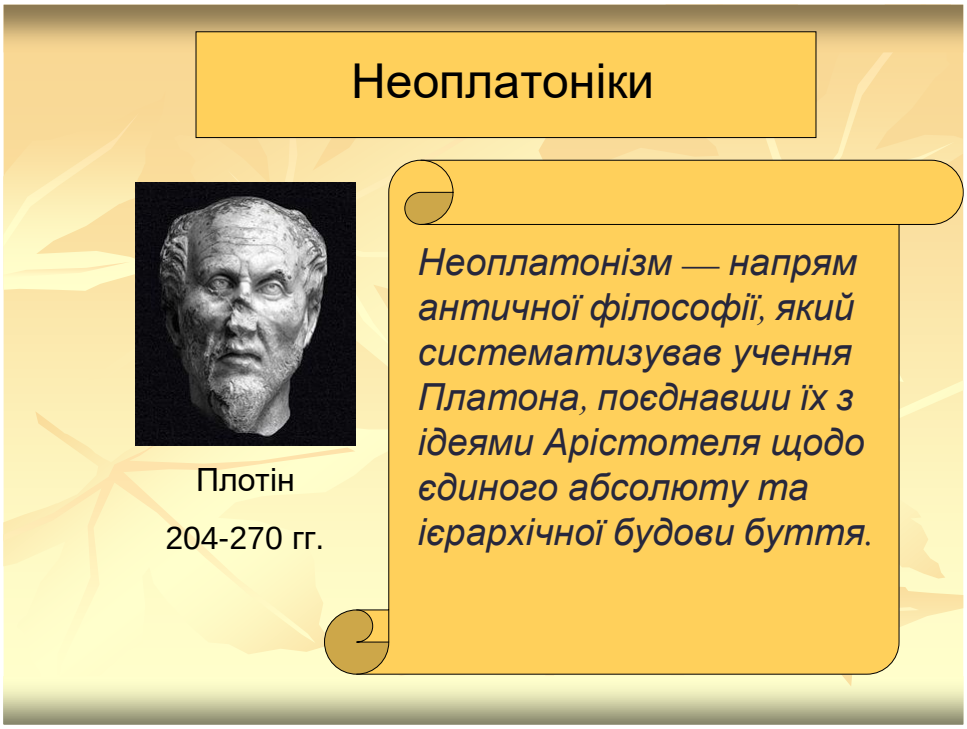
ПІРРОН з Елідн (бл. 365 – бл. 275 до н.е.) – давньогрецький філософ, засновник скептицизму. Піррон не писав творів, а висловлював своє вчення лише в усних промовах та стверджував його прикладом свого власного життя. Про його погляди відомо із записів учнів, передусім Тімона Фліунтського.

Глибинна сутність речей прихована за їх наочністю і не відкривається в чуттєвому сприйнятті внаслідок його релятивно-суб'єктивного характеру. Тому відносно речової реальності взагалі неможливе будь-яке твердження або заперечення, а уявлення про неї не можна вважати істинними або хибними.

Вихідні положення :

– «утримання від суджень», «епохе» (про будь-що казати «це і так, і не так», або «це ні так, ні не так»);
– «афасія», відстороненість – байдуже ставлення до зовнішньої предметності;
– «атараксія», незворушність – перебування в повній духовній незалежності від усього оточуючого;
– «апатія», безпристрасність,позбавленість будь-яких почуттів – повна відчуженість від усього існуючого.

Повна автономія особистості – саме таким має бути стан мудреця, що відмовився від розумного пояснення дійсності – «евдемонія», «блаженство», лише таким шляхом можна наблизитись до істинного знання, що належить богам.

Розквіт його припадає на **III ст**. — час агонії Римської імперії, поширення християнства. Неоплатоніки спробували вибудувати щось на зразок інтелектуальної релігії.

Найвідомішими представниками цієї течії є **Плотін (204— 270), Порфирій (232—304), Прокл (410—485).**

Буття, за **Плотіном,** має ієрархічну структуру. Вищими субстанціями постають «Благо» (або «Єдине»), Розум і Душа. «Єдине» є неподільним, позбавленим меж, йому притаманна найбільша повнота буття. Це «Єдине» від повноти (від надлишку) буття через витікання, випромінювання (еманацію) творить Розум. Розум у Плотіна — це платонівський світ ідей, тобто сукупність, цілісність ідей. Видимий світ – тільки викривлена копія ідей Розуму. Цей світ є сумішшю породженого розумом добра і зла, джерелом якого є неоформлена матерія. Зло, отже, не від Бога і не від людини, але воно здатне оволодіти людиною.

Концепція неоплатоніків мала великий вплив на філософію середньовіччя і Відродження. І не тільки на філософію. Засновники природознавства Нового часу — Коперник, Кеплер, Галілей — були неоплатоніками, вірили в гармонію небесних сфер, орбіт планет. Реалізм — течія середньовіччя — майже повністю наслідував ідеї неоплатоніків

Висновки

Найбільш істотною рисою класичної античної філософії є звернення до розуму **(LOGOS)** як основного принципу людини і космосу.

Межі людини — це межі її чуттєвого пізнання і чуттєвого буття; долаючи їх, людина виходить у безмежність пізнання і буття. Ця тенденція досягає свого вищого вираження у філософії Аристотеля і його послідовників.

На противагу класичній античній філософії філософія **епохи еллінізму** звертається до **містичного споглядання та інтуїції,** долаючи раціоналістичний характер попередньої філософії. Для філософів епохи еллінізму саме розум виступає межею людини; необхідно вийти за цю межу в щось надчуттєве і надрозумне.

Обидві ці тенденції — і **раціоналістична, ірраціоналістична** — матимуть згодом величезний вплив на розвиток філософії Заходу, і насамперед — на середньовічну філософію, в якій містичне розуміння людини і Бога з'єднується з раціональним обгрунтуванням їхнього бутя.

Семінарське заняття 4
Тема: Філософія Середньовіччя і Відродження

План
1.Апологетика і патристика раннього Середньовіччя.
2.Схоластична філософія XI - XIV ст. Суперечки про природу універсалій.
3.Філософія епохи Відродження.

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

Середні віки охоплюють тисячолітній період історії Західної Європи від VI ст. н.е. до XVI ст. н.е. Зауважте, що в соціально-економічному плані для Середньовіччя характерне панування феодального ладу, в ідеологічному - релігії, яка й визначала світогляд і поведінку людини.

Приступаючи до вивчення теми, слід перш за все врахувати ту обставину, що теоретичне мислення в той час відзначалося теоцентризмом: первинною фундаментальною реальністю, яка об'єднує у собі все суще, виступає тепер не космос (як було в античній філософії), а Бог. Головним принципом розуміння світу стає його бачення за образом і подобою духу.

Християнство принесло з собою нову проблематику, центром якої стало питання співвідношення віри і розуму. Онтологічною основою цього співвідношення вважалося існування двох світів - земного, видимого, чуттєвого і – божественного, невидимого, надчуттєвого. Гносеологічна проблема, виходячи з цього, набула такого вигляду: чи повинен християнин вірити в Бога, опираючись на авторитетну думку отців церкви, чи він може осягнути божественну суть за допомогою власного розуму?

Середньовічна філософія включає періоди апологетики, патристики, схоластики.

Проблеми перших двох періодів є змістом першого питання. Слід запам'ятати, що апологетика (від грец."апологія" - захист) відзначалася захистом християнства від ідей язичництва і мусульманства. Найяскравішим її представником вважається Квінт Тертуліан (близько 160-230 рр. н.е.), який твердив, що між розумом і вірою немає жодних точок дотику, виступав проти поєднання християнства та філософії.

Переходячи до розгляду патристики (від лат. "патер" - отець), слід показати, що цей період ґрунтується на працях отців церкви, коли філософія підпоряд-ковується теології. Саме тут відбувається процес становлення і утвердження теологічно-філософських принципів християнської ідеології. Характеристику цього періоду слід завершити розглядом ідей одного з найвидатніших представників християнської церкви і середньовічної філософії Аврелія Августина (354-430рр.)

Друге питання пов'язане з тим, що виділення логіки (як головного інтелектуального мистецтва діалектичної систематизації питань віри) призвело до зародження специфічної форми середньовічної філософсько-теологічної думки - схоластики (від лат. "схола" - школа, вчена бесіда). На противагу містиці, яка шукала шляхи пізнання Бога через надрозумне споглядання і почуття, схоластика спиралася на логіку і міркування. Дехто з мислителів навіть дозволив собі вважати логічні аргументи вищими від теологічних догматів.

Слід з'ясувати, що суперечці між філософами поклало початок обговорення богословського догмата про триєдність Бога. Зміст його полягає в тому, що Бог - єдиний у трьох особах (іпостасях): Отець, Син і Дух святий. Виникає питання: чи загальна триєдина сутність ликів Бога така ж реальна, як і окремі іпостасі? У філософії це прийняло форму суперечки відносно реальності існування загального (універсалій).

Прихильники реалізму визнавали реальність загальної божественої єдності й стверджували, що загальне (універсалії) існує реально і є первинним щодо одиничних речей. (Архієпископ Ансельм Кентерберійський). Поясніть, як саме в цьому вченні проявляється ідеалістична тенденція середньовіччя.

Прихильники номіналізму (від лат. "номіне" - імена), навпаки, реальність загальної божественної єдності заперечували, реальність загального (універсалій) відкидали, вважаючи, що воно - лише імена (словесний вислів) для позначення цілого класу подібних між собою одиничних явищ. Реально існує лише одиничне, і воно є первинним щодо загального - (Комп'єнський канонік Росцелін). Поясніть, як саме в номіналізмі проявляється матеріалістична тенденція середньовіччя.

Слід розказати про вчення найвидатнішого представника схоластики Томи Аквінського (1225-1274 рр.). Прослідкуйте, як "ангельський доктор" узагальнює досягнення схоластики, обґрунтовує основні принципи християнської теології , виходячи з гармонії віри і розуму , з теорії двох істин. Обдумайте, через що вчення Томи Аквінського вже в середні віки було офіційно визнано римською церквою, а у ХХст. відродилося під назвою неотомізму- найвизначнішого вчення католицької філософії.

Слід відзначити, що релігійне возвеличування людини як "образу і подоби Бога" отримало свій подальший розвиток у філософії Відродження. Це має бути розглянуто у третьому питанні. Зверніть увагу, що у духовному житті європейських народів епоха Відродження (XV-XVI ст.) усвідомлюється як звільнення від кайданів схоластики, відродження античного способу мислення. Філософія набуває у цей час антропоцентричного характеру, тобто в центрі її уваги опиняється людина (від. грец. "антропос" - людина).

Проаналізуйте риси світоглядної спрямованості Відродження: гуманізм, аскетизм, нове ставлення до природи (пантеїзм), переворот у поглядах на світобудову, формування адекватного методу пізнання, нові погляди на суспільство (перші спроби теоретичного обґрунтування ідеї громадянського суспільства).

Виділіть особливості італійського Відродження, пов'язаного з іменами Джованні Піко делла Мірандола (1463-1494 рр.), Данте Аліґ‟єрі (1265-1321 рр.), Джордано Бруно (1548-1600 рр.), Миколи Кузанського (1401-1464 рр.) та ін., і Відродження північного, що охопило Англію, Німеччину, Голландію і розвивалося такими мислителями, як Еразм Роттердамський (1469-1536 рр.), Томас Мор (1478-1535 рр.), Мішель Монтень (1533-1592 рр.) і ін.

Розгляньте спільні ідеї Відродження та Реформації (Мартін Лютер, 1483-1548 рр.), а також відмінності між ними. Зазначте, що філософські і природознавчі досягнення епохи Відродження відкривали шлях розвитку філософії та науки Нового часу.

Теми для повідомлень:

1. Теоцентричність мислення періоду Середньовіччя.
2. Вплив античної філософії на становлення схоластики.
3. Філософськтй зміст апологетики.
4. Сутність філософського вчення Фоми Аквінського.
5. Аврелій Августин як представник середньовічної патристики.
6. Особливості номіналізму і реалізму.
7. Епоха Ренесансу як етап розвитку європейської філософії.
8. Специфіка гуманізму епохи Відродження.
9. Гуманізм Відродження і сьогодення.
10. Концепція політичного реалізму Нікколо Макіавелі.

Філософський словник до теми:

антропоцентризм, апологетика, гуманізм, деїзм, креаціонізм, містика, номіналізм, пантеїзм, патристика, реалізм, схоластика, теїзм, геоцентризм

Література:

1.Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій. К., 2001.
2.Філософія. Підручник / За ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків:

Консум, 2000.
3.Забужко О. Філософія і культурна притомність нації. — Сучасність, **1994,** №3.
4.Заїченко Г. Долі філософії та культури наприкінці XX сторіччя.- Філософ і соціол. думка, 1994, №1-2.
5.Філософія: Підручник / Заїченко Г.А. та ін. — К., 1995. — С.б-19.
6.Нестеренко В.Г.Вступ до філософії: онтологія людини. Навч. посібник. — К., 1995.
7.Філософія та її місце в сучасній культурі. — Філософ. і соціол.думка, 1993, №4.

Питання для самоперевірки

1. Які особливості філософії Середньовіччя?
2. Які основні етапи розвитку філософії середніх віків?
3. Що означає термін «теоцентризм»?
4. Які основні риси апологетики?
5. Які особливості патристики і схоластики?
6. У чому сутність номіналізму і реалізму?
7. Які особливості філософських ідей Фоми Аквінського?
8. У чому проявляється гуманізм епохи Відродження?
9. Що означає термін «антропоцентризм»?
10. Які особливості соціальних утопій філософії Відродження?

Філософські етюди до теми Філософія Середньовіччя і Відродження

Особливості філософії Середньовіччя

Епоха Середньовіччя – це тисячолітня суперечлива історія розвитку людства. Її світоглядну основу становив теоцентризм – ідея про єдиного і всемогутнього Бога. Бог створив світ з нічого, він творець усього існуючого.

Для європейського Середньовіччя була характерна **світоглядна монополія християнської релігії** зокрема, у центральній та західній Європі, католицької Церкви

Основні риси філософії Середньовіччя

1. Визначальною рисою середньовічної філософії є **теоцентризм.**

Теоцентризм означає, що будь-яка філософська проблема Середньовіччя – в тому числі проблема людини – розглядається у контексті ідеї Бога і виводиться з неї.

2. Істотною складовою середньовічної філософії є **теодицея**

(від грецьких слів «Бог» і «справедливість»)

– вчення, що розв'язує протиріччя між ідеєю Бога як Абсолютного Блага і наявністю світового зла. Теодицея це вчення, що відповідає на питання:

«Якщо Бог є, то чому поганим людям живеться добре, а добрим – погано?»

3. Ще однією характерною рисою середньовічної філософії є **телеологізм**

(від грецьких слів «результат» і «вчення») або

провіденцизм (від латинського слова «передбачення»)

– принцип, відповідно до якого все у світі є доцільним, тобто розвивається в напрямку поставленої Богом мети і рано чи пізно досягне її.

4. Принципово важливою рисою середньовічної філософії є **персоналізм**, він означає, що Бог є Абсолютною Особистістю, за образом і подібністю до якої створена Особистість людини. Пізнання людиною Бога відбувається через глибинне містичне спілкування особистостей, формами якого є молитва, сповідь і покаяння.

Сутнісною рисою середньовічного способу філософування вважають **екзегезу – тлумачення Священного Писання.** Оскільки **Біблія**,

як стверджував один із перших середньовічних філософів – **Оріген (185-253)**,

це єдине у своєму роді джерело усіх можливих істин, повідомлене людству Божественною благодаттю на всі часи, то завдання кожного – усвідомити смисл біблійних висловлювань. Але цей смисл у тексті Біблії зашифрований і прихований, тому мета філософа-екзегета полягає в тому, щоб розшифрувати, розкрити і роз'яснити священні письмена.

Усі старозавітні твори були написані не пізніше I ст. до н. е.,
а новозавітні – не пізніше II ст. н. е.

Починаючи від III ст. обидві частини Біблії стають предметом екзегетичних медитацій філософів.

Законодавець методу екзегези: Філон Александрійський. Безсумнівно, зміст Біблії давав чимало приводів для філософування. Завдання полягало в тому, щоб перекласти мову біблійних образів на мову філософських понять і організувати ці поняття в певну систему. Правда, не для всіх образів і уявлень Біблії у філософській мові греків знайшлися понятійні еквіваленти. Довелося ввести низку нових, невідомих грекам понять, а багато інших понять радикально переосмислити.

Основні етапи середньовічної філософії:

Отже, історію середньовічної філософії потрібно починати з того моменту, коли філософія вперше укладає цей союз, і спроба ця належить **Філону Александрійському та християнським апологетам.**

А кінець філософько-теологічного альянсу знаменує фігура **Оккама** з його підривною для Середньовіччя **теорією «двох істин»** – філософська й релігійна істини мають різні сфери застосування, тому їх не можна плутати.

Таким чином, історію середньовічної філософії логічно почати з I—II ст., а закінчити XIV–XV ст. Наразі можна стверджувати, що середньовічна філософія була найтривалішим періодом в історії європейської філософської думки.

II – IX ст. – апологетика, патристика;
X – XV ст. – схоластика, містика.

Апологетика - розділ теології, що захищає християнство від античної філософії. Перші християнські мислителі звернулись до римських імператорів із посланнями на захист християн. У них вони висловлювали свої філософські ідеї: доведення буття Бога, ідеї безсмертя, вчення про божественне одкровення тощо.

Представники:

Климент та Філон Олександрійський,
Юстин Мученик, Афінагор,
Оріген Татіан, Тертуліан, Арнобій

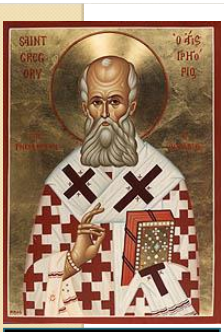
Так, апологет ***Юстин Мученик (бл.100-166)*** виступив на захист молодого християнства від язичників. Він пояснював, що мудреці були причетні до божого слова (логоса) задовго до пришестя Ісуса Христа, адже без Божого впливу неможливо бути мудрим. Філософ захищав християнство і від різного роду єресей: гностицизму, маніхейства, аріанства.

Апологет ***Татіан Сирієць*** (бл. 125 – 175 рр.) вважав, що християнський світогляд і антична філософія – непримиренні. Антична міфологія, на його думку, аморальна, а антична філософія – суперечлива. Також філософ критикував і античне мистецтво (скульптуру), вважаючи його непристойним.

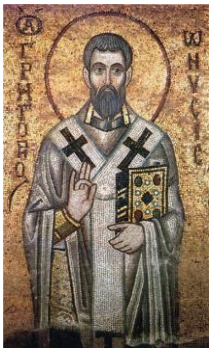
Філон Алесандрійський (25р.до.н.е.-50р.н.р) представник єврейського еллінізму, богослов, апологет юдейства намагався пов'язати догми юдейської релігії з грецькою філософією

Патристика («патер» - батько) – це час утвердження догматів християнського вчення і основних мотивів середньовічної філософії, як християнської філософії.

– це епоха релігійно-філософських доктрин християнських мислителів (II—VIII ст.), отців церкви Григорій Богослов, Василь Великий (330 – 379 рр.), Григорій Ниський
Квіт Тертулліан (160 – 220 рр.), Августин Блаженний (354 – 430 рр.).

Григорій Богослов

Василій Великий

Григорій Ниський

Квінт Септи́мій Флоре́нс Тертуліа́н (160—220) - видатний ранньохристиянський письменник, теолог, автор близько 40 філософських трактатів, **засновник концепції Святої Трійці**, основоположник західної патристики та церковної латинської мови у середньовічній західноєвропейській філософській думці, стверджував ***«Вірую, бо це абсурдно».***

Цим філософ висловив один із основних **принципів патристики — примат віри над розумом**. Розум справді був безсилий будь-що змінити в період розпаду Римської імперії. Відновитись до життя можна було тільки через віру, через утвердження абсолютно нових цінностей. У цих словах теолога не просто церковна догма, а вистраждана епохою істина.

Якщо ж проаналізувати філософію Тертуліана, то вона не була близькою до метафізики отців церкви, а швидше носила правовий характер. Це пояснюється насамперед впливом на нього освіти та виховання за духом римської культури. На філософські погляди Тертуліана в більшій мірі вплинула філософія стоїцизму, яка була впливовим напрямком в Римі, де Тертуліан навчався. Він також знаходиться в опозиції до платонівського ідеалізму, який став характерним в християнстві.

В загальному, Тертуліан намагався описати прірву, яка існує між християнством і філософією. Його цікавило, що спільного є між філософом та християнином, «учнем Греції та учнем Неба, тим, хто прагне до вічного життя і тим, хто прагне до земної слави».

Одним з найцікавіших представників патристики є **Аврелій Августин**, якого звали **Блаженним (354–430 рр.) -** визнаний католицькою Церквою святим.

Августин прийшов у християнство через **мініхейство** (релігію, яка сповідувала дуалізм добра і зла, вічне існування й боротьбу у світі й душі людини доброго та злого начал),

скептицизм та неоплатонізм

Філософія Августина виникла як симбіоз християнських і античних доктрин. З давньогрецьких філософських вчень головним джерелом для нього був ***платонізм***

Усе вчення Августина побудоване на таких проблемах:

1) Бог і людина;
2) людина як особистість;
3) розуміння часу;
4) рух і спрямованість історії

Головні праці – «***Сповідь" та "Про град Божий»***.

Для Августина Блаженного характерно висновування буття Бога з факту існування

людського мислення. Розумовий процес людини і його душевні переживання вивищуються над матеріальним світом і виражають собою божественну присутність. Тому самопізнання стає необхідною умовою пізнання Бога.

Власне самопізнання Августин викладає в знаменитій «Сповіді», в якій зображує своє духовне сходження через «темну безодню душі» з ранніх років до прийняття християнства. Це самопізнання приводить його до висновку, що лише божественна благодать може вивести людину з лабіринтів згублених спокус світу і власного Я. Але необхідно свідомо відкритися їй назустріч. У цьому і виявляється свобода волі.

У світогляді Августина головною є ідея гріховності людства, зіпсованості людської природи, внаслідок чого усі люди заслуговують на вічне прокляття і можуть бути врятовані лише Божою милістю. Цю ідею Августин розкриває у своїй «Сповіді».

Схоластика поділяється на ранню (X – XI ст.),
високу (XII – XIII ст.)
та пізню (XIV ст.).

Сам термін **«схоластика»** походить від латинського слова «схола», що означає школа, навчання. У схоластиці, на відміну від патристики, інтуїтивний порив поступається місцем логічному доказу і раціональному обгрунтуванню заздалегідь істинних тверджень

Яскравий представник ранньої схоластики, англійський архієпископ ***Ансельм Кентерберійський (1033 – 1109 рр.)*** у своєму творі «Чому Бог втілився в людину?» закликав до інтелектуального осягнення віри, оскільки істинний розум приводить до істинної віри. Автор підкреслював думку про необхідність утілення Бога в людині, тобто сприйняття нею божественних ідей.

Для схоластики принциповою була проблема ***універсалій***. Це відображено у поглядах ***реалістів і номіналістів***.

Реалісти (*Ансельм Кентерберійський, Еріугена*) вважали, що людина осягає сутності у поняттях розуму. Універсалії спочатку існували як сутності речей, а потім – як поняття розуму.

Номіналісти (*Іоанн Росцелін, Увільям Оккам, П'єр Абеляр*) стверджували, що універсалії існують лише у мисленні, а не в дійсності. Вони – продукти людського мислення.

Містики (*Екхарт, Таулер, Рейсбрук*) стверджували, що роздумування призводить лише до гріха і відходу від християнської віри. Шлях до Бога лежить лише через почуття,

самозречення та любов до Бога.

Найвидатнішим систематизатором схоластики вважається італійський філософ і теолог

Фома Аквінський (1225 – 1274 рр.).

Він сформулював 5 доведень Бога (твір «Сума теології):

1) Оскільки все у світі рухається, то иає бути «першодвигун» - Бог.;

2) Усі предмети і явища мають причину свого виникненя і існування – Бог.;

3) Усе у світі існує не випадкоао, а з необхідністю – Бог.;

4) Існує абсолютне мірило досконалості – Бог.;

5) У природі усе має певний сенс, доцільність свого існування, отже існує головна ціль – Бог.

Вчення Фоми Аквінського у 1879 році проголошено філософською доктриною католицької церкви під назвою «***неотомізм***».

Значення середньовічної філософії для європейської культури

1. Одним із найбільших досягнень середньовічної європейської філософії стало вчення про безсмертну людську особистість, яка створена Богом за власним образом і подобою і яка прагне до поєднання зі своїм Творцем, і таке поєднання не вимагає розчинення неповторності особистості й її самосвідомості в Божественному началі. Це розуміння людини відкрило нові можливості розвитку таких якостей людського життя, як любов, дружба, творчість, свобода.

Порушені середньовічними філософами проблеми «нового подиху» і нової актуальності в сучасному світі. Це повинно остаточно розвіяти упереджене ставлення до Середньовіччя як до «темних віків».

2. Одна з найпопулярніших філософських течій нашого часу – **герменевтика** – є не що інше, як метаморфоза середньовічної **екзегетики**:

в основі її лежить та ж фундаментальна проблема тлумачення тексту.

3. Ще в більшій мірі спадкоємцем Середньовіччя є **екзистенціалізм**:

проблема співвідношення сутності й існування (есенції і екзистенції) пронизує всю середньовічну філософію. Чітке розмежування цих понять подає вже Боецій.

За середньовічними уявленнями, сутність і існування збігаються лише в Бозі, у всіх же створених істотах такого злиття не відбувається.

Екзистенціалізм з новою силою порушив питання про несумісність сутності й існування, про відчуження людини від своєї справжньої сутності, про занедбаність людського існування. Все це звучить як відлуння середньовічних ідей.

В той же час сучасний неотомізм і персоналізм започаткували свій родовід від Середніх віків.

Філософія Відродження

Епоха Відродження тривала з XIV по XVII ст. і мала на меті відродження кращих традицій античної філософії.

У філософії поступово відбувалася заміна ***теоцентризму антропоцентризмом***.

У цей час здійснювалася світоглядна ***секуляризація*** – звільнення людської думки від релігійних догм. На зміну їм приходили знання, що будувалися на достовірному світорозумінні.

Затверджувався ***принцип гуманізму***, прагнення до людяності, створення умов для гідного життя людини. Він проголошував людину центром Всесвіту, найвищою метою усього, що відбувається у світі.

В цей період активно формується матеріалістичний світогляд, виникли ***деїзм та пантеїзм***.

Основні етапи філософії Відродження:

гуманістичний, антропоцентричний (сер. XIV - сер. XVст.);

пантеїстичний, онтологічний (сер. XV – I пол. XVI ст.);

натурфілософський (др.. пол. XVI – поч. XVII ст.).

Видатні представники

Микола Кузанський, Нікколо Макіавеллі, Микола Коперник, Джордано Бруно, Томас Мор, Томазо Кампанелла, Данте Аліг'єрі, Леонардо да Вінчі, Мартін Лютер, Франческо Петрарка, Джованні Піко делла Мірандола, Томас Мюнцер, Лоренцо Валла, Теофраст Парацельс, Жан Кальвін ,Галілео Галілей, Еразм Ротердамський.

У період Відродження філософи стверджували, що завдяки своєму розуму людина здатна не тільки пізнавати світ, а й перетворювати його.

Так, ***Данте Аліг'єрі (1265 – 1321 рр***.) проголосив людину найвеличнішим дивом з усіх проявів божественної мудрості,

а ***Франческо Петрарка (1304 – 1374 рр***.) виправдовував усі земніьпрагнення людини.

Прикладом затвердження принципу антропологізму може бути проголошення італійцем ***Піко делла Мірандолою (1463 – 1494***) людини винятковою істотою у світі. Вона такою є завдяки притаманним лише їй особливостям: наявності свободи волі та безмежного вибору способу дій. Мірандола це доводив, стверджуючи, що Бог створив людину навмисне в останній день творення світу для того, щоб поставити її в центрі світобудови та не закріпачити в діях.

Італійський вчений ***Нікколо Макіавелі (1469 – 1527 рр***.) пояснював, що визначена Богом доля суспільного буття ніколи не здолає до кінця свободи людської волі. Править же суспільним життям людський інтерес, який спрямовує розвиток суспільства. Тому в політичних рішеннях слід керуватись вищими інтересами – інтересами держави, навіть якщо шляхи їх реалізації розходяться із загальною мораллю. Він обґрунтував необхідність сильної монархічної влади. Вважав, що моральні норми неможливі до виконання. Головне – досягнення мети будь-якими засобами (твір «Правитель»).

У вченні ***Джордано Бруно (1548 – 1600 рр.)*** природа є не божественним проявом, а ні від чого незалежним середовищем, здатним до самоформування і саморегулювання. А отже, природа і є богом. Це був відкритий виклик церкві, адже тим самим Д. Бруно взагалі заперечував необхідність бога. За це вільнодумця було жорстко покарано інквізицією.

Французький мислитель ***Мішель Монтень (1533 – 1592 рр.)*** узагальнив досягнення середньовічної схоластики, переосмислив гуманістичні ідеї раннього Відродження. Так гуманістичні здогади про творчу й активну сутність людини поступово переросли в бачення її як суб'єктивної сили власного розвитку. Це був ґрунт для нового розуміння світу.

Семінарське заняття 5

Тема: Західноєвропейська філософія доби Нового часу XVI–XVIII СТ.

План

1. Особливості філософії Нового часу.
2. Проблема методу пізнання (Ф.Бекон, Р.Декарт).
3. Вчення про субстанцію (Б.Спіноза, Г.Ляйбніц).
4. Проблема людини в філософії Просвітництва (Ж.Ламетрі Ж.-Ж.Руссо).

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

При розгляді першого питання слід вказати на визначальну особливість Нового часу – зародження і утвердження буржуазного суспільного устрою, який висуває і обґрунтовує нові цінності і засади людського буття у порівнянні з феодалізмом. В центрі нового світогляду уже не віра, а розум. Потрібно розтлумачити основні парадигми Нового часу: «Знання – то сила»; «опануй природою в ім'я користі і успіху самого життя», а також – звідки постає проблема методу наукових досліджень.

В другому питанні слід розкрити філософську систему Ф.Бекона, викладену в його праці «Новий Органон». Зокрема пояснити, чому головну увагу Бекон приділяє проблематиці науки, знання і пізнання, як засобу розв'язання соціальних проблем і суперечностей сучасного йому суспільства. Потрібно звернути увагу на те, що «Новий Органон» - перша спроба в філософії Нового часу реалізувати загальний методологічний підхід до одержання наукових знань, що мають практичне застосування на основі емпіризму. Потрібно розглянути суть його індуктивного методу. Розглядаючи філософію Р.Декарта, слід звернути увагу на його метод раціоналістичної дедукції, на набір правил, яких потрібно дотримуватись при побудові суджень, розтлумачити сутність раціоналізму та вирішення проблеми субстанції з позиції дуалізму.

В третьому питанні розглядаємо внесок, який здійснили у розробку проблеми субстанції Б.Спіноза та Г. Ляйбніц. Зокрема – як з позицій монізму Б.Спіноза долає дуалізм Р.Декарта, проголошуючи існування однієї субстанції та її атрибутів. Розглядаємо етику Б.Спінози, його формулу свободи як пізнаної необхідності та детермінізм у здійсненні світового процесу. Як альтернативу монізму Б.Спінози розглядаємо плюралізм Г. Лейбніца, зокрема його вчення про монади, викладене в творі «Монадологія».

В четвертому питанні з'ясовуємо, як теза про розумність світу трансформується в XVIII ст. в ідею Просвітництва як головної рушійної сили історії, джерела і головного засобу досягнення людством рівності, братерства і свободи, тобто стану відповідності вимогам розуму. Потрібно показати, як на розумних засадах просвітники прагнуть перебудувати світ таким чином, щоб він наслідував закони довершеності, які панують у природі. В зв'язку з цим розглядаємо філософію Ж.Ламетрі і Ж.-Ж. Руссо, в яких найбільш чітко і повно репрезентовані дані погляди.

Теми для повідомлень:

1. Емпіризм: сутність та проблеми.
2. Принцип універсального сумніву Р.Декарта і сучасна наука.
3. Головні риси ідеології Просвітництва.

Питання для самостійної роботи

1. Релігійний характер філософської думки Середньовіччя
2. Християнсько-середньовічна апологетика і патристика
3. Середньовічна схоластика. Реалізм і номіналізм.
4. Філософія Ф.Аквінського.
5. У чому полягає дуалізм філософії Р.Декарта?
6. Що таке Просвітництво і які ідеї воно репрезентувало?

Питання для самоперевірки:

1. особливості наукової революції XVII – XVIII ст.?
2. У чому полягає відмінність філософії Нового часу від попередніх етапів її розвитку?
3. Що означають терміни «деїзм» і «пантеїзм»?
4. Що таке емпіризм у філософії Нового часу?
5. Який науковий метод запропонував Френсіс Бекон?
6. У чому специфіка раціоналізму філософії Нового часу?
7. У чому проявляється дуалізм Рене Декарта?
8. У чому особливості методології Готфріда Лейбніца?
9. Які особливості філософських ідей Томаса Гоббса?
10. У полягає специфіка натурфілософських ідей Дені Дідро?

Філософський словник до теми:

деїзм, пантеїзм, теологія, індукція, дедукція, емпіризм, раціоналізм, інтуїція, монада, субстанція, атрибут, акциденція, сенсуалізм, метафізичний матеріалізм, механіцизм.

Література:

1.Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій. К., 2001.

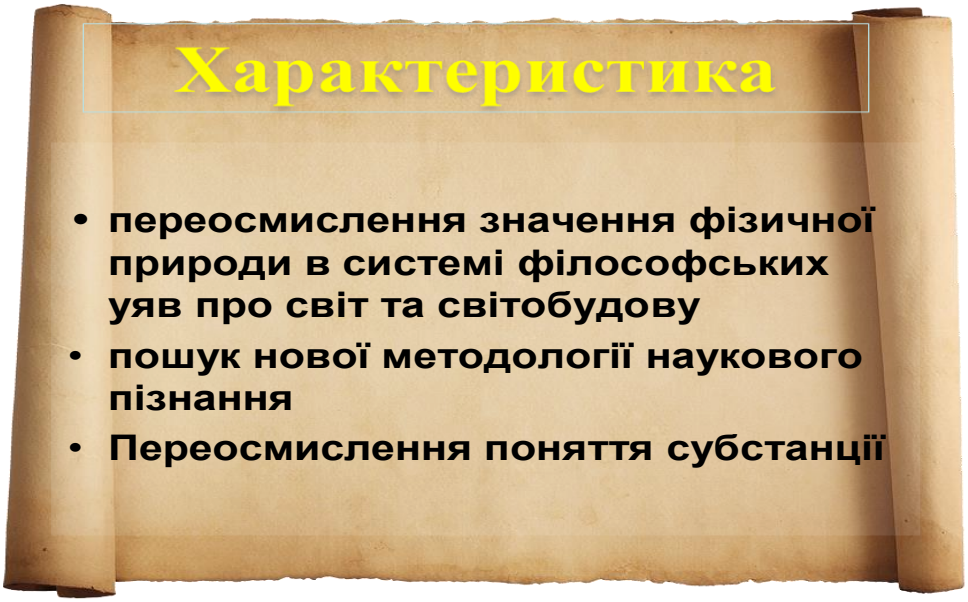
2.Філософія // За ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків, 2000.

3.Причепій Є.М., Черній А.М.Філософія: посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: «Академія», 2001. (Альма-матер)

4.Філософія. Курс лекцій: Навч. посібник / Бичко І.В., Табачковський В.Г. та ін.- К.: 1994.

ФІЛОСОФСЬКІ ЕТЮДИ ДО ТЕМИ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ ДОБИ НОВОГО ЧАСУ XVI–XVIII СТ.

Зміна парадигми філософування в цей час та переосмислення змісту предмета філософії розмежувала всі існуючі зразки філософії на нові та старі, попередні. Відтак, творчість філософів Нового Часу відбувалася як творення нової філософії, принципово відмінної від попередньої певними чинниками та складовими.

Предметом філософії стала дійсність, у якій фізична природа відігравала не підрядну, а самочинну роль**.** Пошуки нового знання ознаменувалися пошуками нових методів пізнання, які б були позбавлені вад попередніх методів та давали змогу осягнути нові горизонти філософських досліджень. Узагальнена картина розроблених на теренах нової філософії методів може бути представлена **чотирма методами**, які вичерпують концептуальне поле теоретико–пізнавальних досліджень.

Хронологічно першим методом у межах нової філософії є метод **емпіричний,** розроблений в основі *Ф. Беконом*, але який набув остаточного завершення у філософії також британського філософа *Джона Локка (1632–1704*). У ньому беззаперечно поєднуються дві складові – відчутгево–досвідна та розумова. Провідною ж стратегією здійснення емпіричного дослідження є провадження індукції, яка призводить до наслідків, які ми б могли означити як середні аксіоми. У завершеному вигляді методу Д. Локка тому і визначається два джерела появи людських знань – від відчуттів та від рефлексії (розуму). Відтак будь–яка абсолютна істина постає як суто середня аксіома

Другим за порядком розробки є метод **раціоналістичний,** безумовна першість започаткування якого належить французькому філософу *Рене Декарту (1596–1650*). Цей метод також має природничонаукову основу, але в найбільш раціоналізованому вигляді – математиці. Це спрямування визначається певністю Р. Декарта в тому, що істина та істинне знання мусить бути максимально позбавлене змістів, набутих від наук, які орудують значною часткою відчуттєвого досвіду. За Р. Декартом істина мусить мати завершений вигляд, бути очевидною, чіткою і ясною. Також вона мусить бути незмінною, вічною, однорідною, тобто такою, яка суцільно протилежна істині в емпіричному знанні. Оскільки змінність, плинність, нечіткість, сумнівність – це ознаки знання, якого ми набуваємо завдяки відчуттєвим сприйняттям, то відчуттєво–досвідний чинник не мусить брати участь у формуванні істинного знання шляхом застосування певного методу. Цей метод, відтак, мусить розгортатися виключно на засадах розумової дії, без огляду на будь–які відчутгєво–досвідні чинники. Саме тому провідною стратегією провадження раціонального дослідження є філософська дедукція, адаптований до нових завдань один з методів попередньої філософії.

Третім методом дослідження ми визначаємо метод **історичного пізнання,** започаткований італійським істориком, філософом, філологом, правознавцем *Джамбаттіста Віко (1668–1744).* Доля цього методу не була досить безхмарною. Він виник як безпосередня реакція на метод Р. Декарта, який мав природничонаукову основу. Відповідь Д. Віко грунтувалася тим, що примат науковості у створенні нових методів дослідження не обов'язково мусить визначатися природничими науками, оскільки саме з

гуманітарної сфери можна вирізнити науки, які створять основу для гуманітарного методу. Цими науками Д. Віко визначає історію, філософію, філологію та право, і свій метод називає методом історичного пізнання. Цей метод втілює першу спробу створення інтегративного гуманітарного методу, в якому критерії істинності визначаються не особистісною психологічною впевненістю дослідника в очевидність, ясність, безсумнівність істини, а технікою і методикою провадження дослідження. Саме гуманітарна спрямованість методу Д. Віко не дозволила йому набути широкого застосування в час життя філософа Розвиток природничих наук і відповідних методологій створювали зразки для наслідування саме в цьому ключі. Метод історичного пізнання набув справедливого визнання лише у XVIII столітті.

Четвертим своєрідним і чинним методом пізнання є метод **сенсуалістичний,** який належить також французькому філософу *Етьєну Бонно де Кондільяку* (1715–1780). Він виникає на схрещенні розвитку ідейного змісту філософського просвітництва у Франції та рецепції філософської творчості в галузі розробок емпіричної методології британськими філософами Д. Локком (1632–1704) та Дж. Берклі (1685–1753). Залучаючи основоположні принципи означення Д. Локком розвитку структури досвіду людини та імматеріалістичні тенденції досвідної філософії Дж. Берклі у викладі Вольтера (1694–1778), Е. Кондільяк доходить висновку, що саме відчутгєвість стає єдиним засобом та джерелом пізнання для людини. Ідеї розуму є безумовними відбитками наших відчуттів (а не предметів, які для розуму постають завдяки відчуттям). Поняття ж забезпечують дослідження причин появи тієї чи іншої ідеї та є нічим іншим як модифікованим відчуттєвим сприйняттям. Відтак, сенсуалістична методологія визначає лише одне джерело людських знань – відчуття самої людини (на відміну від відчуттєвого сприйняття матеріальних предметів у Д. Локка, чи розумового набуття ідей Р. Декарта, чи вроджених ідей та принципів, чи знань, які містяться у джерелах філософії, історії, філології та права).

Можна вирізнити *три самостійних та оригінальних підходи*, які зумовлюють місце та роль категорії **субстанції** у філософському вченні.

Перший з них набуває власного розвитку в межах емпіричної методології та еволюціонізує зусиллями британських філософів *Т. Гоббса (1588–1679), Д. Локка (1632–1704), Дж. Берклі (1685–1753) та Д. Юма (1711–1776).* Він вирізняється, імовірно, найбільшою рішучістю у спробах вилучити категорію субстанції з засновків філософських побудов.

Другий підхід зумовлений своєрідною метафізикою Рене Декарта. Він водночас визнає метафізичну причину існування – Бога, та два рівнозначні наслідки цієї причини: матеріальну субстанцію та духовну, рівні за значенням та місцем щодо причини власного існування. Традиційно таку позицію Р. Декарта називають суто дуалістичною.

Наступним підходом є робота з адаптації категорій попередньої філософії і категорії субстанції, зокрема, до потреб нової філософії. Головна увага надавалась необхідності визнання єдності і, головне, однинності субстанції. Такий підхід сповідували Б. Спіноза (1632–1677) та Ґ. Ляйбніц (1646–1716). Б. Спіноза піддав різкій критиці визнання Р. Декартом множини субстанцій та надав власне вчення про єдину субстанцію. Не менш видатною є й філософія Ґ. Ляйбніца, який публічно закликав впровадити спадщину Арістотеля в обіг проблематики нової філософії. І за основними властивостями вчення Ґ. Ляйбніца про субстанцію вельми схоже з Арістотелевим.

Основні представники: Френсіс Бекон, Рене Декарта, Арнольд Гейлінкс та Ніколя Мальбранш (філософія оказіоналізму); Блез Паскаль; Дж. Віко(теорія історичного пізнання); Томас Гоббс; Бенедикт Спіноза; Джон Локка; Дж. Берклі; Девід Юм; Просвітництво.

Напрямки філософії Нового часу: емпіризм та раціоналізм (формуються в XVII ст. як два протилежні).

Емпіризм – проголошує, що основний зміст наукове пізнання отримує з чуттєвого

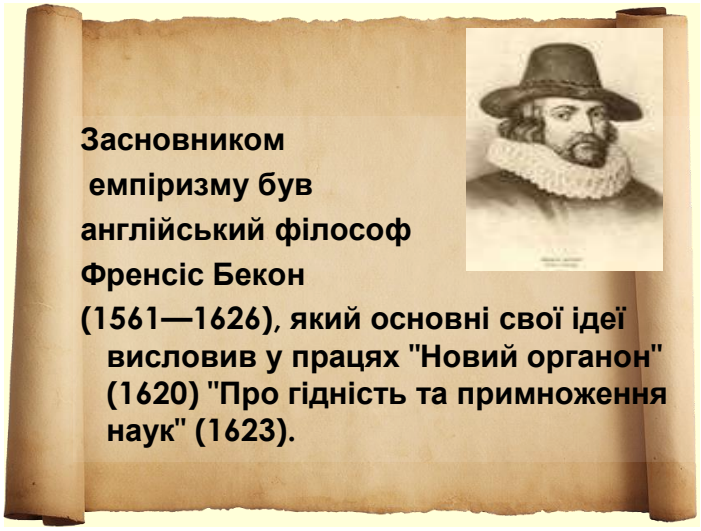
досвіду, в знаннях немає нічого, чого б раніше не було в чуттєвому досвіді суб'єкта.

Представники емпіризму: засновник – англійський філософ Френсіс Бекон (1561-1626), основні ідеї якого викладені у працях "Новий органон" (1620) і "Про гідність та примноження наук" (1623). Продовжували розвивати напрям Ф. Бекона: Томас Гоббс (1588-1679) – праці "Левіафан" (1651), "Про тіло" (1655), "Про людину" (1658); Джон Локк (1632-1704) – праці "Досвід про людське розуміння" (1690), "Два трактати про державне управління" (1690), "Думки про виховання" (1693), "Розумність християнства" (1695); Давід Юм (1711-1776) – праці "Трактат про людське пізнання" (1748), "Дослідження про принципи моралі" (1751).

Раціоналізм – що розум не привносить ніякого нового змістовного знання, а лише систематизує дані чуттєво-сенситивного досвіду. Раціоналізм наголошує, що основний зміст наукового знання досягається через діяльність розуму, розсудку та інтелектуальної інтуїції, а чуттєво-сенситивне пізнання лише підштовхує розум до діяльності.

Представники раціоналізму: засновник – французький філософ Рене Декарт, латинізоване ім'я – Ренату Картезіус (1596-1650), праці: "Міркування про метод" (1637), "Роздуми про першу філософію" (1641), "Начала філософії" (1644), "Пристрасті душі" (1649). Продовжували розвивати напрям Р.Декарта: нідерландський філософ Бенедикт Спіноза (1632-1677), праці: "Короткий трактат про Бога, людину та її щастя", "Трактат про вдосконалення розуму", "Богословсько-політичний трактат" (1670), "Етика" (1677); французький математик, фізик і філософ Блез Паскаль (1623-1662), "Геометричний розум", "Про мистецтво переконувати", "Апологія християнства","Думки".

Філософія Френсіса Бекона

Головне завдання філософії Ф.Бекон визначає як пізнання природи і оволодіння її силами, а для цього необхідно розробити відповідний метод, який би найкоротшим шляхом вів до істини, правильно орієнтував пізнавальну і практичну діяльність людини, максимально збільшуючи її ефективність. Бекон розробив новий, антисхоластичний метод наукового пізнання.. Догматичній дедукції схоластів він протиставив *індуктивний метод*, що ґрунтується на раціональному аналізі дослідних даних.

Головним твором з методології наукового пізнання був «Новий органон» (1620). Цей твір є другою частиною запланованого «Великого відтворення Наук», у якому першу частину Бекон мав намір присвятити класифікації наук, у третій – дати опис явищ світу, у шостій істинному витлумаченню всіх явищ природи та історії Проект першої частини частково був втілений у великому творі «Про гідність та примноження наук». Також визнання набули праці «Про прогрес наук божественних і людських». В останні роки він працював над «Природньою і експериментальною історією».

Теорія пізнання Ф.Бекона

теорія пізнання Ф. Бекона передбачає, що все пізнання людини має своїм джерелом враження відчуттів, які виникають під впливом матеріальних об'єктів

Філософія Рене Декарта
дійсна філософія мусить бути єдиною як за своєю теоретичною частиною, так і за методом. Наука мусить бути стрункою логічною системою, яка ґрунтується математичними засобами
філософії

Основні погляди викладені у працях:
«Міркування про метод» (1637),
«Роздуми про першу філософію» (1641)
«Принципи філософії» (1644)

Рене Декарт (1596–1650)
***«Мислю, отже, існую» є* основою його**

• **мислення —** перша, безперечна й достовірна реальність, з якою ми маємо справу. Воно автономне, самодостатнє і тому має власне життя.

• мислення — наповнене природженими ідеями, тобто знанням, яке спочатку (від моменту народження) присутнє в думці й не залежить ні від зовнішнього світу, ні від життєвого досвіду

• наявність природжених ідей — основна характеристика нашого мислення. Ці ідеї, закладені в нашу свідомість Богом, є найзагальнішими і гранично простими положеннями

• оосновним методом пізнання є дедукція.

• в основі дедукції потрібно — вроджені ідеї. Важливо правильно використати дедуктивний метод, дотриматися всіх його правил, уміти видобути з початкового знання

• всі можливі й різноманітні конкретні положення.

• правильний шлях пізнання полягає в тому, щоб вивести істину не із зовнішнього світу, а з мислення — найдієвий філософський метод — *раціоналізм* (від латин., ratio — розум).

• у працях, присвячених проблемам метафізики та онтології, Д. охоплює питання

співвідношення Бога та духовної і матеріальної субстанцій. Провідного значення набуває погляд на Бога як єдину онтологічну причину існування зазначених субстанцій, що визначає їх рівнозначність щодо причини поставання. Цим зумовлюється і так званий дуалізм філософії. Субстанційний дуалізм спричинив особливості встановлення співвідношення розуму (душі) та тіла і формування психофізичної проблеми в означенні сутності людини.

Філософія Рене Декарта породжує потужний струмінь впливу, який означується як ***«Картезіанство»*** *— воно не є однорідним, має різноманітні розгалуження та спрямування, творчість мислителів-картезіанців не вичерпується виключно розвитком ідей Р. Декарта, а має цілком самобутній характер.*

Філософія Бенедикта Спінози

Бенедикт Спінози (1632–1677)

Перший твір Б. Спінози – «Короткий трактат про Бога, людину і її щастя» написаний приблизно в 1660 р. До 1661 р. відноситься «Трактат про вдосконалення розуму». Написання основного твору «Етика», який був опублікований після смерті Спінози в 1677 р., датується приблизно 1661 р. Єдиним твором, що був опублікований за час його життя і під власним іменем є «Основи філософії Декарта, доведені геометричним способом» з долученням «Метафізичних розмислів».

Спіноза був надзвичайно освіченим вченим. Джерелом його творчості були пізньоантична філософія, середньовічна єврейська схоластика Маймоніда і Авіцеброна, схоластика XVI–XVH ст., філософія Відродження (Дж. Бруно, Р. Декарт, Т. Гоббс).

Можливість пізнання Спіноза обґрунтовує єдністю душі і тіла. Зовнішні предмети, діючи на наше тіло, діють також і на душу, викликаючи в ній певні враження, уявлення. Спіноза заперечує і критикує теорію вроджених ідей Р. Декарта, проте визнає наявність у людей вроджених здібностей здобувати знання. Завдання людини полягає в тому, щоб удосконалювати цю природжену здатність до пізнання. Важливу роль тут відіграє науковий метод. Критикуючи Декарта, Спіноза стверджує, що існує лише одна субстанція. Вона поєднує в собі два атрибути — протяжність і мислення. Ця єдина субстанція і є природою у її цілокупності, або Богом. Субстанція ніким не створюється, вона є причиною самої себе. Таке розуміння субстанції містило як діалектичну ідею взаємодії між конкретними матеріальними утвореннями, так водночас і ідею їх матеріальної єдності. Однак Спіноза відкидав атрибутивність руху; за його думкою, рух не є невід'ємною властивістю матеріального світу, а лише його модусом (вторинною, похідною характеристикою). Це було антидіалектичним моментом у філософії Спінози.

Таким чином, весь світовий процес здійснюється з огляду на силу абсолютної необхідності, і людська воля нічого не здатна тут змінити. Спіноза взагалі не виділяє такої людської властивості, як воля: одинична людська душа не є щось самостійне, вона не є субстанцією; дух людини — це не що інше, як модус мислення, а тому Спіноза вважає: «Воля і розум — одне і те ж». Людина може тільки пізнати хід світового процесу, щоб узгодити з ним своє життя і свої бажання. В такому випадку вона стане вільною. Так

Спіноза приходить до розуміння свободи як пізнаної необхідності. Тільки неуцтво змушує нас думати, що ми можемо змінити майбутнє; майбутнє відбудеться з такою ж неминучістю, як минуле. Ось чому надія і страх засуджуються Спінозою: вони залежать від погляду на майбутнє як на щось невстановлене і тому виникають через недостаток мудрості

Філософія Готфріда Вільгельма Ляйбніца

(1646–1716)

Готфрід Вільгельм Ляйбніц

— німецький філософ-ідеаліст, математик, фізик, винахідник, історик, юрист, мовознавець

До основних праць з філософії належать: «Розмисли про метафізику» (1685), «Нова система природи» (1695), «Нові досліди щодо людського розуму» (1704), «Теодіцея» (1710), *«Монадологія»* (1714), «Начала природи і благодаті» (1714).

Філософська творчість є синтезуючою ланкою здобутків філософії Нового часу XVII ст. ставив програмне завдання щодо поєднання спадщини попередньої філософії з доробком нової. У коло його осмислення потрапила спадщина більшості з античних та середньовічних авторів – Демокріта, Платона, Арістотеля, Августина. Він став безумовним критичним зосередженням здобутків Р. Декарта, Т. Гоббса, Б. Спінози, Д. Локка.

Ядро філософської системи Ляйбніца складає вчення про «монади», безтілесні «прості субстанції», «істинні атоми природи», «речові елементи». «Монада» в перекладі з грецької означає «єдине» або «одиниця». Ляйбніц заперечує вчення Спінози про єдину субстанцію, яке, на його думку, призводить до того, що із світу вилучаються рух, активність. Він стверджує, що субстанцій існує нескінченна кількість.

Монади не змінюють своєї внутрішньої структури під впливом інших монад. Кожна монада виступає як певний світ, відображаючи в собі весь світовий порядок, і має свою власну визначеність (є носієм певних якостей), якою вона відрізняється від інших. Монади, пише Ляйбніц, «не мають вікон», тому вони не діють одна на одну; кожна з них подібна до самостійного, відокремленого Всесвіту. В цьому відношенні кожна із монад Ляйбніца подібна до субстанції Спінози: вона є те, що існує само по собі і не залежить ні від чого іншого, крім Бога, який створив весь світ монад. і водночас будь-яка монада сприймає, переживає в собі весь Космос у всьому його багатстві і багатогранності, хоча не всі монади мають світло розуму, щоб усвідомлювати це.

Монади не мають ніяких просторових або будь-яких фізичних характеристик. їх, таким чином, не можна пізнати чуттєво. Вони є суто ідеальними, духовними елементами буття. Ми можемо їх пізнати тільки за допомогою розуму. Чуттєві речі, тобто поєднання монад, відрізняються залежно від монад, з яких вони складаються.

З основними ідеями монадології зв'язана і теорія пізнання Ляйбніца. Всі знання, які доступні людині, Ляйбніц ділить на 2 види: «істини розуму» та «істини факту. До перших належать знання, одержані тільки з допомогою понять розуму, без звернення до досвіду: аксіоми математики, закон тотожності і суперечності. Навпаки, «істини факту» ми здобуваємо емпіричним шляхом; до них належить більша частина наших уявлень про світ. «Істини розуму» завжди мають необхідний і визначальний характер, тоді як «Істини факту» — тільки ймовірний.

Одну з найбільш характерних речей філософії Ляйбніца складає ідея про велику кількість можливих світів. Світ «можливий», якщо він не суперечить законам логіки. Існує велика кількість можливих світів, кожний з яких Бог споглядав перш, ніж створив дійсний світ. Будучи добрим, Бог вирішив створити кращий із можливих світів, а він вважав, що кращим мусить бути той, в якому добро значно переважає зло. Він міг би створити світ, в якому немає зла, але він не був би настільки хорошим, як світ, який дійсно існує. Ось чому велике добро логічно пов'язане з деяким злом. Це можна зрозуміти на звичайному прикладі: ковток холодної води в спекотливий день, коли ви страждаєте від спраги, може дати вам таке велике задоволення, що ви подумаєте що варто було відчути спрагу, хоча вона й нестерпна, тому що без неї не була б такою великою наступна насолода. В нашому світі, хоч і існує зло, але добра все-таки більше, ніж у будь-якому з існуючих світів.

Філософія Джамбаттіста Віко

Віко Джамбаттіста (1668–1744)

Народився в Неаполі 13 червня 1668 в сім'ї бібліотекаря. Виступає проти філософії модерну – нової філософії.

У праці «Про науковий метод нашого часу» простежується антикартезіанське спрямування. У 1710 В. публікує власні праці з програмної роботи «Про прадавню мужність італійців, добутих з джерел латинської мови». Після 1720 з'являються праці «Про незмінність філософії», «Про незмінність правознавства». Однак, після досить невдалого сприйняття вченою спільнотою цих творів, В. розпочинає нову комплексну працю під назвою «Нова наука» – «Підстави нової науки про загальну природу націй, завдяки яким виявляються також нові підстави природного права народів», яка і стала однією з провідних і останніх, за виключенням «Додатків» до цієї книги.

Був філософом і прекрасним істориком, його головним завданням було формування принципів *історичного методу*, які стали подібними до принципів наукового методу, сформованого *Ф. Беконом*, що мав безумовну історичну основу. Опрацювання історичного матеріалу, розробка методик роботи з історією складали вагому частку в індуктивному методі Бекона. Його апеляція до історичних досвідних джерел у застосуванні методу не мала такого раціоналізованого вигляду як у *Р. Декарта*, з його принциповим відкиданням матеріалу досвіду та орієнтацією на логіко-математичну основу. Згідно з цим, картезіанська концепція стала тим об'єктом, з яким найбільше полемізував Віко. Він не ставив під сумнів обґрунтованість математичного пізнання, але заперечував точку зору картезіанської теорії пізнання, з її висновком про неможливість будь-якого іншого знання, крім математичного, і існування методу наукового пізнання виключно як математичного.

Саме тому картезіанський принцип визначення критерію істинності як чіткості і виразності ідей з точки зору Віко є сумнівним. Він наполягає на тому, що насправді це є не що інше як суб'єктивний, або радше психологічний критерій, залежний від особистісної конституції дослідника. Як наслідок, постійне згадування вимог науковості як тотожності природничості (зокрема математичності) втрачало власну спроможність та достовірність згідно з вимогою суто психологічного оцінювання здобутих істин. Віко здійснює цей висновок на основі історичного методу: те, що я вважаю мої ідеї чіткими і виразними,

доводить лише мою в них віру, а не їх істинність. Кожна ідея, якою б хибною вона не була, може впевнити нас власною позірною самоочевидністю; найлегше вбачати в наших впевненостях самоочевидності. Згодом це положення буде розвинуте *Д. Юмом* із позицій емпіричної критики картезіанства.

Віко доводить, що ми потребуємо принципу, керуючись яким могли б розуміти те, що може бути пізнаним, відрізняти від того, що пізнаним бути не може. Люди потребують теорії, яка б обґрунтовувала і встановлювала границі людського знання. Такий принцип мислитель знаходить у доктрині, яка стверджує, що істинне і здійснене співпадають. Всезагальна природа є пізнаваною для Бога, але математика пізнавана і для людини, оскільки об'єкти математичної думки – фікції чи гіпотези, побудовані самим математиком. Водночас, Віко далекий від того, щоб звести предмети пізнання до наслідку пізнавальної діяльності. Він проголошує, що пізнавати об'єкт – не означає створити його. Навпаки, ніщо не може бути пізнаним до того, як воно стає реальним. Людина може знати лише те, що нею створене.

Віко стверджує, що історичні дослідження можуть бути такими ж строгими, послідовними і науковими, як і картезіанські математичні дослідження. Мисленнєва структура картезіанської людини та її чіткість у вимірі універсалістського застосування відповідні тому твердженню, що істинність висновків історика засновується на його належності до спільності людської природи, яка й об'єднує історика з іншими людьми, в минулому чи сучасному їх діяльності, що й стає об'єктом дослідження. Головна проблема не у співставленні ідей та об'єктів, виконанні всієї сукупності картезіанських обумовлень та настанов, а у вивченні дійсної структури того суспільства, в якому ми живемо. Історія для Віко – це та царина, вид знання, в якій питання про ідеї і питання про факти нерозрізненні. І те, й інше стають складовими історичного тла, наслідком суспільної життєдіяльності людини.

Просвітництво XVIII ст.

Через всю філософію XVII ст. однією з центральних її тез проходить думка про ***«розумність» світу.*** Ця думка трансформується в XVIII ст. в ідею **Просвітництва** як головної рушійної сили історії, джерела і головного засобу досягнення людством рівності, братерства і свободи, тобто стану відповідності вимогам розуму.

Якщо в природі панує закон, то і в суспільстві тоді мусить панувати розумний порядок. І цей порядок настане тоді, коли до вивчення суспільства людина підійде з позицій науки. На цій основі стан людства слід побудувати відповідно до вимог розуму. Основне завдання, яке перед собою ставлять просвітники: перебудувати людський світ на таких розумних засадах, щоб він наслідував закони довершеності, які панують у природі. Біда людей у тому, що вони живуть, нехтуючи цими законами. Щоб повернути людину до природи, треба аби вона усвідомила свої істинні потреби, а вони є природними. Це може зробити лише виховання.

Найвідміннішою рисою Просвітництва є поворот до людини, до проблем суспільства. Основний акцент робиться на шляхи й засоби приведення суспільства у відповідність з вимогами розуму, насамперед такими, як рівність, справедливість, свобода, братерство.

Найбільш чітко і повно погляди європейського Просвітництва на людину репрезентовані у творчості ***Ж.Ламетрі і Ж.-Ж. Руссо***.

Ж.Ламетрі (1709-1751 рр.) — французький філософ-матеріаліст Нового часу. Найбільш відома його праця *«Людина-машина».*

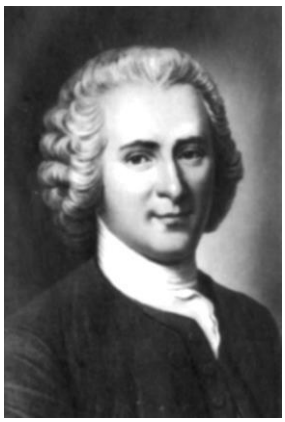
Ламетрі застосовує механістичний підхід до людини. Людина, за його думкою, — це своєрідний складний механізм. Душа людини матеріальна і є двигуном людського організму. Відмінність людини від тварини лише кількісна: у розмірі та структурі мозку.

Тіло можна порівняти з годинником,

і так само, як у годиннику, коли зупиняється одне коліщатко, не можуть крутитися й інші, так і в людському організмі порушення функцій будь-якого органу приводить до зміни функцій інших.

Ламетрі зробив спробу викласти процес поступового переходу від тварини до людини, показати їх схожість і відмінність, перевалі людини перед світом живої природи (це виявляється в організації людини, в її вихованні).

Природа створила не лише людину, а б усі живі істоти для щастя. Вона наділила всіх тварин природним законом, тобто «***почуттям, що навчає нас того, чого не ми повинні робити, якщо не хочемо, щоб інші нам робили те саме***».

Ж.-Ж. Руссо(1712-1778 рр.) — представник французького Просвітництва.

Центральна проблема творчості Руссо — нерівність між людьми та шляхи її подолання. Саме цьому питанню присвячено працю «***Роздуми про походження та причини нерівності між людьми».***

Руссо досліджував виникнення майнової та соціальної нерівності людей і прагнув знайти шляхи її ліквідації. Він вважав, що нерівність між людьми не споконвічна, в її виникненні винна приватна власність.

Головною рисою цього суспільства була моральна гідність людини. Приватна власність, яка виникає внаслідок суперечностей між інтересами людей, приводить до несправедливості. В основі приватної власності лежить прагнення до збагачення за рахунок інших.

Руссо виділяв три ступені соціальної нерівності:

перший — майнова нерівність;

другий — нерівність, пов'язана з виникненням держави на основі договору багатих і бідних (бідні і багаті заключили договір щодо утворення державної влади, яка повинна бути гарантом справедливості й миру);

третій — пов'язаний з перетворенням договірної влади у деспотизм, коли деспот обдурює і закони, і народ (але тут виникає й певна рівність— усі рівні в своєму безправ'ї відносно деспота). З такого розуміння ступенів нерівності Руссо обґрунтовує право народу на бунт проти деспота.

Семінарське заняття 6
Тема: Німецька класична філософія

План.
1. Критична філософія І .Канта.
2. Об”єктивний ідеалізм Г. Гегеля.
3. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

Німецька класична філософія за своїми теоретичними результатами — одна з найвизначніших в історії філософії. Проаналізуйте, як вплинули на її розвиток наступні чинники: французька революція XVIII ст.; розвиток природознавства; досягнення у філософії Нового часу, зокрема ідеї Просвітництва.

В першому питанні треба розглянути вчення ***Іммануїла Канта (1724 - 1804 рр.).*** Цей філософ створив нову систему знань, яка ставить проблеми: 1) Що я можу знати? 2) Що я можу робити? 3) На що я можу сподіватись? 4) Що таке людина? Слід відзначити, що відповідь на перше питання веде до вирішення проблеми кордонів та меж пізнавальних здатностей людини; на друге - проблеми природи моралі; на третє - проблеми сутності релігії. Відповіді на перші три підпорядковані відповіді на четверте питання - про місце людини у світі та її призначення. Розгляньте переворот у філософії, здійснений І. Кантом, і з'ясуйте, чому його називають "коперніківським". Зверніть увагу, що предметом своєї філософії І. Кант робить не об'єктивний світ, а пізнавальні можливості й здатності суб'єкта, а саме - чуттєвий досвід, розсудок, розум.

Виходячи з того, що розум має і теоретичне, і практичне застосування, І. Кант поділяє свою філософію відповідно на теоретичну і практичну. Охарактеризуйте їх особливості, підкресліть, що теоретична філософія являє собою теорію наукового пізнання (метафізику), яка містить принципи чистого розуму (тобто теоретичного) і розроблена І. Кантом у книзі "Критика чистого розуму".

У ході розгляду теоретичної філософії зупиніться на поняттях: дуалізм, трансцендентний, трансцендентальний, агностицизм, річ – у собі, річ – для нас, річ – сама по собі, апріоризм, чуттєвий досвід, розсудок, розум, антиномії чистого розуму, трансцендентальні ідеї чистого розуму.

Поясніть, як приходить І. Кант до висновку, що теоретичний розум містить у собі безумовні знання, тобто вищі трансцендентальні ідеї, здатний сформулювати їх, але не здатний їх довести. Розумові знання, наука є могутнім інструментом пізнання, але для неї закриті цілі галузі людського життя, вона безсила у таких сферах, як особисте життя, релігійне і моральне почуття, естетичний смак. Для науки вони залишаються речами-в собі. Зверніть увагу, як, дійшовши такого висновку, І. Кант обмежує знання, щоб, дати місце вірі. Для цього він розробляє практичну філософію – досліджує релігію і моральність, які є сферами практичного розуму. Принципи моралі і релігії І.Кант обґрунтовує у праці «Критика практичного розуму».

У ході розгляду практичної філософії І. Канта зупиніться на моральному доказі існування Бога, охарактеризуйте категоричний імператив, з'ясуйте, чому до людини треба ставитись як до мети, а не як до засобу. У третій праці "Критика здатності судження" І. Кант розуміє спроможність судження як самостійне мислення особи, що розкривається у способі життя людини, її вчинках, життєвій позиції, моралі – тобто у формі практичного розуму. Зверніть увагу, що вчинки виявляються важливішими за знання. Знання тільки тоді мають цінність, коли сприяють наближенню людини до Добра. Вищим актом критичної розумності виступає в І. Канта Віра, подана як розум, що здійснив вільний вибір ідеалів Добра, Совісті і Обов'язку – отже, саме Віра визначає належність до людства як надбання

людської особистості. Покажіть, яку відповідь дає І. Кант на кожне з чотирьох поставлених ним питань.

Друге питання плану передбачає ознайомлення з вченням **Георга Гегеля (1770-1831 рр.)**. Треба знати, що Г.Гегель поділив свою філософську систему на три розділи: логіку, філософію природи і філософію духу.

Перший розділ, висвітлений у праці "Наука логіки", містить найціннішу частину філософії Г. Гегеля – діалектику, створену в рамках об'єктивного ідеалізму.

Опановуючи цей розділ, студент має виходити з найфундаментальнішої категорії гегелівської філософії – абсолютна ідея. Справа в тому, що, прагнучи з'ясувати, звідки узявся наш матеріальний світ, Г. Гегель доходить висновку, що він створений деяким об'єктивним вічним безтілесним Духом, "чистим мисленням". Цей Дух він називає абсолютною ідеєю і уявляє його діяльність як процес неперервного напруженого мислення – у постійному русі і зміні, у взаємозв'язку і взаємопереході понять, тобто діалектично.

Г. Гегель дає структуру діалектики (теорії розвитку): два основні принципи (розвитку і взаємозв'язку), три основні закони (закон єдності і боротьби протилежностей; закон взаємного переходу кількісних і якісних змін; закон заперечення заперечення); а також парні категорії (одиничне і загальне, зміст і форма, сутність і явище). З'ясуйте, чому гегелівська діалектика є ідеалістичною.

Прослідкуйте, як абсолютна ідея розкриває розвиток свого логічного змісту на трьох етапах.

На першому етапі об'єктивний Дух одвічно веде одиноке (бо, крім нього, ще нічого немає) "чисте буття" у вигляді "чистого мислення" на основі принципів, законів і категорій діалектики. Абсолютна ідея не знає, хто вона і навіщо, але безтямно прагне однієї мети: усвідомити, пізнати себе.

У другому розділі, висвітленому у праці "Філософія природи", Г. Гегель аналізує другий етап саморозвитку абсолютної ідеї. Породжуючи (згідно з діалектичним методом) у самому собі свою протилежність, об'єктивний Дух "відпускає" з себе "своє- інше", своє "інобуття"- матеріальну природу. Виходячи з ідеалістичного характеру своєї діалектики, Г. Гегель відмовляє природі у розвитку: природа в нього не розвивається у часі, а тільки урізноманітнюється у просторі. Природа не має власної цінності, а є лише опосередненою ланкою, проміжною сходинкою у висхідному саморусі абсолютної ідеї до її самопізнання.

Вирішального значення тут набуває третій етап, розглянутий Г. Гегелем у праці "Філософія духу", коли абсолютна ідея залишає чуже їй матеріальне середовище природи і повертається у рідну стихію духу. Для цього вона створює людське суспільство. В історії суспільства у процесі діяльності людей дух проходить три стадії розвитку на шляху до самопізнання: суб'єктивний, об'єктивний, абсолютний дух.

Суб'єктивний дух – це індивідуальна свідомість людини; об'єктивний дух проявляється у різних галузях суспільного життя через абстрактне право і мораль; абсолютний дух – це вищі форми суспільної свідомості: мистецтво, релігія і філософія, – де нарешті у вченні Гегеля абсолютна ідея пізнала сама себе.

З'ясуйте, що таке тотожність буття і мислення у філософії Гегеля, проаналізуйте його критику агностицизму, розкрийте зміст принципу: «Що розумно, оте дійсне; що дійсне, оте розумне!»

Слід також показати позитивні та негативні моменти гегелівського розуміння свободи, зазначити, що філософ виходить не з свідомості окремої людини, а з самостійної сили світового Духу, для якого окремі люди, цілі народи і покоління виступають лише як другорядні моменти.

Така зверхність до індивідуального, особистісного викликала критику з боку інших філософів. Потрібен був інший підхід.

Такий підхід запропонував ***Людвіг Фейєрбах (1804-1872 рр.),*** філософські ідеї якого розглядаються у третьому питанні.

Аналізуючи філософську спадщину Л. Фейєрбаха, покажіть, на чому ґрунтується фейєрбахівська критика гегелівського ідеалізму і сучасної йому релігії; з'ясуйте, що Л. Фейєрбах пропонує натомість; розкрийте, чому його вчення носить назву антропологічний матеріалізм. Уточніть, в чому полягають особливості фейєрбахівського розуміння природи і суспільства. Слід визначити також зміст поняття туїзм і сутність альтруїстичної моралі.

Німецька класична філософія дала поштовх діяльності нових поколінь філософів, які сприйняли різні аспекти багатогранного мистецтва німецьких класиків.

Теми для повідомлень:

1.Докритичний період в філософії І.Канта.
2.Суб'єктивний ідеалізм І.Фіхте.
3.Об'єктивний ідеалізм Ф. Шеллінга .
4.Система методів філософії Г.Гегеля.
5.Матеріалістичне розуміння природи Л.Фейєрбахом.

Питання для самостійної роботи

1.У чому полягає принцип трансцедентального ідеалізму І. Канта?
2.Які моральні засади випливають в І. Канта з абсолютного морального закону ?
3.Як проявляється тотожність мислення і буття у Г. Гегеля ?
4.У чому полягає розбіжність між методом і системою у Г. Гегеля?
5.В чому полягає обмеженість матеріалізму Л. Фейєрбаха?
6.Яке ставлення Л. Фейєрбаха до релігії?

Філософський словник до теми:

абсолютна ідея, системність, субстанція, розвиток, діалектична логіка, розсудок та розум, категоричний імператив, предмет та об'єкт, антропологічний принцип, річ-в-собі, сутнісні сили людини антиномія, апріорі, апостеріорі, категоричний імператив, абсолютна ідея, зняття, трансцендентальний, трансцендентний, феномен, ноумен, суперечність, тотожність, відчуження.

Література:

1. Філософія. Підручник / За ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків: Консум, 2000.
2. Філософія. Курс лекцій: Навч. посібник / Бичко І.В., Табачковський В.Г. та ін.- К.: 1994. — Лекція 8.
3. Вступ до філософії. Підручник / Г.І. Волинка. - К.: Вища шк., 1999.
4. Захара І. Лекції з історії філософії. - Львів: ЛБА, 1997.- 39 с.
5. Злочевська М.В. «Нова філософія» Л. Фейєрбаха: проблема пізнання людини //Філософські проблеми гуманітарних наук (науковий збірник). - КНУ ім. Т. Шевченка. 2009, № 15. С. 207 - 211.
6. Кислюк К.В. Філософія. Модульний курс. Навчальний посібник. Харків, 2009. – 244 с.
7. Петрушенко В.Л. Філософія: курс лекцій. – Львів,2010. – 504с.
8. Філософія: Навч. посібник / І.Ф.Надольний. - К.: Вікар, 1997. – 583 с.

ФІЛОСОФСЬКІ ЕТЮДИ ДО ТЕМИ
Німецька класична філософія

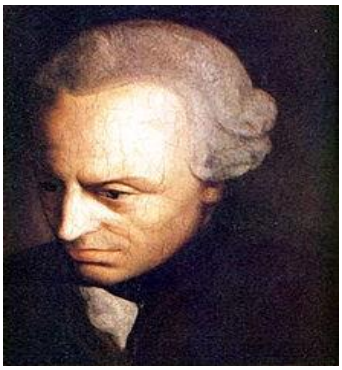
Класична німецька філософія — це філософські системи ***Канта, Фіхте, Шеллінга, Гегеля та Фейєрбах***а, які були створені у другій половині XVIII — середині XIX ст.

Вона була найвищим досягненням філософської думки у світовому масштабі. Нескороминуще значення мали її гуманістичні ідеї соціального прогресу і свободи.

Класична німецька філософія не становила собою єдиного напряму. Наприклад, Кант був дуалістом, Фіхте — суб'єктивним, Шеллінг і Гегель — об'єктивними ідеалістами, Фейєрбах — матеріалістом. Та разом з тим у філософських системах цих мислителів спостерігається зв'язок, навіть наступність.

Характеризуючи класичну німецьку філософію, як правило, вказують на такі її риси: наступність; діалектичність; критичне ставлення до розсудливої метафізики і прагнення подати філософію як систему наукового знання.

У світлі сучасної філософської думки впадає в око абсолютизація раціоналістичного підходу та недооцінка емоціонально-чуттєвого начала, зокрема естетичного ставлення людини до світу, мистецтва, за допомогою якого вона осягає буття і переживає його сенс.

Іммануїл Кант (1724-1804)

— видатний філософ і вчений, засновник класичної німецької філософії. У його творчості розрізняють два періоди — "докритичний" (до 1770 р.) і "критичний".

У "докритичному" періоді Кант визнавав можливість умоглядного, абстрактного пізнання речей такими, якими вони існують самі по собі,

а ***в "критичний***" заперечував можливість такого пізнання на основі попереднього дослідження форм пізнання, джерел і меж пізнавальної здатності людини. Він опублікував "***Критику чистого розуму" (1781), "Критику практичного розуму" (1788) і "Критику здатності судження" (1790).***

В основі цих праць лежить вчення про явища і речі, якими вони існують самі по собі, про речі в собі. Останні, на думку Канта, діють на органи чуття і викликають у нас відчуття. Разом з тим він наполягав на тому, що ні відчуття, ні форми логічного пізнання не можуть дати достовірних знань про "речі в собі", оскільки вони непізнаванні.

У ***сфері логіки*** Кант розрізняв звичайну, або загальну логіку, що досліджує форми думок, абстрагуючись від їх предметного змісту, і логіку трансцендентальну, яка досліджує у формах мислення те, що надає знанням апріорний (додосвідний), всезагальний і необхідний характер. Основним для нього є питання про джерела і межі пізнання. Кант зводить до аналізу основних здатностей пізнання чуттєвості, розсудливості й розуму.

Розглядаючи питання про можливість синтетичних суджень ***у метафізиці***. Кант досліджує розум як такий, що породжує ідеї, тобто поняття про безумовну цілісність або єдність зумовлених явищ (поняття про душу, світ І Бога). На його думку, всі три умоглядні науки традиційної філософії, яка розглядала ці ідеї, — раціональна психологія, раціональна космологія і раціональна теологія — є надуманими.

Обмежуючи сферу компетенції розуму. Кант виходив з того, що втрачене при цьому пізнанням виграється вірою. Оскільки Бог не належить до світу явищ і не може бути виявленим у досвіді, вважав він. Звідси випливає висновок про те, що релігія є предметом віри, а не науки чи теоретичної філософії. Необхідність релігії пояснював тією обставиною, що без неї немає змоги примирити вимоги моральної свідомості з беззаперечними фактами зла, що панують у людському житті.

Етика Канта ґрунтується на результатах критики теоретичного розуму. При цьому він виходив із переконання, що кожна особистість є самоцінною, і в жодному разі не повинна розглядатися як засіб реалізації будь-яких цілей навіть у тому разі, коли б останні пояснювалися необхідністю досягнення загального блага. Основним законом етики Кант вважав формальне внутрішнє веління — категоричний імператив. При цьому він намагався суворо розмежувати усвідомлення морального обов'язку і схильність людини до виконання морального закону. Вчинок, на його думку, є моральним тільки в тому разі, коли він здійснюється цілковито з поваги до морального закону. У випадку конфлікту між чуттєвою схильністю і моральним законом Кант вимагав безумовного підкорення моральному обов'язку.

Прекрасне Кант ототожнював з "незацікавленою" насолодою, яку дарує споглядання естетичної форми. Вищим видом мистецтва він вважав поезію, оскільки саме вона, на його думку здатна виразити ідеал.

Учення Канта істотно вплинуло на подальший розвиток філософії та науки.

— найвидатніший німецький філософ. У перший період творчості виступив як послідовник "критичної філософії" Канта і Фіхте, але невдовзі під впливом Шеллінга став на позиції об'єктивного ідеалізму і створив оригінальну філософську систему.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831)

Основою всіх явищ природи і суспільства Гегель вважав абсолют, якесь духовне начало, котре він називав по-різному — "світовим розумом", "світовим духом", "абсолютною ідеєю", які нібито існували ще до матеріального світу.

Глибоко зацікавившись історією духовної культури, Гегель уже в ранніх творах тлумачить іудаїзм, античність, християнство як ступені розвитку духу, намагається осмислити специфіку своєї епохи.

У рідкісній за глибиною і складністю викладу думок праці "Феноменологія духу" духовна культура подається ним як поступове і послідовне виявлення творчої сили світового розуму. Позбавлений індивідуальності світовий розум, втілюючись в образи культури, які послідовно змінюють один одного, одночасно пізнає самого себе як творця. Духовний розвиток індивіда, за Гегелем, відтворює стадії самопізнання світового духу. Універсальну сферу творчої діяльності духу Гегель називає абсолютною ідеєю, а логіку визначає як науково-теоретичну самосвідомість цієї ідеї.

У "Феноменології духу" він обґрунтовує принцип абсолютного ідеалізму, подає зображення поступального руху свідомості від першої, безпосередньої суперечності між нею і предметом відображення аж до поняття науки, розглядається генезис філософського знання. У своєму русі свідомість, за Гегелем, триразово проходить шлях від безпосередньої

чуттєвості достовірності до філософського знання і кожний раз ніби в іншій площині. Відповідно до цього, "Феноменологію духу" можна поділити на три розділи. У першому дається тлумачення свідомості, самосвідомості, розуму й розглядається рух індивідуальної свідомості, починаючи з чуттєвої достовірності; у другому дається характеристика духу; в третьому аналізується релігія і "абсолютне" знання, те, що марксистською термінологією називається формами суспільної свідомості.

Нейтральною у "***Феноменології духу***" є багатозначна категорія "відчуження". Під "відчуженням" Гегель розумів, по-перше, опредметнення духу, породження ним природи і суспільства по-друге, будь-яке складне відношення між суб'єктом і об'єктом, уся доцільна діяльність людини (історія виступає в нього як результат відчуження людської діяльності); по-третє, викривлене сприйняття людьми результатів їхньої власної діяльності, внаслідок чого вони здаються людям чужими силами, які живуть самостійним життям і панують над ними. Проблема відчуження залишається актуальною і в наш час.

Аналізуючи "феноменологічні знання", "знання, що з'являються", Гегель зробив спробу обґрунтувати положення про те, що глибинною основою всього сущого є абсолютна ідея, яка розвивається за принципом тріади: "теза — антитеза — синтез". У створеній пізніше філософській системі Гегеля абсолютна ідея виступає в трьох формах: у вигляді чистих логічних сутностей; у формі інобуття ідеї — природи; у різних проявах конкретного духу. Наслідком подібного розуміння форм абсолютної ідеї було виокремлення Гегелем таких частин його системи, як логіка, філософія природи і філософія духу, об'єднаних в "Енциклопедію філософських наук".

Піддавши нищівній, багато в чому несправедливій критиці формальну логіку, в якій, за його словами, "немає навіть передчуття наукового методу", Гегель запропонував оригінальну концепцію діалектичної логіки як науково-теоретичної самосвідомості абсолютної ідеї. Причому ця логіка зайняла центральне місце в його системі, оскільки її предметом є сама абсолютна ідея, яка розгортає в логіці свої моменти у формі категорій і становить основу всієї діяльності.

Керуючись ідеалістично інтерпретованим принципом тотожності мислення й буття, Гегель створює фантастичну картину світу. Та за нею приховуються геніальні догадки про універсальні взаємозв'язки речей та їх саморозвиток. Його принцип тотожності мислення І буття дав можливість переконливо спростувати аргументи агностиків. "Якої б високої думки ми не були про велич і могутність духу, — писав Гегель, — вона все ж буде недостатньо високою. Прихована сутність Всесвіту не має в собі сили, спроможної на супротив сміливості пізнання, мусить перед ним відкритися, розгорнути перед його очима багатства й глибини своєї природи і дати йому насолоджуватися ними.

"Наука логіки" Гегеля складається з учення про буття, про сутність і про поняття. В першому вченні характеризуються найабстрактніші категорії буття: чисте буття, ніщо, становлення, наявне буття, якість, кількість, міра, стрибок тощо. Чисте буття розглядається як начало, бо воно є і чиста думка, і невизначена проста безпосередність. Воно тотожне ніщо, оскільки для них обох характерна відсутність визначень. Істиною чистого буття і ніщо є становлення, в якому вони зняті і перебувають в ньому як ідеалізовані моменти.

Результатом становлення є наявне буття, для якого вже характерна певна визначеність — якість. Специфіка якісної визначеності, за Регелем, полягає в тому, що вона єдина з буттям, на відміну від кількісної визначеності, яка нетотожна з буттям і при її зміні в певних рамках не веде до зміни якості. Суперечлива єдність якості і кількості утворює міру. Перелічені категорії в їх взаємозв'язку і становлять основний зміст вчення про буття.

Центральне місце у вченні про сутність займає проблема суперечності, яку Гегель розглядав як джерело саморуху і саморозвитку. Радянські філософи, надаючи визначальної ролі боротьбі протилежностей, критикували Гегеля за те, що він вважав можливим їх примирення. У наш час проблеми примирення суперечностей, пошуки консенсусу при вирішенні складних міжнародних і національних конфліктів є виключно актуальними.

Аналізуючи поняття речі, Гегель дає визначення категорії закону як того, що є

тривким, тотожним в розмаїтті явищ. Важливе місце займає тут з'ясування специфіки суттєвого відношення (цілого і частини, сили і виявлення, внутрішнього і зовнішнього). При цьому він піддає аргументованій критиці агностицизм і механістичний матеріалізм.

Заключна частина "Науки логіки" Гегеля - це вчення про поняття. На відміну від традиційного розуміння поняття як форми мислення й результату узагальнюючої діяльності розуму Гегель визначає поняття як абсолютну творчу силу, що породжує все наявне. Незважаючи на містичний характер такого тлумачення поняття, тут має місце і раціональний зміст. Це стосується насамперед розуміння конкретного як органічного взаємозв'язку загального, особливого і одиничного. В цій частині "Науки логіки" Гегель дає нову, нетрадиційну класифікацію суджень та умовиводів, характеризуючи їх пізнавальну цінність; піддає критиці формальну логіку; розкриває діалектику цілей і засобів; з'ясовує роль практики в процесі пізнання; характеризує діалектичний метод.

"Філософія природи" — це одна з найбільших за обсягом і найменш переконлива праця Гегеля, хоча і в ній мають місце цікаві думки і тонкі спостереження. У “Філософії природи” Гегель з'ясовує, яким чином природа, будучи інобуттям ідеї, стає духом. Ця книга складається з трьох розділів — механіки, фізики й органічної фізики. В механіці аналізується ряд категорій і понять, зокрема категорії матерії, часу і простору. З категорій простору й часу Гегель виводить категорію руху. Проблема матерії, поряд з іншими, розглядається і в другому розділі книги. Хімізм у Гегеля виступає як безпосередній ступінь, що веде до органічного життя, яке він піддав аналізу в третьому розділі "Органічної фізики".

Заключна частина "***Енциклопедії наук" "Філософія духу***" — це вчення як про свідомість, так і про різні види людської діяльності. Цей твір складається з трьох розділів, присвячених відповідно проблемам суб'єктивного, об'єктивного й абсолютного духу.

Розділ "Вчення про суб'єктивний дух" складається з антропології, феноменології та психології і загалом присвячений проблемам індивідуальної свідомості і. В цьому розділі Гегель розкриває свої погляди на соціально-історичне життя людства. Під абсолютним духом автор розумів те, що зараз називають формами суспільної свідомості. Тут він аналізує мистецтво, релігію і філософію. В мистецтві абсолютна ідея пізнає себе, за Гегелем, у формі споглядання, в релігії - у формі уявлення, а у філософії - у формі поняття, цієї найдосконалішої, най-адекватнішої форми пізнання. У "Філософії духу" особливо дає про себе знати здогадка Гегеля про те, що суспільна свідомість у певному розумінні не залежить від свідомості і волі індивіда.

Окремі ступені розвитку духу детально розкриті у "Філософії права", "Естетиці", "Філософії релігії" та "Лекціях з історії філософії".

Філософія Гегеля істотно вплинула на розвиток філософської думки людства.

Людвіг Фейєрбах (1804-1872) — видатний німецький філософ, матеріаліст і атеїст. На перших порах поділяв погляди Гегеля, про що свідчить, зокрема, його дисертація "Про єдиний всезагальний і нескінченний розум". 1830 р. він анонімно опублікував свій твір "Думки про смерть і безсмертя", в якому заперечував ідею безсмертя душі. Авторство Фейєрбаха було встановлено, і книгу конфіскували, а її автора позбавили права на викладацьку роботу. Проте Фейєрбах продовжує творчу діяльність. Він пише тритомну роботу з історії філософії XVII ст., в якій, залишаючись загалом на гегелівських позиціях, проявляє разом з тим велику увагу до філософів-матеріалістів і атеїстів, високо оцінюючи їхній вклад у розвиток філософської думки

Фейєрбах — автор філософських праць "До критики філософії Гегеля", "Сутність християнства", "Попередні тези до реформи філософії", "Основні положення філософії майбутнього".

Значне місце у творчості Фейєрбаха посідає критика релігії, насамперед християнства. На відміну від Гегеля, він вважав, що філософія несумісна з релігією. Реальна причина релігії, на думку Фейєрбаха, криється в самій природі людини та умовах її життя. При цьому в центрі його уваги була емоційна сфера людини. Заперечуючи наявність особливого релігійного почуття, першопричину релігійних ілюзій він убачав у почутті залежності, обмеженості, безсиллі людини стосовно непідвладних її волі стихій і сил. Безсилля людини шукає виходу в придуманих фантазією надіях і втіхах. Внаслідок цього і виникають образи богів. Бог, будучи проекцією людського духу, відчужується від останнього і об'єктивується, перетворюючись Із творіння людини в її творця і першопричину всього сущого.

Підкидаючи релігійний культ, Фейєрбах проповідує культ людини, піднесений до рівня її обоготворення. Його девіз: "Людина людині Бог".

Критика релігії переросла у Фейєрбаха в критику ідеалізму, головний недолік якого він убачав у ототожненні буття з мисленням. Мислене буття, за його словами, не є дійсним буттям. Мислення — це предикат, а суб'єктом є дійсне буття.

У теорії пізнання Фейєрбах був прихильником матеріалістичного сенсуалізму. Предметом філософії він вважав людину. Вона — "...єдиний універсальний і вищий предмет філософії..." Людина, на думку Фейєрбаха, — це матеріальний об'єкт і мисляча істота. Проте, виходячи з позицій антропологічного матеріалізму, він ігнорує соціальну природу людини, розглядаючи її як психофізіологічну істоту.

У розумінні суспільства Фейєрбах стояв на ідеалістичних позиціях, а критикуючи ідеалізм Гегеля, він водночас заперечував і діалектичний метод.

Етичне вчення Фейєрбаха мало прогресивне значення завдяки його гуманістичному характеру, проте було граничне абстрактним, оскільки система суспільних відносин у нього підмінялася поняттями роду і міжіндивідуального спілкування.

Семінарське заняття 7
Тема: Виникнення і розвиток некласичних філософських вчень (XIX-XX ст.)

План.

1. Основні риси некласичної філософії.
2. «Філософія життя». Ф.Ніцше.
3. Філософія неопозитивізму і постпозитивізму.
4. Онтологія людського буття в психоаналізі.
5. Проблема людини в екзистенціалізмі.
6. Неотомізм — головний напрямок сучасної релігійної філософії. П.Тейяр де Шарден.

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

В першому питанні слід звернути увагу на основні риси некласичної філософії. Для цього варто визначити поняття «некласична філософія», що в свою чергу включає з'ясування розуміння поняття «класична філософія». Доречно наголосити на парадигмальній зміні акцентів у змістовному дискурсі та часовій площині. Також варто підкреслити множинність напрямів некласичної філософії та поліфонічність трактувань предметних трактувань.

При розгляді другого питання потрібно роз'яснити сутність ірраціоналізму в осягненні світу і показати, як на зміну «філософії розуму» приходить «філософія життя». Потрібно показати відмітну особливість «філософії життя», яка на противагу класичній

традиції, що розглядає дійсність як жорстко детерміновану певним упорядковуючим началом, оцінює навколишній світ як «хаотичний потік життя», активний життєвий універсум і відводить свідомості лише другорядну, упорядковуючи роль. Відтак – охарактеризувати філософські концепції найбільш яскравих представників ірраціоналізму – А.Шопенгауера та Ф.Ніцше.

В третьому питанні приступаємо до розгляду сцієнтистських концепцій, зокрема позитивізму. З'ясовуємо сутність позитивізму та його еволюцію (емпіріокритицизм, неопозитивізм, пост позитивізм). Розглядаємо позитивістску методику в отриманні істини (маніпулювання достеменними фактами на основі логічної теорії, принцип верифікації, принцип фальсифікації та принцип зв'язку наукового знання з історичним соціокультурним середовищем)

В четвертому питанні розглядаємо психоаналітичні концепції З.Фрейда, К.Г.Юнга та Е.Фромма. Звертаємо увагу на розгляд ними психіки людини як самостійної субстанції, що існує незалежно від суспільства і тлумачення індивідуального життя та історії суспільства як прояв несвідомих потягів людини і цілих народів. Розглядаємо розроблену З.Фрейдом структуру людської психіки, вчення про «архетипи» К.Г.Юнга та концепцію особистості Е.Фромма, що виходить з проблем гуманізму та заснована на загальнолюдських цінностях.

В п'ятому питанні розглядаємо екзистенціальну тенденцію в сучасній філософії, зокрема в чому полягає сутність екзистенціалізму та відмінність від інших течій. Потрібно пояснити, чому в екзистенціалізмі справжнього онтологічного статусу надається індивідуальній екзистенції, а не сутності. Потрібно розкрити погляди представників екзистенціалізму на проблему свободи, негативні наслідки «стандартизації» «масової» людини, абсурдність людського існування а також показати гуманістичний характер екзистенціалізму.

В шостому питанні розглядаємо найвпливовішу течію сучасної релігійної філософії – неотомізм, найбільш яскраво представлену П.Тейяр де Шарденом. Слід простежити зв'язок даної течії з філософією Ф.Аквінського (томізм), зокрема з його концепцією подвійної істини. Далі виясняємо точку зору на проблему природи людини, її походження, сенс буття та своєрідність тлумачення еволюції.

Теми для повідомлень:

1. Людина як предмет філософії в раціоналістичних та ірраціоналістичних вченнях західноєвропейської філософії.
2. З.Фрейд: теоретичні та світоглядні аспекти вчення.
3. Екзистенційна тенденція в сучасній філософії.

Питання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте засадові принципи «філософії життя»
2. Що є основним критерієм істини в прагматизмі?
3. Розуміння віри і розуму в неотомізмі.
4. Проаналізуйте процес становлення й розвитку позитивізму.
5. Як розглядається людина в екзистенціалізмі?

Філософський словник до теми:

Трансцендентне, прагматизм, феноменологія, герменевтика, позитивізм, психоаналіз, екзистенціалізм, неотомізм, структуралізм, інтенційність, інтерпретація,
герменевтичне коло, верифікація, фальсифікація, парадигма.

Література:

1. Іщенко Ю. Класичне та некласичне у філософії Маркса. — Філос. та соціол. думка, 1995, №1-2.
2. Філософія. Підручник / За ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків: Консум, 2000. .
3. Філософія. Курс лекцій: Навч. посібник / Бичко І.В., Табачковський В.Г. та ін.- К.: 1994.

ФІЛОСОФСЬКІ ЕТЮДИ ДО ТЕМИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК НЕКЛАСИЧНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕНЬ (XIX-XX СТ.)

Основні риси некласичної філософії

Некласичну філософію можна було б визначити як підхід до людини, що орієнтований на домінанту особистого над загальним, а проблем людського існування — над теоретико-пізнавальними проблемами.

На відміну від класичної філософії, некласична заперечує трансцендентне як особливе буття і розглядає його як символ, що виражає реалії нашої психіки і матеріального життя. Трансцендентне береться як фантазія людини і її ілюзія. Саме з символізацією трансцендентного — запереченням реальності, що стоїть за ідеєю Бога і безсмертям душі, — пов'язана орієнтація некласичної філософії на людське існування в емпіричному світі. Це існування стає єдино значимою реальністю. Все це дає змогу більш повно визначити некласичну філософію.

Некласична філософія це підхід до людини, який орієнтується на домінанту особливого над загальним, проблем людського існування над теоретико-пізнавальними проблемами і заснований на ідеї символічності трансцендентного

«Філософія життя»

Життя розуміється як вічний, безперервний потік, рух, творчість.

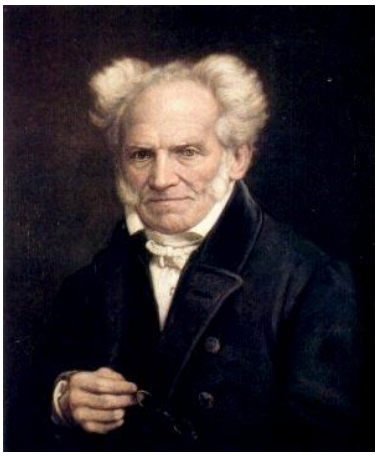
Формується в середині XIX ст.., і об'єднує таких несхожих і водночас єдиних у своїх антираціоналістичних і міфологічних установках на осягнення світу мислителів як А,***Шопенгауер (1788-1860), Е.Гартман (1826-1906), Фр.Ніцше (1844-1900), ВДільтей (1833-1911), А.Бергсон (1859-1941), О.Шпенглер (1880-1936***) та ін.

Якщо до цього часу істину шукали в розумі, то тепер її стали шукати в **ірраціональних проявах: підсвідомому, надсвідомому** (різноманітних проявах людської душі). На зміну «філософії розуму» прийшла «філософія життя». Тому наука не може бути ефективним засобом пізнання життя, воно не піддається раціональному осмисленню. Життя можна зрозуміти завдяки інтуїції чи містичним проявам.

Волюнтаризм

— це філософська течія XIX ст., що зробила поняття волі своїм головним принципом філософування і протиставила стихію волі раціональному освоєнню світу. Якщо в системах німецької класичної філософії воля визначалася через розум, а свобода волі означала свободу усвідомленого вибору, то такі мислителі, як Шопенгауер, а за ним Гартман і Ніцше, утверджують первинність волі стосовно всіх інших проявів духовного життя, в тому числі й стосовно розуму. Звільнившись від розуму і піднявшись над ним, воля перетворюється в дивну похмуру стихію, що пронизує світ подібно пантеїстичному Богу.

Філософія Артура Шопенгауера:
воля, страждання, уявлення

Артур *Шопенгауер (1788-1860)*

Артур Шопенгауер важає, що розум в житті людини і в світі в цілому відіграє скромну, суто технічну роль. Основні життєвоважливі процеси відбуваються без участі інтелекту. У своїй основній праці **«Світ як воля й уявлення»** говорить про «волю до життя» як універсальний принцип існування світу.

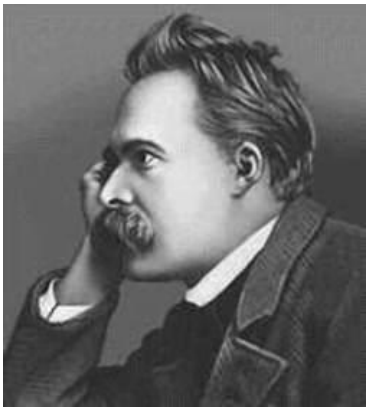
За Шопенгауером, світ на всіх етапах розвитку є не що інше, як матеріалізація й об'єктивізація волі до життя.

Кожна з форм волі, в якій втілилася універсальна воля до життя, прагне повного панування над іншими формами волі, тому що кожна форма волі може утвердитися лише всупереч іншим, які стихійно і наосліп діють поряд з нею.

Шопенгауер же має єдину реальність, яка розчинена у світі — світову волю, начало, що породжує еволюцію матерії. Світова воля трансцендентна світу лише через свій всезагальний характер; і сама вона є страждання страждань, позбавленням від якого може бути тільки смерть... У Шопенгауера немає тієї потойбічної реальності, з якою він хотів би з'єднатися. Це породжує непозбутний песимізм, світову тугу у Всесвіті, де на місце Бога поставлена Воля.

Життєвий світ людини є нерозумним, хаотичним і єдине, що якось упорядковує його — це **«світова воля»**, а зовсім не розум. Шопенгауер лише висунув основні ідеї нової філософії, а всебічне розгортання вона отримує у творчості Фрідріха Ніцше.

Філософія Фрідріха Ніцше

Ф.Ніцше (1844-1900 рр.) — німецький поет, філософ, представник ірраціоналізму, антрологічного напряму у філософії.

У творчості Ф.Ніцше доцільно виділити три етапи:

І етап (1872-1976 рр.) — Ф.Ніцше розвиває вчення Шопснгауерв та розробляє естетичну проблематику (праці «Походження трагедії з духу музики», «Невчасні роздуми»);

ІІ етап (1877-1882 рр.) — вивчає проблеми людського пізнання, виявляє інтерес до позитивізму та природничих наук, піддає критиці мораль суспільства (твори «Людське, надто людське», «Ранкова зоря», «Весела наука»).

ІІІ етап (1883-1886 рр.) — надає своїй філософській концепції відносно закінченого вигляду, осмислює метафізичну проблематику, розробляє концепцію «волі до влади» (праці «Так говорив Заратустра», «Анти християнин», «По той бік добра та зла», «Генеалогія моралі», «Воля до влади»).

Твори .Ф.Ніцше репрезентовані у різних жанрах. Тут і форма есе, і праці, які складаються з ланцюжка афоризмів і фрагментів. Філософія Ф.Ніцше набула вираження у поетичній творчості, в легенді, міфі.

В філософській творчості Ф.Ніцше поєднуються дві основні тенденції. З одного боку, Ніцше — прямий ідейний нащадок західної філософської класичної традиції — античної філософії, філософії Нового часу. З другого боку, Ніцше є виразником ірраціоналістичної тенденції європейської культури. Злиття цих двох тенденцій багато в чому обумовило багатоплановість і суперечливість як самої творчості Ніцше, так і його наступного впливу.

Головним питанням своєї епохи Ніцше вважає питання про **«надлюдину».** Коли він вживає поняття «надлюдина», то має на увазі не соціальний аспект людського життя, не суспільно-політичну ієрархію. «Надлюдина» — це те, що в філософії Стародавнього Сходу означає «досконаломудрий» — людина, яка осягнула Дао, пізнала чотири священних істини буддизму чи пройнялась складною діалектикою християнської трійці. Бути «надлюдиною» — не означає стояти при владі. «Надлюдина» у Ніцше постає як долаючий власні страждання творець особистою життя, а не як вождь, не як «повелитель людського стада.

Ніцше вважав, що розум не є головною характеристикою людини, це є незначна частина нашої душі. Основою життя взагалі І, зокрема, людського, є воля, хотіння, прагнення, тобто активність. Справжньою людиною є та, яка прагне виявити свою силу, свою активність, яка прагне до самовдосконалення «Воля до влади» означає **самоствержування, самопереборювання**, владу над собою, а не над іншими. Людське щастя Ніцше вбачає в почутті зростаючої сили, влади, вмінні переборювати всі перешкоди. Він стверджує: «Хай гинуть слабкі, їм треба допомагати в цьому, тому що нічого немає гіршого, ніж співчуття».

У творчості Ніцше дається радикальна критика християнських цінностей. Він відкидає християнство, тому що воно завжди було на боці слабкішого, низького, потворного, тому що це — релігія співчуття (а співчуття веде до слабкості)., заперечує свободу мислення, самостійність дій людини. На думку Ніцше, «християнське розуміння бога — він бог хворих, бог-павук, бог-дух-один з найзіпсованіших, до яких доживали на землі». Ніцше відкидає християнську рівність душ перед богом, називаючи її кривдою.

Ідеї Ніцше були використані німецьким фашизмом. Фашистська інтерпретація поглядів Ніцше спотворювала його думку перетворювала мислителя в шовініста і людиноненависника, яким він школи не був. Сам Ніцше ніколи не говорив про переваги німецької нації над іншими народами.

Відмітна особливість «філософії життя» полягає в Тому, що на противагу класичній традиції, яка розглядала дійсність як жорстко детерміновану певним упорядковуючим началом (механічними законами, розумом, Богом), її представники оцінюють навколишній світ як «хаотичний потік життя», активний жмттевнй універсум. Розум, свідомість виконує в житті лише другорядну, підпорядковану роль захисту від руйнівних впливів зовнішнього середовища. Основним же стимулом всіх дій людини, які визначають водночас і зміст цих дій,, є сфера несвідомих життєвих потягів.

Світовий життєвий універсум є нерозумний і алогічний. Пізнання так само втрачає, за думкою представників цієї течії, традиційну форму пояснення, яке зводить невідоме до відомого за правилами логічного міркування. На місце пояснення «філософія життя» ставить «герменевтику», тобто те чи інше тлумачення, інтерпретацію світу, яка взагалі-то може бути довільною. На підставі того, що «філософи життя» рішуче заперечували панраціоналізм Просвітництва, їхня позиція отримала назву «бунт проти розуму».

Антропологічна філософія

Феноменологія

Значний вплив на розвиток новітньої філософії здійснила ***феноменологія*** (з грец. «явище») – вчення про свідомість як особливе явище. Її засновник - німецький філософ ***Едмунд Гуссерль***

Едмунд Гуссерль (1859 – 1938 рр.)

«Філософія арифметики» *(1891)*
«*Логічні дослідження»* (1900);
стаття *«Філософія як строга наука»* (1911); *«Формальна і трансцедентальна логіка»* (1929); *«Картезіанські роздуми»* (1931); *«Криза європейських наук та трансцедентальна феноменологія»* (1936).

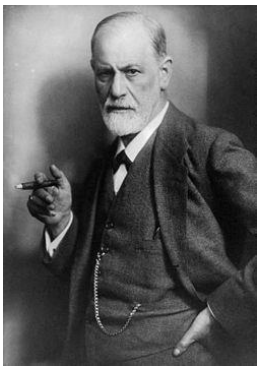
звернув увагу на необхідність очищення свідомості від хибних суджень, оцінок, суперечностей, що її затьмарюють.

Для Е. Гуссерля та й інших представників феноменології, свідомість стає сама собою лише тоді, коли є «чистою», позбавленою зневіри та негативних вражень. Тоді вона сприймається як загальнолюдський феномен, позбавлений суб'єктивних суперечностей.

Якість свідомості залежить від її інтенціональності (з латини «прагнення»): спрямованість на зовнішній світ на на саму себе. У першому випадку потік суб'єктивних вражень її затьмарює, оскільки вони нерідко викривлені та спотворені емоціями. Коли ж свідомість спрямовується на саму себе, то здатна очиститися від хибних нашарувань. Так виникає «чиста свідомість». Для досягнення чистоти свідомості необхідна редукція (з латини «повернення до попереднього стану») – діяльність, що приводить до позбавлення свідомості хибних нашарувань.

Психоаналітична парадигма людського буття

Під **психоаналізом** можна розуміти течію у філософії і психології, що виникла на межі XIX і XX сторіч, але належить XX ст., і пов'язана насамперед з ім'ям Зигмунда Фройда. Засновником **психоаналізу** є австрійський психіатр ***З.Фройд (1856-1939 рр.).*** В загально-філософському плані Фройд і його послідовники розглядають психіку людини як щось самостійне, що існує незалежно від суспільства, тлумачать індивідуальне життя та історію суспільства як прояв несвідомих потягів людини і цілих народів.

З.Фройд (1856-1939 рр.).

Основні праці З.Фройда «Вступ до психоаналізу», «Психологія несвідомого», «Майбутнє однієї ілюзії».

Книга «Вступ до психоаналізу: Лекції» З.Фройда — теоретичний виклад принципів і методів психоаналізу.

У викладеній концепції З.Фройд постулює існування несвідомого як найважливішого компонента людської свідомості. За Фройдом, людською поведінкою керують ірраціональні психічні сили. З.Фройд дає нове трактування структури людської особи. Його модель особи передбачала багатоплановість мотиваційних структур людської поведінки, подання у цих структурах біологічного, індивідуально-особистого **(Его)** та соціального **(Супер-его)** рівнів організації. Біологічне зводилось до енергії ***лібідо***, соціальне — до сексуальної спрямованості людини, а індивідуально-особисте має безперервно узгоджувати вимоги, які ставить реальність, несвідоме до Супер-его. З.Фройд зосередив увагу на проблемі ставлення психоаналізу до релігії, науки й світосприйняття. Вважаючи свої теоретичні побудови суто науковими, З.Фройд піддає критиці релігійне світосприймання.

Релігію він вважає особливою формою колективного неврозу: Всі інші області людської культури — мораль, мистецтво, фольклор — теж є виявом несвідомого в людини, які сублімуються і набувають раціональних форм.

Найбільш відомими послідовниками З.Фрейда були **К.Г.Юнг і Е.Фромм**. Вони уточнили вихідні положення психоаналізу, оновили їх і тому їхня концепція отримала назву **неофройдизму**.

Карл Густав Юнг (1875—1961 рр.)

швейцарський психолог і філософ. психоаналітичної науки поняття «комплекс».

Основні роботи: «Психологія раннього dementia praecox» (1907), «Трансформація і символи лібідо» (1911), «Психологічні типи» (1921), «Психологія несвідомих процесів» (1927), «Про психологію несвідомого» (1943), «Eon» (1951), «Психологія та алхімія» (1952).

Юнг не приймав Фройдову провідну ідею «пансексуалізму» і не погоджувався з його універсалістською спробою пояснити походження усією культури і творчості людини на основі «Едіпового комплексу» та ідеї «сублімації». Натомість робить спробу пояснити увесь зміст несвідомого життя людини на основі розширеного – «енергетичного» – тлумачення «лібідо» як розмаїтого вияву ***єдиної енергії***.

Психічна патологія, за Юнгом, коріниться у своєрідній «регресії лібідо», її «поверненні до архаїчних образів і переживань». Несвідоме, в розумінні Юнг, є результатом витіснення зі свідомості не лише суб'єктивно-індивідуального її змісту, а головним чином «колективного» (і безособового) змісту. Ці «образи» (архаїчно-міфологічні фантазії людей) Юнг називає «***архетипами***» – корелятами інстинктів – інваріантними для всіх часів і культур. Всі ці архетипи неможливо раціонально, дискурсивно осмислити і виразити в мові, вони підлягають лише тлумаченню. Сукупність архетипів, як вроджений людині досвід минулих поколінь, виступає основою духовного життя. Свідоме та несвідоме взаємодіють та доповнюють одне одного. Архетипи знаходять свій прояв у міфах, релігіях, фольклорі, художній творчості, сновидіннях, невротичних симптомах і т. д. Символи міфів та будь-які релігійні вчення дають свідчення дійсного виявлення сутності людини.

У питанні про субстанційну природу архетипів Юнг посилається на біогенетичний закон Мюллера-Геккеля про повторення філогенетичних властивостей в онтогенезі окремого індивіда.

Структура особистості складається з «Я», «***тіні***» як сукупності витіснених уявлень про саму себе, «***самост***і» як самопізнання сенсу життя, «аніми» як джерела пестощів і потягів, та «анімусу» як джерела незаперечних суджень.

Метою психоаналітичної терапії є виявлення архетипів по відношенню до «Я». Юнг започаткував типологію характерів, що ґрунтується на переважанні певних здатностей – мислення, чуттєвої сфери, інтуїції, а також розрізнення особистостей за їх внутрішньою спрямованістю: ***екстравертна та інтровертна***.

Однією з центральних тез соціального розділу філософсько-психологічного вчення Юнга є думка про те, що розповсюдження тоталітарних ідеологій є результатом занепаду релігійної основи суспільства, що і призводить, у свою чергу, до насилля.

Характерною для Юнга є спроба поєднати науковий і ненауковий (містико-ірраціональний) підходи у своїх дослідженнях. Зокрема запропонував ідею ***«акаузальних синхронних зв'язків***», яку він розумів як позачасовий значущий зв'язок подій, пов'язаних не причинно, а саме синхронно. Останнє і визначає взаємодію мозку і психіки. Звідси і архетипи визначаються у своєму існуванні аналогічними існуванню «світу ідей» Платона. Посилаючись на «наперед встановлену гармонію» Ляйбніца, Юнг висновує про існування позачасової, синхронної когеренції між фізичними подіями і ментальними станами. Впливу Юнга зазнали письменники ***Т. Манн, Г. Гессе, фізики В. Паулі, Е. Шредінґер, історики культури К. Кареньї та М. Еліаде***.

Е.Фромм (1900-1980 рр.) — американський філософ, психолог, соціолог, представник неофрейдизму.

Праці Фромма «Втеча від свободи», «Духовна сутність людини», «Психоаналіз і релігія» посідають значне місце у філософській антропології.

Праця Е.Фромма «Духовна сутність людини» дає розгорнуте тлумачення людської природи з огляду на соціальну психологію; у праці аналізується тоталітаризм як політична практика і система мислення.

Е.Фромм дивиться на людину як на унікальне творіння Всесвіту, неабагненне й загадкове. Викладаючи свою точку зору, Е.Фромм водночас намагається аналізувати філософські підходи до аналізу людини, її специфіки, природи

.На думку Е.Фромма, сутність людини слід шукати в історично відтвореній суперечності, яка відбиває унікальність людини як соціоприродної істоти. Він вважає, що слід уникати аналізу лише психічного або лише ***соціального*** в людині: з одного боку, людина належить до світу тварин, але з іншого — вона відокремлена від тваринного світу.

У підсумку Е.Фромм стверджує, що ***сутність людини — в її унікальності, одночасній належності до природи і до культури.***

Розробляючи концепцію особистості, Е.Фромм виходить з проблеми гуманізму і загальнолюдських цінностей. У річищі цієї проблематики рекомендується робота «***Психоаналіз і релігія***», в якій розглядаються «авторитарний» і «гуманістичний» моменти у релігії. Захищаючи гуманістичні принципи, Е.Фромм намагається знайти прибічників усюди, у тому числі і в релігії. Філософ вважає що християнство підхопило загальнолюдські правила моральності і підняло їх до рівня «заповіді», яка начебто стоїть

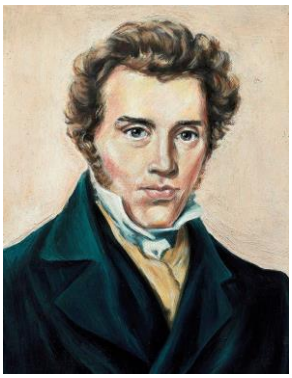
над людськими відносинами. Водночас у християнстві є й інші «заповіді», які викликають непорозуміння.

Виділяючи гуманістичні моменти релігії та її позитивний зміст, Е.Фромм намагається знайти форму компромісу, яка б дозволила об'єднати людей через загальнолюдські цінності.

Провідною формою сучасного філософського гуманізму є екзистенційна філософія.

Ідеї К'єркегора, щоправда, на деякий час були забуті. 1 лише в 20-і роки XX ст. німецький філософ ***М.Гайдегер*** сформувалював філософське вчення, центральним поняттям якого постала «***екзистенція»*** — людське існування. Найбільш відомими представниками екзистенціалізму: ***К.Ясперс, А.Камю, Ж.-П.Сартр, Г.Марсель, М.Мерло Понті, Х.Ортега-і-Гасет.***

Філософія Сьорена К'єркегора

***К'єркегор Сьорен* (1813–1855) рр.**

Людина, як твердить не є «річ», а дух не є холодно-універсальним розумом.

Людина – духовний індивід, унікально-неповторна істота, особистісно-духовне існування – ***екзистенція*** (звідси термін – *екзистенційна філософія*).

К'єркгор «розморожує» байдужо-холодну об'єктність (зовнішність) раціоналістичного розумування новочасної (модернової) філософської традиції та різко критикує філософію Геґеля за об'єктивістський раціоналізм

Одним з перших представників ***екзистенційної філософії*** є датський філософ ***Сьорен К'єркегор (1813-1855).***К'єркгор висуває концепцію особистої (екзистенціальної) істини.

Людина, за К'єркгорм є закінченою істотою, тому «універсалістська інтенція» раціоналістської філософії є марною спробою стати на «позиції вічності», що й призводить до «знедуховлення» людини. Прагнучи підкреслити постійну націленість своєї екзистенційної позиції на духовність як на найвищу вартість.

Філософія Мартіна Гайдеггера

М. Гайдеггер (1889-1976 рр.)

філософ, основоположник екзистенціалізму в Німеччині. Основні праці: «Пролегомени до історії поняття часу», «Буття та час», «Основні проблеми феноменології», «Кант і проблема метафізики», «Що таке метафізика?», «Основні поняття метафізики», «Про сутність істини», «Ніцше», «Лист про гуманізм», «З досвіду мислення», «Манівці», «Річ» «Вступ до метафізики», «Сутність мови», «Гегель і греки», «Час і буття»

(друком ці дослідження виходили, як правило, значно пізніше від часу їх написання, деякі – посмертно).

Становлення Гадеггера як самобутнього мислителя відбувається в процесі його поступового відходу від католицьких переконань й формування – внаслідок творчого переосмислення й синтезу ідей Фіхте, Геґеля і особливо Ріккерта, Дільтея, Гуссерля, Шелера та протестантської діалектичної теології – оригінального філософського світогляду.

У головній його розробці – «***Буття та час***», засадничою, попередньою метою котрої він вважав осмислення часу як можливого горизонту будь-якої зрозумілості буття. Своєрідність же часу з'ясовується тут крізь призму розгляду кінцевої, екзистенційно-часової, індивідуально-особистісної історичності.

Означеною історичністю й постає людина, для буття-в-світі котрої специфічною є не дурна нескінченність однакових моментів «тепер», а засаднича щодо часу екзистенційна самоцентрованість людського існування, або ***тут-тепер-буття (ось-буття***, ***Dasein***). У контексті останньої темпоральна спрямованість від минулого через теперішнє в майбутнє, з одного боку, знімається самототожною й водночас неперервно та безупинно збагачуючою саму себе єдністю буття-можливості-покликання неповторної людської індивідуальності.

З іншого ж боку, темпоральний характер ось-буття, тобто людського існування, його скінченність, спрямованість до смерті зумовлює екстатичність, безупинний і неперервний вихід ось-буття за власні межі. Отже, саме тимчасовість, скінченність Dasein постає як його конституюче й організуюче начало.

В іншій своїй роботі – ***«Основні проблеми феноменології***», яка є смисловим продовженням «Буття та часу», Гайдегерр намагається конкретизувати розв'язання цієї проблеми шляхом експлікації часу як трансцендентального горизонту питання про буття.

Мислитель прагне тут розкрити характер горизонтоутворюючого часу та трансцендентальної, притаманної саме й лише людській екзистенції часовості (тимчасовості) як таких, що у своїй органічній єдності, навіть взаємопроникненні становлять сутність, своєрідний прафеномен часу, чи першопочатковий час, котрий на побутовому рівні вибруньковується й розбруньковується як послідовність «тепер», тобто у вигляді, за характеристикою Гайдеггера, вульгарного часу.

На початку другого основного етапу своєї творчості, десь з кін. 20-х й до сер. 30-х рр. Гайдеггер здійснює поворот до «іншого мислення» та відповідно до інших, за своїм світобаченням, мислителів: від стовпів раннього християнства (Павло, Іоанн, Авґустин) до досократиків; від Шляйєрмахера та К'єркеґора – до Платона, Геґеля, Гельдерліна, Ніцше, Рільке.

Він відмовляється від тлумачення часовості як суто особистісного феномена і відповідно від інтендованих на розкриття неповторності духовного досвіду історично минущої особистості екзистенціалів, таких як турбота, самість, совість, зважливість, страх, жах, вина, допитливість, заклик, закинутість, падіння тощо, віддаючи перевагу мислительним формам, покликаним автентично зафіксувати та передати самобутність знеособлено всесвітньої дійсності.

Серед німецьких мислителів, що зазнали безпосереднього впливу Гайдеггера – О. Беккер, В. Біммель, Ж. Бофре, Л. Бінсванґер, О. Ф. Больнов, Р. Бультманн, Е. Фінк, Г.-Ґ. Ґадамер, Г. Маркузе, К. Раннер; серед зарубіжних – Ж.-П. Сартр, Р. Гвардіні, Н. Аббаньяно, Р. Рорті та ін.

З 2-ї пол. 70-х рр. увага до філософії Гайдеггера зростає, а сфера впливу збільшується, охоплюючи, зокрема, США, Японію та Латинську Америку. Ідеї Гайдеггера актуалізуються нині не тільки у філософії, в тому числі – філософії історії, а й в історичній науці, етиці, теології, психології, політології.

Філософія Альбера Камю

Камю **Альбер (1913–1960)**

один із найвизначніших представників французської літературно-філософської традиції XX ст.,

Одним з основних положень у філософії Камю є поняття **абсурду**, докладний аналіз якого представлено в ***«Міфі про Сізіфа»***, Калігула», «Бунтуюча людина», «Чума».

Першою маніфестацію абсурду виступає «відчуття абсурду», яке може набути виразу в найрізноманітніших формах, починаючи від відсторонення від життя (як його чисте споглядання, на кшталт того як герой «Стороннього» Мерсо роздивляється через вікно все, що відбувається на вулиці) і закінчуючи самогубством. Це відчуття абсурду Камю визначає як «розлад між людиною і світом».

Найвищою точкою філософії абсурду має стати не відмова від мислення, а прямо протилежна дія – ретельне і ясне дослідження «форм, які утворюються на границях мислення», чи там, де воно підступає до своєї межі. Недарма, одне з визначень абсурду, яке пропонує Камю звучить наступним чином: «***абсурд – це ясний розум, який усвідомлює свої межі»***.

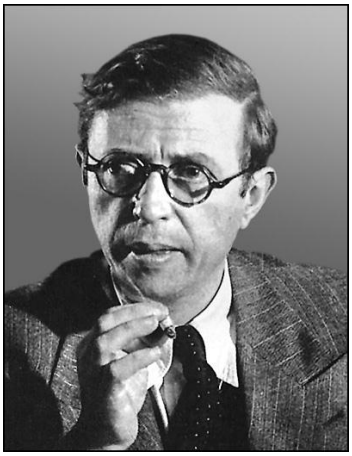
Результатом здійсненого Камю аналізу стає формулювання тези про абсурд як форму зв'язку людини зі світом, що породжується ірраціональністю світу та всеохоплюючим бажанням ясності, що виходить із глибини людської душі. Тому неправомірно говорити ані про абсурдність світу, ані про абсурдність людини, оскільки абсурд є розколом, який народжується в зіткненні світа з людиною.

Таким чином, існування людини, на думку Камю – є постійним балансуванням на канаті, що натягнутий між зреченням розуму і відмовою від нього на користь трансцендентного (наданого в будь-якій формі), та суцільним зануренням у життя (буденність) і слідуванням долі без всякої рефлексії над тим, що, як і чому відбувається.

Як приклад людей, що являють собою вдалі зразки «балансування» на канаті абсурду, можуть виступити герої роману «Чума» (Ріє, Тарру, Рамбер), які діють без надії на майбутнє, виходячи з єдиної цінності людського життя, що стає актуальною саме завдяки абсурдним діям (таким, що спираються тільки на самих себе, виходять виключно із самих себе, і тим самим не є продиктованими будь-яким трансцендентним примусом) окремих людей.

Іншим пропонованим Камю образом є Сізіф, який є приреченим на певний тип існування (в цьому плані розум в екзистенціальній інтерпретації Камю є одночасно даром і прокляттям), але який, разом з тим, не полишає спроб досягти вершини. Тому, для того, щоб наповнити життя людини сенсом достатньо самого процесу боротьби за вершину, навіть у тому випадку, коли та знає, що досягти її неможливо.

Філософія *Ж.-П.Сартра*

Ж.-П.Сартр (1905-1980 рр.)

Ще один відомий представник екзистенціалізму ***Ж.-П.Сартр (1905-1980 рр.)*** вихідним пунктом філософії вважає суб'єктивність індивіда. Екзистенціалізм, за Сартром, це єдина філософія, яка, не робить з людини об'єкта, а утверджує її існування як неповторної індивідуальності. Людина є істота вільна, яка бажає свободи не лише собі, а й іншим; людина ні при яких обставинах не може бути засобом, вона завжди є метою.

Сартр вважає, що сутність людського Існування виражає свобода. Він протиставляє буття природи людському буттю. Це два протилежних види буття, причому матеріальний світ розглядається Сартром як постійна загроза людському життю і свободі Людина постійно намагається подолати ворожість матеріального світу і тим самим зняти обмеження своєї свободи. Однак всі ці спроби закінчуються трагічно для людини: вона втрачає свою специфічність і перетворюється у річ серед інших речей. В природному світі, підсумовує Сартр, свобода неможлива.

Свобода неможлива і в соціальному житті. В своїх класових, професійних, соціальних функціях кожна людина подібна до інших людей і виконує ті функції, які нав'язуються їй зовнішніми факторами — суспільством. Її своєрідність розкривається в неповторності конкретністю, яка переживається людиною, а не схематизоване за допомогою теоретичних абстракцій і категорій буття, як це мало місце у традиційній філософії.

Релігійна філософія

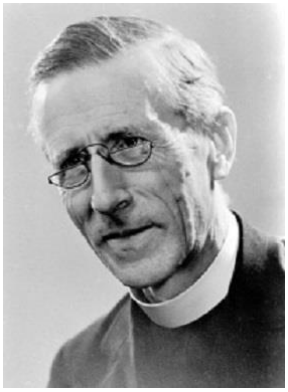
Неотомізм

Відродження філософії томізму (філософії Ф.Аквінського) відбувається в кінці минулого століття. Оскільки основні положення томізму розроблялися в XVI ст., то їх у незмінному вигляді перенести в XX ст. було неможливо. Перед релігійними філософами постало завдання оновити томізм, що і було зроблено. Нині ця філософська течія називається ***неотомізмом***. Один із головних принципів Ф.Аквінського — ***твердження про «гармонію» віри і розуму, релігії та науки*** — набуває в текстах сучасних його послідовників цілком модерного звучання. Багатовічний конфлікт між прихильниками науки і релігії тлумачиться як результат трагічного непорозумінні і як неправильне осягнення алегоричного характеру змісту «Святого письма».

Особливістю ***неотомізму XX століття*** стала спроба зосередити зусилля на збереженні миру на Землі, засудженні тероризму та інших форм насилля; заклики виявити реальну турботу про населення бідних країн, усіх знедолених. Ці ідеї – головна тема роздумів філософів-католиків: ***Ж. Марітена, Є. Жильсона, Г. Марселя, Т. де Шардена, а також філософів іудаїзму (М. Бубера), ісламу (М. Ікбали***). Особливо пливовими стали заклики до миру, соціальної справедливості, взаємопорозуміння і високої моральності папи ***Івана-Павла II*** (1921 – 2005 рр.).

Неотомізм – офіційна доктрина Ватікану. В її основі лежить принцип зверхності теології, яка втілює єдність пізнавального та практичного відношення до світу. прихильники неотомізму не заперчують наукові зання про природу і суспільство, але наголошують на їх залежності від Бога. Людський розум пізнає ідеї, закладені Богом.

Серед найбільш впливових напрямів сучасного неотомізму є ***тейярдизм***, заснований теологом, палеонтологом і антропологом **П'єром Тейяром де Шарденом.**

П'єр Тейяр де Шарден (1881-1955 рр.)

Головна праця Тейяра де Шардена «***Феномен людини***» — це спроба відповіді на питання про те, яка природа людини, її походження, сенс буття, взагалі цілісні характеристики людини як біологічної і водночас надбіологічної, свідомої істоти.

На першому плані у Тейяра стоїть еволюція, її значення відкреслюється з граничного загостреністю.

Відвертаючи старозаповітний міф про створення богом першолюдинн — родоначальниці всього людства, Тейяр вважав, що людина — найдосконаліший результат багатотисячної еволюції органічного світу.

Замовчуючи питання про початок світу, Тейяр все ж схиляється до прийняття теорії «вибуху», «Всесвіту, що розширюється». У момент вибуху з речовини шляхом трансформації виникли стійкі одиниці елементарної матери. «Переджиття», прихована «радикальна енергія» веде матеріальний світ шляхом ускладнення. Еволюція починається ще задовго до появи живих організмів. Життя виникає один раз в одному місці. Виникає воно шляхом стрибка (внутрішньої революції.

Зло, за Тейяром, це передусім людські страждання, але воно є необхідним для людського роду стимулом до вдосконалення, потім, зло — це роз'єднаність, поступово переборювана всім механізмом еволюції, впритул до майбутніх стадій людського розвитку. Це переборювання відбувається через страждання. З виникненням людини нарівні з біосферою з'являється ноосфера. На думку Тейяра, вона не може зупинитися в своєму розвитку, оскільки є частиною еволюції. Кінцевою найдосконалішою точкою прогресу є «точка Омега». Тейяр глибоко переконаний, що весь розвиток людства спрямований до цієї вищої духовної сутності.

Філософія насичена ідеями панпсихізму і пантеїзму. Свідченням присутності в усьому світі духовного чинника він вважає феномен енергії, що є духовною рушійною силою усього світового процесу. Такий «психологічний енергетизм» є свідченням Божественного джерела космічної еволюції. Філософ наголошував на зростанні концентрації «психічного чинника» («радіальної енергії»), яка тлумачиться як природна форма Божественної Благодаті. Регулятором космічної еволюції є, «точка Омега», що є фінальною метою еволюції і символізує собою Христа (космогенез виступає «христогенезом»). Еволюція Космосу диференціюється на стадії «переджиття», «життя», думки» і «наджиття».

Сцієнтизм та анти сцієнтизм

До сцієнтичного напряму входять ***позитивізм, неопозитивізм, постпозитивізм, емпіріокритицизм (махізм), структуралізм, герменевтика***.

Позитивізм

філософський напрям, який єдиним джерелом істинного знання проголошує емпіричний досвід, заперечуючи пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення.

Огюст Конт (1798-1857 рр.).

Основні ідеї позитивізму були сформульовані французьким філософом ***Огюстом Контом (1798-1857 рр.).***

Вся попередня філософія, на думку Конта, орієнтувалася на теологічні і «метафізичні» питання і тому ніколи не була науковою. Вона націлювалася на осягнення «внутрішньої природи речей», на пошуки «перших і кінцевих причин», смислу життя і тому подібних характеристик, які не підлягають безпосередньому спостереженню; саме тому попередня філософія є химерою, невиразною, нереальною.

Завдання полягає в тому, щоб створити нову «позитивну» філософію, яка б займалася такими питаннями, котрі можна перевірити фактично, за допомогою спостережень. Подібні ідеї розвивали англійські філософи ***Дж.Стюарт Мілль (1806-1873 рр.) і Герберт Спенсер О820-1903 рр***.).

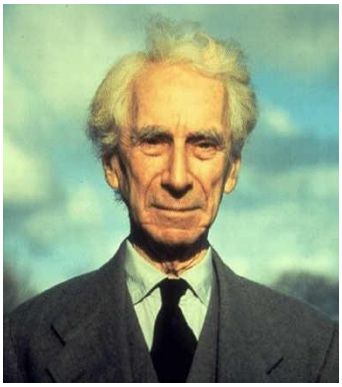
В другій половині XIX ст. розпочинається етап так званого **«другого позитивізму»,** або ***Емпіріокритицизму*** (з грец. «судити про досвід»), заснували австрійський фізик та філософ **Ернст Мах (1838 – 1916 р**р.) і швейцарський філософ **Ріхард Авенаріус (1843 – 896 рр.).** Сутність їх учення (його ще називають «***махізмом***») зводиться до принципу «економії мислення». Він означає, що знання слід звільнити від філософських роздумів, перш за все від визнання світу як об'єктивної реальності, якої немає в дійсності. Поняття, що пов'язані з нею (рух, простір, час, причинність тощо), є лише продуктами мислення. А вони суб'єктивні, залежать від людини й існують в її відчуттях

На початку XX ст. виникає і набуває поширення новий варіант, позитивістської філософії — **«третій позитивізм», або «неопозитивізм»**. Неопозитивізм розвивається у руслі головного ідейно-теоретичного спрямування перших двох етапів позитивізму.

Неопозитивізм зводить філософію до аналізу мови науки і намагається вилучити з науки поняття, які не ґрунтуються на фактах.

Започаткував неопозитивізм у першій половині XX ст. англійський логік

Бертран Рассел

Бертран Рассел (1872 – 1970 рр.).

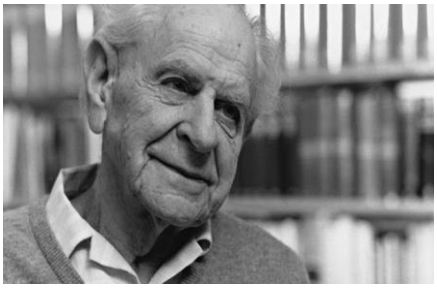
Усі ундаментальні поняття світу він запропонував виводити не з філософії, а з логіки.

Проблемний простір філософії, на його погляд, розташований між наукою, релігією і буденною свідомістю.

Логіка ж панує скрізь, оскільки метод логічного аналізу прийнятний на всіх рівнях освоєння світу.

Це означає, що кожна філософська проблема має логічне завершення. На цій підставі робився висновок про пізнавальну обмеженість філософії та безмежне панування логіки.

На перших порах розвитку неопозитивізму (20-ті — початок 30-х років) головна увага звертається на вироблення такої методики, за допомогою котрої можна було б чітко розмежувати твердження , що мають смисл від безсмислових. Така методика — **«верифікація»** — була розроблена головним чином у рамках ***Віденського гуртка.*** Суть принципу верифікації полягає, в тому, що кожне твердження необхідно зіставити з фактами. Якщо при цьому виявиться принципова неможливість зіставлення якогось твердження з фактичними даними, то воно вважається позбавленим смислу, «псевдотвердженням» і від нього потрібно звільнитися. Однак при застосуванні верифікації виявилася практична неможливість зіставити твердження з фактами. Адже, як зазначав засновник Віденського гуртка **М.Шлік (1882-1936 рр**.), події, про які ми твердимо, що вони відбувалися навіть дві секунди тому, зараз вже не існують: вони залишилися в минулому. Ніяк не можна, виявляється, щось твердити про майбутнє, оскільки фактично воно ще не існує. Все це спричинило крах принципу «верифікації».

Карл Поппер **(1902 1994 р.)**

З критикою верифікації виступив австрійський філософ ***Карл Поппер*** який запропонував замінити принцип верифікації на принцип **«фальсифікації»,** тобто займатися пошуками таких фактів, які спростовують ті чи інші положення і теорію в цілому. Якщо таких фактів не виявлено, то теорія вважається достатньою, виправданою.

Саме ***К. Поппер*** стоїть біля витоків новітніх позитивістських течій, які об'єднуються терміном «***постпозитивізм»*** Специфічною ознакою постпозитивізму є те, що його представники ***(Т.Кун, ІЛакатош, П.Фейєрабснд*** і ін.) висувають тезу про зв'язок наукового знання з історичним соціально-культурним середовищем.

Основним положенням постпозитивізму є ідея ***конвенціоналізму*** – попередньої домовленості дослідників про тлумачення вихідних понять, основних положень науки. Мова науки має бути осмисленою, оскільки всі пропозиції, з якими вона має справу, бувають: усвідомлені,неусвідомлені, безглузді. Однак в цілому і постпозитивістські концепції не виходять за межі основних принципів класичного позитивізму. Однією з відмінних рис сучасного «постпозитивізму» є те, що його представники відмовилися від тези про вирішальну роль емпіричних фактів у спростуванні або підтвердженні теорії.

Так, ***І.Лакатош***, аналізуючи співвідношення між теорією і емпіричним матеріалом, відзначає що для науки XX ст. типовою є така ситуація: «коли програма досліджень вступає у конфлікт з відомими фактами, теоретики будуть вбачати причину цього в недосконалій експериментальній техніці, вважати недосконалими теорії спостереження, котрі знаходяться в її основі і виправляти дані, отримані експериментаторами». Тобто, основні зусилля будуть спрямовані на те, щоб виявити, в чому полягає недосконалість емпіричного (фактичного) матеріалу, а не теорії (як це було в позитивізмі).

Вчені вважали, що філософія повинна бути логічною, однозначною у судженнях. Австрійський фізик і логік, творець аналітичної філософії ***Карл Вітгенштейн*** у своєму ***«Логіко-філософському трактаті»*** зазначав, що все, що має бути сказаним, «мусить бути чітко сформульовани, інакше краще промовчати». На думку К. Вітгенштейна, світ людини відкривається завдяки мові, тому необхідно наполегливо турбуватися про її досконалість. Ідеальною, тобто логічно досконалою, мовою мислитель уважав мову математичної логіки. На її підставі він задумав створити «модель знання», припускаючи можливість зведення

всіх знань до сукупності елементарних речень.

Структуралізм (К.Леві-Строс, М.Фуко) стверджував, що в основі усіх свідомих актів людини лежать певні сталі структури, які визначають внутрішню будову дій і результатів свідомості. Структурний метод полягає у виявленні групи відносин між елементами об'єкта, тих елементів, що зберігаються в результаті деяких перетворень та перестановок. Структуралісти стверджували, що універсальний об'єкт дослідження – культура (наука, література, релігія) як сукупність різноманітних знакових систем.

Герменевтика (Х.-Г. Гадамер, В.Дільтей, Ф.Шлейєрмахер) означає мистецтво і теорію лумачення текстів. Вихідний пункт герменевтики – онтологічний принцип герменевтичного кола: для розуміння цілого необхідно зрозуміти його окремі частини, але для розуміння окремих частин необхідно мати уявлення про зміст цілого. Завдання герменевтики – вихід за межі герменевтичного кола. У Ф. Шлейєрмахера 1768 – 1834 рр.) герменевтичне коло – основний принцип розуміння тексту. Вивчаючи текст, слід мати одночасно і цілісне, і часткове уявлення про нього. Цілісними є здогади, попередні висновки щодо всього тексту, а частинами – результати дослідження певних аспектів цілого. Лише безперервно зіставляючи ціле і частини в динаміці пошуку відповідей, можна знайти правильне рішення. А німецький філософ Вільгельм Дільтей (1833 – 1911 рр.) використав герменевтику для вивчення культури та історії людства, назвавши її «наукою про дух». Негативною реакцією на філософію сцієнтизму став антисцієнтизм, представники якого намагаються довести згубність впливу науки і техніки на суспільство. На їхнє переконання, «технізація» у майбутньому приведе до тоталітаризму, знеособлення. дивідуальності. Про це писали Є. Зам'ятін («Ми»), О. Хакслі («О дивний новий світ»), Дж. Орвел («1984») та ін. Вони створили світ, в якому машини повністю контролюють людське життя, конструюючи його за власним бажанням.

Семінарське заняття
Тема: Українська філософія класичного періоду.

План

1. Філософія Києво-Могилянської академії.
2. Г.С.Сковорода — видатний представник філософії українського Просвітництва.
3. Соціально-філософські погляди Т.Шевченка, М.Костомарова М.Драгоманова.
4. «Філософія серця» П.Юркевича.

Методичні вказівки до опрацювання питань плану

В першому питанні звертаємо увагу на те, що при вирішенні проблем буття діячі Києво-Могилянської академії виходили з релігійних позицій, тобто розглядали Бога як начало і абсолютна основа існування Всесвіту. Проте відношення Бога і світу тлумачилось неоднаково. В зв'язку з цим потрібно проаналізувати деїстичний та пантеїстичний підхід до вирішення даних проблем, а також показати, як розвивалась в академії натурфілософія, зокрема проблема матерії.

При висвітленні другого питання потрібно звернути увагу на те, що головною проблемою філософії Г.Сковороди є проблема людини. Тому його філософія має практичний характер і є самим життям. Потрібно розглянути онтологію Г.Сковороди (вчення про три світи і дві натури) причому потрібно проаналізувати, як кожна із натур поєднана в кожному із світів. Особливу увагу слід звернути на символічний світ. Далі потрібно розкрити вчення про «сродну» працю як спосіб самореалізації особистості, шляхи досягнення людиною щастя та положення про нерівну усім рівність. Оскільки філософія, за Сковородою, є самим життям, то варто, також, розглянути його біографію.

В третьому питанні звертаємо увагу на соціально-історичний контекст, який обумовив саме соціально-філософське осмислення проблем дійсності. Відтак, відзначаємо антикріпосницьку спрямованість творчості Т.Шевченка, його непримиренну боротьбу проти самодержавної політики національного гноблення народів, пробудження почуття національної гідності. Далі звертаємо увагу на спробу М.Костомарова проаналізувати основні риси української духовності у порівнянні з російською. Аналізуючи соціально-філософські погляди М.Драгоманова, звертаємо увагу на те, основною одиницею суспільства він вважав людську особу, і розробив відповідний соціологічний метод, який передбачав аналіз основних елементів кожного соціального явища, розкриття суті їх взаємозв'язку і взаємодії.

В четвертому питанні слід зазначити, що філософія П.Юркевича протистоїть панлогізму і панраціоналізму, які утвердились на початку XIX ст.. у європейські традиції і намагались все духовне життя людини звести до логічного мислення, яке нібито є підґрунтям всіх інших духовних здатностей людини. Тому потрібно показати, як в його «філософії серця» розкривається істинна природа людини, її духовність, моральність, які не можна пояснити раціонально. Потрібно, також, звернути увагу на плюралістичну онтологію П.Юркевича, яка являє собою єдність трьох сфер.

Теми для повідомлень:

1. Філософсько-духовна спадщина Г.Сковороди.
2. Духовний потенціал української ідеї.
3. Соціально-філософські ідеї М.Драгоманова.
4. Місце І.Франка в історії української філософської думки.

Питання для самостійної роботи

1. Витоки і особливості філософії Київської Русі.
2. Морально-етична спрямованість філософії давніх русичів.
3. Розвиток української філософії в 14-16 ст. Братства.
4. Охарактеризуйте «філософію серця» П.Юркевича.
5. Розкрийте особливості філософських поглядів І.Я.Франка.
6. Охарактеризуйте концепцію ноосфери В.І.Вернадського.

Філософський словник до теми:

антеїзм, кордоцентризм, софістичність, «сродна праця», «дві натури», «три світи», «нерівна рівність», «філософія серця», конкордизм, біосфера, ноосфера, коеволюція.

Література:

1. Горський В. Історія Української філософії. — К.1996 — С.25-44.
2. Горський В.Філософська думка Київської Русі (XII — середина XIII ст.). — Вісник НАН України, 1993, №3-4.
3. Закидальський Т.Поняття серця в українській філософській думці.—Філософ. і соціол. думка, 1991, №8.
4. Історія філософії на Україні. — Т.1. — К., 1087.
5. Кушаков В. Філософська культура східних слов'ян XI-XVII століть.
6. Філософ, і соціол. думка, 1993, №9-10.
7. Філософія. Підручник / За ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків: Консум, 2000. .
8. Філософія. Курс лекцій: Навч. посібник / Бичко І.В., Табачковський В.Г. та ін.- К.: 1994.— Лекція 10.
9. Драч І.Ф., Кримський С.В., Попович М.В. Григорій Сковорода.К.,1984.
10. Шинкарук В. Проблеми філософії культури у творчості Г.С.Сковороди. — Філософ, і соціол. думка, 1995, №1-2.

ФІЛОСОФСЬКІ ЕТЮДИ ДО ТЕМИ
УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ

Філософія Києво-Могилянської академії

Формуванню Києво-Могилянської академії передувала діяльність **братських** шкіл, що виникають в Україні в XV ст. В той час, коли всі православні ієрархи прийняли унію, а магнати і знать зі шляхти — католицизм чи протестанство, саме братства стали головними осередками опору, захищаючи економічні, ідеологічні інтереси православних, їх віру і культуру. На рубежі XVI-XVII ст» братський рух стає масовим: братства діяли у Львові, Городку, Острові, Луцьку, Дубні, Немирові, Вінниці, Києві та інших центрах. і філософія в братських школах окремо не вивчалися, але знайомилися з нею при вивченні діалектики.

На першому етапі своєї діяльності братчики намагалися утвердити притаманний східним слов'янам спосіб філософствування, який ґрунтувався на практично-духовному освоєнні світу і розуміння філософії як мудрості. Філософія при цьому не виділялась в окрему галузь суспільної свідомості. Із світоглядних проблем найефективніше осмислювались історіософські та етичні. Логіка й натурфілософія практично не розроблялися.

З-під пера книжників, близьких до братського руху, вийшли такі праці як «Алфавіт духовний» І.Копинського, «Діоптра» Віталія з Дубна.

Пізніше в братському русі наростає тенденція до розмежування філософії і теології. Серед творів, в яких прослідковується цей напрямок, можна виділити анонімну «Пересторогу», «Зерцало богословия» К.Транквіліона-Ставровецького, «Тренос» Мелеятія Смотрицького, «Трактат про душу» К.Саковича. Особливо значний вплив на попередню роботу по підготовці утворення Києво-Могилянської академії належить Йову Борецькому, ректору львівської, а згодом київської братської шкіл, київському православному митрополиту з 1620 р., безпосередньому попереднику П.Могили.

Києво-Могилянська академія виникає на базі Київської братської школи та школи Києво-Печерського монастиря, які були об'єднані зусиллями митрополита Петра Могили в 1632 році. Спочатку це був колегіум, а згодом (з 1701 р) став академією, першим вищим навчальним закладом серед східних слов'ян,

Завдання академії було чітко окреслено - **збагатити вихідців з різних земель України знаннями, а потім розіслати їх по всіх усюдах, аби розносили знання, мистецькі навики, спосіб мислення і упроваджували їх у життя.** Тому Київська академія виконувала два призначення: по-перше, учбового закладу, по-друге, власне академії в сучасному розумінні цього слова, як об'єднання вчених цілого народу.

Києво-Могилянська академія відіграла відчутну роль у розвитку та поширенню філософії не лише в Україні, але й у всьому слов'янському світі. Це виявилося в тому, що професори академії, в ті чи інші часи, були відомими діячами культури російської (Ф.Прокопович, С.Яворський та ін.), білоруської (Г.Конисський). Професори академії читали курси богослов'я, риторики, філософії в учбових закладах інших країн. Крім того, варто врахувати і те, що випускники академії працювали в учбових закладах інших слов'янських народів, а представники цих народів навчалися в Київській академії. Все це разом сприяло тому, що думки та ідеї, які витворялися в академії, розповсюджувалися у слов'янському світі, входили в культуру і філософію інших народів.

При висвітленні другого питання варто пам'ятати, що всі без виключення професори академії при вирішенні проблем буття виходила із релігійних позицій. Тому для академії загальноприйнятою була точка зору, що Бог є началом і абсолютною основою існування Всесвіту. Разом з тим потрібно звернути увагу і на те, що відношення Бога і світу тлумачилося неоднаково. Одні професори притримувалися **пантеїстичного** розуміння зв'язку Бога і природи (Бог майже іманентний природі, розчинений у ній — Ф.Прокопович); інші виходили з **деїстичної** позиції (Бог створив природу і вклав в неї певні закони, але після акту творення більше не втручається в природні процеси — І.Гізель,

Г.Кониський). В цьому ж руслі розглядалося і питання зв'язку Бога і людини.

Натурфілософія в академії розвивалося також в рамках теології. Однією із найважливіших проблем, які розроблялися професорами академії, була проблема **матерії**. Основні висновки, до котрих приходили Г.Кониський, Г.Щербацький, Ф.Прокопович та інші, були такі:

1) матерія в якийсь певний час була створена Богом; 2) вона є єдиний і універсальний субстрат всіх конкретних тіл; 3) матерії притаманна внутрішня активність, саморух; 4) матерія вічна, не народжується і не знищується після акту творіння; 5) земна і небесна матерія одноякісні, тобто небесні і земні тіла побудовані з однієї і тієї ж матерії; 7) матерія завжди знаходиться в русі; рух є універсальною (атрибутивною) характеристикою матерії. У розумінні будови Всесвіту професори академії дотримувалися в основному арістотелівсько-птоломеївської концепції; хоча вони і знали про геліоцентричну систему Коперніка, але піддавали її критиці.

Г.С.Сковорода — видатний представник філософії українського Просвітництва

Г.С.Сковорода (1722-1794 рр.) — видатний український філософ, просвітитель-гуманіст, людина високої моралі.

Філософська концепція Сковороди — це пантеїзм. Бог і природа Складають єдине ціле; кожна людина має в собі Бога, він не існує десь поза людиною. Головна проблема філософії Сковороди — це проблема людини. Його філософія «практична», оскільки він цікавиться насамперед моральною проблематикою. Праведне життя можна побудувати лише на правильних знаннях, на правильній філософії. Своє завдання Сковорода вбачає в тому, щоб донести до простих людей уявлення про світ, про людину, ЇЇ щастя і шляхи його досягнення. Усі твори Сковороди написані в художній формі: у вигляді діалогів, байок.

Він усвідомлює філософію як практичну систему життєвої орієнтації. На думку Г.Сковороди, життя необхідно творити як філософський трактат. І він сам реалізує цей експеримент — будує власне життя на засадах, осяяних правдою істини.

Філософські трактати Г.Сковороди можна поділити на чотири цикли.

Перший цикл творів (1767-1772 рр.) відкриває праця «***Наркіс.*** **Розмова про те: пізнай себе».**

Сюди належить твір «***Симфонія, звана книга Асхань про пізнання самого себе***», діалог ***«Розмова, звана двоє про те, що блаженним бути легко***». У цьому циклі, виходячи з теорії двох натур будь-якого буття, Г.Сковорода стверджує, що людина невід'ємна від зовнішнього світу, від природи, має спільні з нею засади існування і тому через пізнання своєї родової натури осягає і принципи людяності, і закони природи.

Людина за своєю природою є перш за все істота плотська, земна і в такому вигляді не може безпосередньо; поєднатися з світом вишнім «Смертний, не народжений з вишнього, не є родич Біблії. Не може смертне серце поєднатися з божественним серцем. Велика суперечність, тобто антиномія, як між небом і землею, між денним птахом і нічним...». Кожному, хто побажає подолати цю прірву, потрібно побороти в собі плотське серце, звільнитися від стихійного і народитися вдруге.

Вихідні принципи філософії Сковороди визначають характер розробки ним онтологічних, гносеологічних та етичних проблем, що становлять зміст його вчення.

Основними положеннями філософської системи Сковороди є вчення про дві натури та три світи.

Вихідним для нього є погляд на світ, що складається з двох натур. «Весь мір, — пише він, — состоит из двух натур: одна — видимая, другая — невидимая. Видима — называется тварь, а невидима — Бог. Сия невидимая натура, или Бог, всю тварь проницает и содержит; везде и всегда был, есть и будет». Ідея про «двонатурність» світу проходить червоною ниткою через всі філософські праці мислителя. Однак дві натури мають неодинакове значення. Основою речей, їх діяльною і рушійною силою є саме невидима натура — Бог. Бог мислиться як безпочаткове начало світу. Він є вічний закон у тварному світі. Видима натура є минущою, не може бути істинною. Але протиставляючи дві натури, Сковорода постійно підкреслює їх нерозривний зв'язок. Невидима натура визначає сутність всього сущого і існує лише у видимій натурі. Натура видима є мовби тінню, що нерозривно пов'язана з тим, відбиттям чого вона є.

Вчення про **дві натури** органічно пов'язане з наступним основоположним для філософії Сковороди положенням про **три світи**. Все існуюче, на думку Сковороди, розділяється на три специфічні види буття (світи) — великий (**макрокосм)**, малий (**мікрокосм**) і символічний **(Біблія).**

Великий світ — це світ речей, Всесвіт. Великий світ нескінченний і безмежний, він складається з безконечної кількості світів. Слідом за античними мислителями Сковорода вказує, що субстрат тілесного світу утворюють чотири елементи — вогонь, повітря, вода і земля.

Концепція двох натур поширюється й на розуміння Сковородою мікрокосму. Не лише у великому світі, айв малому світі, в людині є два єства: тіло земне і тіло духовне, таємне, приховане, вічне. Не заперечуючи реальності тілесного в людині, Сковорода наголошує, що справжньою людиною не зможе стати доти, поки не збагне, що кров і плоть є ніщо, а істинну людину утворює її духовне начало. Суть цього невидимого, духовного начала утворює серце, ця найглибинніша глибина людини. Саме людина, мікрокосм є стрижнем всієї філософської системи Сковороди.

Символічний світ, Біблія виступає у Сковороди як самостійна реальність, що забезпечує людині можливість осягнення Бога. Через цей світ Бог являється людині. За словесними знаками, які мають тілесну природу, треба вміти побачити втаємничений духовний зміст. Завдяки цьому весь невидимий світ перетворюється на видимий і стає досяжним людині.

Другий філософський цикл (1772-1774 рр.) об'єднаний загальним підзаголовком **«Дружня розмова про душевний світ».**

До нього входять ***«Діалог, або розмова про давній світ», «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті», «Кільце. Розмова, названа алфавіт, або буквар світу».*** У цьому циклі Г.Сковорода розробляє свою філософську антропологію: вчення про людину, людське щастя і загальні засади моральності. Цими засадами, на його думку, є принципи наслідування природи, принцип спорідненої («сродної») праці, найповнішого розкриття здібностей людей чи їхньої нерівної рівності.

До третього циклу (1775-1780 рр.) належать «***Ікона Адківіадська», «Жінка Лотова***». У цих творах Г.Сковорода аналізує символічний світ, який створює особливу сферу культурного буття, а також обґрунтовує вчення про загальний ідеал життя.

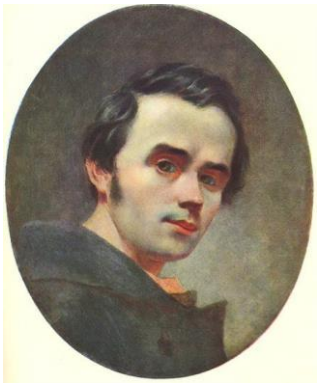
У четвертому циклі (1783-1784 рр.) — «Сварка архістратига Михайла з Сатаною про те, чи легко бути благим», — йдеться про те, з чим повинна боротися справжня людина, що слід перемогти і від чого потрібно звільнитися. В творі «Діалог. Ім'я йому — Потоп зміїний» викладається вчення про незнищеність матерії, про нескінчений процес перетворення її форм.

Г.С.Сковорода здійснив глибокий вплив на весь подальший розвиток української філософії. Основні ідеї його вчення знайшли відображення і розвиток у творчості

практично всіх українських мислителів, хоча, звісно, і в неодинаковій мірі.

Необхідно також чітко уяснити суть вчення Сковороди про «**сродну**» працю». При його розробці філософ виходить з того, що кожна людина має природні схильності до якоїсь певної праці, до певного роду діяльності. І саме цю працю вона виконує найбільш якісно, з натхненням, і лише ця праця приносить людині задоволення і є основою для щасливого життя. Однак сучасне суспільство, зауважує Сковорода, влаштоване недосконало, нерозумно: люди змушені під тиском зовнішніх умов займатися не тією працею, яка їм «сродна», відповідає їх нахилам і здібностям, а тією, котра нав'язується їм примусово. Це шкодить і людині, і суспільству, спричиняє невдоволення життям, є І витоком нещастя. В ідеальному, справедливому суспільстві праця буде розподілена, за думкою Сковороди, у відповідності із здібностями і уподобаннями людей.

Філософія Тараса Шевченка

Шевченко Тарас (1814–1861) – український мислитель, поет, художник.

Світоглядно-філософська позиція характеризується антропоцентричною налаштованістю на світ, в якому природа є «резонатором людських переживань… відбиває внутрішнє життя людини». Антропоцентризм цей значною мірою виражає загальноромантичні настрої, але йде за межі власне романтизму – до бароково-кордоцентричних – екзистенційних – світоглядних обріїв.

Знаковою характеристикою екзистенційно налаштованої філософії, звичайно ж, є ***свобода***; остання у специфічному контексті к’єркеґорової думки – так само як і східноєвропейського бароково-кордоцентричного мислення – обертається екзистенціалом долі. Адже навіть в античній міфології (всупереч вульгарним уявленням повсякденної свідомості про долю як «невблаганний фатум») доля не тотожна «неминучості».

Саме так – «стрибком у парадокс і абсурд» – долають раціональну (логічну) необхідність герої К’єркеґора, – так чинять і шевченкові літературні герої:

«У всякого своя доля / І свій шлях широкий…» («Сон»);

«Єсть на світі доля / А хто її знає? / Єсть люди на світі, / Сріблом-золотом сяють, / Здається панують, / А долі не знають – / Ні долі, ні волі» («Катерина»).

Доля («лиха доля») може лише «прикидатися» неминучістю в ситуації «відчуження» («розчинення» індивіда в «масі», в якій виникає узагальнений алгоритм діяння за формулою «як усі, так і я»). У ситуації відчуження доля «прикидається» стихією, породжуючи тоскний настрій «покинутості». І єдиний вихід із пастки «загальності» («покинутості» в юрбі) – зробити свій вибір, взяти на себе (а не «розподілити на всіх») відповідальність за чин.

І ліричний герой Шевченка добре розуміє слушність того, щоби «взяти» (вибрати) хай навіть «сльози», але щоб самочинно «виливати» ними «лихо», і тільки такий спосіб, долаючи масовий чин – «Затоплю недолю / Дрібними сльозами, / Затопчу неволю / Босими ногами. / Тоді я веселий, / Тоді я багатий, / Як буде серденько / По волі гуляти» («Катерина»). Шевченко формує тут екзистенційно цілісний феномен органічної зв’язаності екзистенціалів ***долі і волі*** («долі-волі»).

Складова «волі» цілісного феномена «долі-волі» і є тією свободною детермінантою, яка творить (нерідко всупереч природній необхідності й, особливо, сліпій інерції масового людського існування) долю окремої людини, народу і цілої України, творить її як «славну долю». «У нас доля виростала, / Дніпром умивалась… / Подивіться лишень добре, / Прочитайте знову / Тую славу. Та читайте / Од слова до слова» («І мертвим, і живим…»). Чижевський підкреслює властивість шевченкового антропоцентризму зображувати загальні поняття (народ, країна, ворог і т. п.), індивідуалізуючи їх у конкретних (нерідко персональних) образах. Прометей – поневолений народ, що йому хижий орел (Росія – країна-поневолювач) «Що день Божий добрі ребра / Й серце розбиває…» («Кавказ»).

Прикметною особливістю творчості Шевченка є відмова використовувати офіційні (загальні) географічні та етнографічні терміни «Росія» і «росіяни», натомість він вживає негативно забарвлені лексеми «Московія» і «москалі». Це типова риса екзистенційного («приватного», казав К'єркеґор) мислителя. Адже Москва для Шевченка – не просто центр сусідньої держави, – вона те, що «мучить душу», «чужа земля», «далекий край», «по тім боці моря» – адже далекість Москви від України для Шевченка не просторова, а екзистенційна. Етнонім «москаль» вживається Шевченком в одному ряду з ворогами України – «Як москалі, орда, ляхи / Бились з козаками» («Тарасова ніч»). «А до того – Московщина, / Кругом чужі люде… / Насміються… Тяжко, батьку, / Жити з ворогами» («До Основ'яненка»). Подібне ставлення і до Петербурга: в поезії Шевченка – жодної згадки про столицю імперії під її офіційним ймення̀м, це лише – «город на багнищі», зведений Петром «на благородних костях козачих, на їх трупах катованих» («Сон»). «росія» і «росіяни» – штучні карнавальні маски, виготовлені із староукраїнських етнонімів «Русь» і «русичі». Московський дух несумісний з українським, він деформує українську духовність, нищить українську національну ідентичність. У поезії Шевченка виразно відчувається прояв антиренесансної традиції бароко (насамперед – українського). Бо ж ренесансний раціоналізм і справді виявився аж занадто натуралістичним (і занадто раціоналістичним) у способі жорсткого прив'язування пізнавального образу до дзеркальної копії реальності, що безжально елімінує зі змісту знання найменші сліди приналежності самому авторові пізнавальних зусиль – людині.

Але знання завжди є суб'єктивним образом реальності, що ігнорує натуралістична позиція, заперечуючи яку бароко (в тому числі й укр.) тяжіє до фантасмагорійних ситуацій (фантазії, сни, видіння тощо). Цілком у дусі барокової полеміки з раціоцентричною новочасною наукою, Шевченко не приймає «вченості» письменних людей, які

«Сонце навіть гудять / Не відтіля, кажуть сходить, / Та не так і світить… / Правда, мудрі! / Спасибі за раду, / Теплий кожух, тільки шкода – / Не на мене шитий, / А розумне ваше слово / Брехнею підбите / Вибачайте… кричить собі, / Я слухать не буду…» («Гайдамаки»).

Вирване з живого контексту життя свого народу, його культури і історії, знання порожніє, знедуховлюється, стає відчуженим щодо людського існування (екзистенції) псевдознанням, абстрактною риторикою. Екзистенційно-барокова тенденція виводить шевченкову музу на лінію святоотцівської філософії «внутрішньої людини» – людини духовної, «сердечної». ***Серце*** ж – цей біблійний символ духовності – репрезентує ***дух*** як такий, на відміну від його раціоналістичного «ерзацу» – розуму. Згадаймо в цьому контексті знамените Паскалеве протиставлення «логіки серця» «логіці голови» і наголошення першості «серця» (духу) перед головою (розумом).

Недаремно у творчому спадку Шевченка серце і душа є одними з найчастіше використовуваних лексем, причому обидві в переважній більшості випадків зустрічаються в парі:

«Кого ти без мови, без слова навчила / Очима, душею серцем розмовлять» («Мар'яна-черниця»). «Чиї тяжкі руки / В тілі душу закували, / Серце запалили» («Сон»). «Доки буду

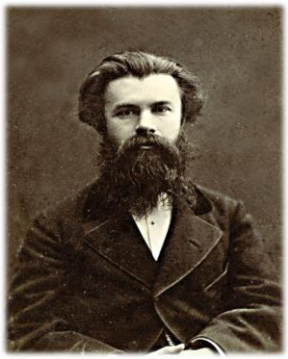
мучить душу / І серцем Боліти?» («Давидові псалми»).

І, нарешті, «душа» і «серце» стають взагалі неподільним словом-екзистенціалом: «І тихо, весело прийшли, / Душею-серцем неповинні» («Росли у купочці, зросли…»). «Серце» (екзистенціал «душа-серце») нерідко постає у Ш. взагалі самостійним суб'єктом дії, чуття, думки – воно «плаче», «сміється», «розмовляє», розкриваючи кордоцентричний зміст людського існування (екзистенції).

«Грає серце козацькеє, / А думка говорить…» («Думка. Тече вода в сине море…»); «Де ж ті люде, де ж ті добрі, / Що серце збиралось / З ними жити, їх любити?» («Катерина»); «То серце на волі з Богом розмовля, / То серце щебече Господнюю славу…» («Перебендя»); «За чорнії брови» / Серце рвалося, сміялось, / Виливало мову…» («Думи мої, думи мої…»); «Село. І серце одпочине…» («Княжна»); «Нащо, батько, мати, високі палати, / Коли немає серцем розмовлять?» («Гайдамаки»).

Шевченкова ***кордоцентрична позиція*** глибоко уґрунтована в українській світоглядній традиції.

Філософія Михайла Драгоманова

Михайло Драгоманов (1841–1895)

видатний український мислитель, історик, соціолог, політолог, був переконаний у безмежних можливостях людського розуму і науки пізнати навколишній світ ***«не одразу доводить людей до правди, хоч по дорозі дає людям і помилки, а іноді й горе, але тільки пробою та взаємною наукою люди доходять до правди***.

М.П.Драгоманов у своїх дослідженнях приділяв значну увагу проблемі методу. Для пізнання суспільного життя він використовував соціологічний метод, який передбачав аналіз основних елементів кожного соціального явища, суті розкриття їх зв'язку і взаємодії. Прагнучи до вивчення власної суспільства, вчений досліджував його історичне минуле, а також такі його здобутки, як фольклор, народну словесність, літературу, науку, релігію, а частково й економічні обставини життя народу. Але при цьому він найбільшої переваги надавав політиці й культурі (вихованню). Звертаючись до розвитку суспільства, М.Драгоманов виходив з того, що економічна діяльність людей має на меті задоволення їхньої вродженої потреби живлення, обміну речовин. Але, відзначаючи велике значення економічних факторів у розвитку суспільства, М.Драгоманов не міг погодитися з тим, що людина має пише цю одну вроджену потребу — живлення.

За Драгомановим, не слід однобічно переоцінювати значення економічних чинників, оскільки людство однаковою мірою загинуло б і від голоду, і від безпліддя, і від ідіотизму. Тому безглуздо вирішувати, яка саме потреба найголовніша, оскільки кожна з них головна.

Характеризуючи соціологічні погляди М.П.Драгоманова, слід зважати на те, що «основною одиницею» суспільства він вважав людську особу. Її добробут і щастя були для нього метою поступу. Тому Драгоманов виходив з того, що головною формою «скупчення осіб» є громади й товариства.

За своїми філософськими поглядами Драгоманов – послідовник О. Конта, Г. Спенсера, П. Прудона, тобто мислитель позитивістського плану; характерною для Драгоманова є і скептична (подекуди – атеїстична) позиція щодо релігії. І все ж позитивізм і соціалізм Драгоманова значно «пом'якшений» загальним україноментальним контекстом його філософування.

Філософія П.Д.Юркевича

Памфіл Юркевича (1826-1874 рр,)

Філсофія П. Юркевича є продовженням і подальшим розвитком тих ідей, котрі були закладені попередньою вітчизняною філософською думкою. Особливо близько вона споріднена з вченням Г.С.Сковороди.

В загальному плані варто відзначити, що філософія Юркевича протистоїть панлогізму і панраціоналізму, які утвердилися на початку XIX ст. в європейській філософській думці, в тому числі і в російській. Ці течії намагалися все духовне життя людини звести до логічного мислення; саме воно є, за твердженнями представників цих напрямків, підґрунтям всіх інших духовних здатностей людини.

Юркевича, який виріс на «філософії серця» Сковороди і всотав найістотніші риси української духовності, не задовольняє таке розуміння духовного життя людини. Через всю Його творчість наскрізно проводиться думка, що істинну природу людини, її духовність, моральність можна осягнути через більш досконалі, вищі форми пізнання, ніж раціональність. «З раціоналістичної точки зору, — зазначає Юркевич, — назавжди залишиться непояснюваним, звідки, з якого джерела випливають ті діла, які виявляються відповідними до моральнішого закону». Твердження, що всі сторони душевного життя можна звести до мислення, є однобічним і помилковим. Коли б наше духовне життя обмежувалося мисленням, зауважує Юркевич, то світ здавався б нам впорядкованим, але неживим, він був би для нас якоюсь математичною величиною, а не природою і людиною у всьому їх багатстві. Саме на критиці раціоналістичної тенденції у європейській філософії, релігії та моралі і створює він свою систему, яку називає «Філософією серця».

За Юркевичем, людину в її моральній і духовній загалом свободі неможливо пояснити, виходячи із наукових законів, бо вона є неповторною, унікальною особою, або індивідум. Тому, вважає він, не в розумі, а у серці «людини міститься джерело для таких явищ, які виявляють себе в особливостях, що не випливають із жодного загального поняття або закону». Саме серце є зосередженням усіх дій душі, освітлює й забарвлює дійсність, воно визначає обрії життєвого світу людини. Тому філософія, яка ставить собі за мету прояснити істинний смисл і справжні цінності людського життя, спрямована до серця як втілення вічного та Божественного в людині. Але годі сподіватися, що тут чисто логічним шляхом можна досягнути вірогідного знання. У людському дусі є щось таке, такі засоби й сили, які не зводяться до служіння чуттєвим потребам. В людині є щось богоподібне ,що дається людині через одкровення. Отже ми бачимо, що «людина створена безпосередньою могутністю Божою й за подобою Бога», тобто за допомогою не-раціонального пізнання людина здобуває найглибинніші й найістотніші знання і про себе, і про світ.

Однак це не свідчить про те, нібито Юркевич відкидає чи ігнорує значимість наукового, раціонального знання в житті людини. У практичному повсякденному житті таке знання є абсолютно необхідним для життєдіяльності людини й суспільства. Але ним не можна вичерпати все цілокупне життя людини, його ціннісно-смислові засади, її духовність.

Розглядаючи вихідні засади вчення про буття Юркевича, варто відзначити, що він розуміє реальність плюралістично, складеною з трьох сфер: 1) ноуменального світу, ідеального світу ідей; 2) реального світу, що є царством розумних істот; 3) феноменального світу примарного існування тілесності. Активна взаємодія всіх цих трьох світів і становить гармонію світу в цілому. Ці три світи є не рівноцінними: світ ідей є визначальним стосовно

двох інших. «Бог творить світ 3 огляду на ідеї як на першообрази ідей», а «предмети досвіду виявляються позбавленими істинного буття».

Гармонійна взаємодія трьох світів не означає їх повної прозорості. Насамперед, це стосується реального світу розумних істот. Звичайно ж, оперуючи Ідеями, розум пізнає буття розумних істот, але, будучи сферою загального (узагальнюючого), він принципово не може вичерпати індивідуальне. Цілком спроможний відповісти на питания, ЩО є розумні істоти, він неспроможний дати відповідь на питання, хто вони є. І вже зовсім неможливі за допомогою розуму осягнути Бога. Бог, в тлумаченні Юркевича, є істота надрозумна, і тому принципово недоступна людському логічному пізнанню. Для людини знання про світ ідей, про Бога стають частково відомими завдяки одкровенню, а не «повільній» й «опосередкованій» діяльності розуму; ці глибинні знання є «безпосередніми Одкровеннями істини, які виникають раптово й які мають місце в нашому серці». Розум, голова керує, диригує нашим життям, але породжує його наше серце. «Розум може приписувати, веліти й скажімо так — командувати, але урядувальна й володарююча сила не є сила породжувавша; вона є правило, що обіймає такий зміст моральнісного світу, який народжується з найглибиннішого єства духу, з серця», — лише Юркевич. В філософії Юркевича, відзначав Дм.Чижевський «серце є основа душевного життя. Розум — тільки світло, яке цю Двойку освітлює

Отож, підсумовуючи, зазначимо, що у світогляді Юркевича, в його «філософії серця» виявляється характерне для української духовності усвідомлення неповноти й недостатності абстрактно-спекулятивного, виключно раціоналістичного погляду на людину і світ людського буття. 6 його вченні продовжується традиція української класичної філософії, започаткована ще Іларіоном, К.Туровським, згідно з якою серце є витоком всього людського життя. Такий підхід до розуміння людини й світу зближує Юркевича з поглядами засновників «філософії життя» та екзистенціалізму.

Філософські і соціально-політичні погляди І.Франка (1856-1916 рр.)

Іван Франка (1856-1916 рр.)

Основними рисами світогляду І.Я.Франка були, по-перше, вірність своєму народові, відданість боротьбі за його соціальне і національне визволення, забезпечення реального народовладдя, надання загально-людських прав і свобод;

по-друге, переконаність у тому, що монопольна «зверхня» власність на землю й на фабрики повинна поступитися місцем колективній, громадській власності тих, чиєю працею ця власність була створена; усунення соціальних і економічних причин відчуження всіх засобів виробництва від тих, хто ними користується, ліквідація соціально-класових привілеїв і досягнення соціального-політичної та правової рівності між людьми незалежно від того, до якого прошарку суспільства вони належать;

то-третє, монізм (єдність) у поглядах на природу, суспільство й людину, переконаність у тому, що «матерія і сила», «дух і тіло — одно впевненість у здатності людини до необмеженого пізнання світу, свідомий діалектичний підхід до розвитку в природі й суспільстві, а також у исленні методі пізнання;

по-четверте, визначення боротьби народних мас як рушійної сили суспільного розвитку, звернення особливої уваги на неухильне зростання значення науки для працюючих класів, з'ясування об'єктивних причин класового поділу людей і виявлення тих негативних соціальних наслідків, до яких цей поділ призводить;

по-п'яте, постійна увага до найновіших досягнень у галузі природознавства.

Загалом можна відзначити, що стрижньовою ідеєю філософського та естетичного пошуку І.Франка є ідея особи, індивідуальності, вільної в громаді, але не вільної від соціуму. Ще в «Каменярах» сформульований погляд на покликання героя — присвятити себе прокладанню народові шляху у щасливе майбутнє; це людина, яка є носієм духу. Розвиток цієї теми зумовлює в подальшому аналіз ідеї «народ і особистість» в різних аспектах: конфлікт громадського і особистого, вірність народу і кара за зраду, готовності віддати життя за щастя народу. Визначаючи спільноти, через які людина здатна реалізувати себе, Франко акцентує увагу на нації. Саме нація, на його думку, становить невід'ємну органічну складову частину історичного процесу. Вільний розвиток індивіду неможливий без цієї складової частини. В цьому полягало розходження Франка з марксизмом, в концепції якого національний чинник відсувався на задній план, а то й просто ігнорувався. Історія — це є «природний» процес, що зумовлюється виключно економічними чинниками; тут вагоме місце належить й духовним факторам, зокрема ідеалам етносів і окремих індивидів та їх розвою. В цілому соціально-політичні погляди Франка базуються на загальнолюдських, а не на класових позиціях.

Загальна філософська позиція Франка істотно схиляється в бік позитивістських симпатій. В основі розвитку людського суспільства лежать «загальні закони еволюції в органічній природі».

Франко на перший погляд, раціоналіст і скептик щодо мислителів ірраціоналістичного спрямування. У цьому, можливо, відчувається вплив загальнопозитивістської орієнтації Австрійської (власне – Віденської) філософської школи – як от Віденського гуртка М. Шліка або ж (вже власне на галицьких теренах) Львівсько-Варшавської школи К. Твардовського. Та, проте, як, до речі, і на ґрунті Львівсько-Варшавської школи маємо виразну антропологічну контроверзу щодо логіко-позитивістської домінанти в особі С. Балея (україноментальна візія психоаналітичної тематики), так і у творчості Франка філософськи орієнтованої на Конта, Спенсера, Дарвіна, Бокля та ін. натуралістично-позитивістськи налаштованих авторів, спостерігаємо також контроверзійну щодо позитивізму, екзистенційно налаштовану лінію, особливо помітну у філософській поезії Каменяра (зокрема, в поемах «Похорон», «Мойсей» та ін., або ж у поезії-гімні «Не пора, не пора, не пора, москалеві й ляхові служить...»).

ІІ. МЕТОДИЧНО-ДИДАКТИЧНА ЧАСТИНА
МОДУЛЬ 1
СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДЗ

(Індивідуальне навчально-дослідне завдання)

Мета завдання розвинути творче мислення і активізувати пошук відповідей на складні світоглядні проблеми. Здобувачам вищої освіти пропонується написати ***філософське есе.***

Методичні рекомендації до написання есе

Сучасний вимір суспільних проблем, відносин, постійних соціально-економічних змін, причин та тенденцій розвитку явищ, ситуацій потребує застосування не стільки дослідницького підходу-алгоритму, скільки творчого, відповідального та компетентного аналізу, доречного визначення проблеми, вміння професійно сформулювати альтернативу, гіпотезу та довести спроможність-неспроможність її практичного існування. Досить ефективним, що активізує студентський потенціал, методом контролю й перевірки знань більш високого порядку у сучасній системі освіти вважаємо есе.

Есе припускає вираження автором своєї точки зору, особистої суб'єктивної оцінки предмета міркування, дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу; часто це розмова вголос, вираження емоцій та образність. Це також вільний стиль з можливими елементами імпровізації, певного пафосу, іронії. Однак все це призводить як до різних трактувань цього виду письмової роботи, так і до різних спроб його формалізації.

Зауважимо, що на відміну від реферату, який адресується *будь-якому* читачеві, тому традиційно починається зі слів: «Я хочу розповісти про…», а закінчується словами: «Я можу сформувати наступний висновок…», есе – це ближче до репліки, що адресується *підготовленому* читачеві. Тобто людині, яка вже має уяву, *про що йде мова*. Власне, така «адресність» дозволяє автору есе зосередити увагу ***на розкритті нового змісту,*** а не нагромаджувати різними службовими деталями викладення матеріалу в письмовому форматі.

Звернімося до визначень щодо есе як виду письмової творчості. «Що таке есе, ніколи досконало не було визначено», - стверджує один із енциклопедичних словників, тоді як інший додає більшої категоричності: «Есе не може бути приведеним до будь-якої дефініції». Ця «невизначеність» становить особливу природу есе. І все ж **є можливість виділити** певні загальні ознаки, принципи виду письмової діяльності, які найчастіше зустрічаються в енциклопедичних словниках, а саме: есе – *це суб'єктивний, індивідуальний, самостійний простір, де формуються позиції, висловлюються думки, передбачення та демонструється відповідне індивідуалізоване ставлення.*

Тому, **головна місія та мета есе** – це самостійне бачення здобувачем вищої освіти проблеми, питання, теми на підставі *опрацьованого* матеріалу та аргументів, у відповідності *до обраного* підходу, стилю.

Застосування есе сприяє більш чіткому й грамотному формулюванню думок, допомагає розташовувати ці думки в логічній послідовності, припускає вільне володіння мовою термінів і понять, розкриває глибину й широту навчального матеріалу, вчить використати приклади, цитати, необхідні аргументи за відповідною темою.

Процес написання есе: рекомендований варіант

Процес написання есе можна уявити як ланцюжок, послідовність певних елементів, етапів, процесів. Для студентів важливими є такі процеси та елементи.

Конспектування, особливо при читанні, є стратегічним інтелектуальним вмінням, а

не механічним спрощеним викладенням авторської думки, позиції. Конспектуючи, студент відбирає відповідний матеріал та розвиває своє розуміння теоретичних положень, емпіричних даних, тобто факти такого роду, які або підтверджують, або спростовують. При читанні текстів студент робить помітки та порівнює одне з другим, відзначає те, що буде корисним в подальшій роботі або є більш цікавим, змістовним з теоретичного чи емпіричного підходів.

Можна конспектувати, поділивши аркуш зошита на два стовпчики. В лівому стовпчику студент напрацьовує конспект того матеріалу, який читає, а в правому, в той же час або пізніше, – порівнює зміст цього конспекту з іншими фактами, про які він читав раніше, чув на лекціях, які обговорювалися в неформальних умовах, а також з власними коментарями та критичними зауваженнями.

Іншими словами, студент формує свої нотатки для побудови перехресного посилання, виходячи з власних позицій, а також враховуючи власноручні коментарі відносно проголошеного іншими.

Що читати? Важливим є підбір матеріалу для читання: з кожної конкретної теми потрібно спочатку прочитати дві або три ключові статті, книги, в яких подаються зрозумілі концептуальні рамки або теоретична аргументація чи наводяться всебічні емпіричні дані. Таке стратегічне читання сформує певні основні орієнтири щодо теми (враховуючи різні судження, інтерпретації), слугуватиме фундаментом для цілеспрямованого подальшого читання.

Залежно від тематики важливим є включення до списку літератури для читання одного або двох тематичних досліджень, що мають протилежні спрямування. Ефективне використання тематичних матеріалів та даних допоможуть студенту попередити типову помилку – надмірне використання узагальнень в есе.

Тема есе. Аналіз протиріч, розгляд тематичних досліджень, формування проблеми дозволяють студенту визначити тему есе. Тема, питання та завдання, що постали перед студентом в процесі розмірковування над есе потребують аналітичних відповідей, тобто пошуку пояснення: чому щось відбувається / з якої причини / як це відбувається / процеси, механізми.

При виборі теми перш за все студент має переконатися, що він правильно зрозумів її. Оскільки тема може бути інтерпретована по-різному, для її висвітлення існує кілька підходів. Отже, студенту потрібно обрати один варіант інтерпретації або підходу, аби мати можливість обґрунтувати своє бачення проблеми.

При цьому зміст теми може охоплювати широке коло питань та потребувати залучення великого обсягу літератури. В цьому випадку студент має можливість сформулювати гіпотезу, відповідно до якої в есе (головній її частині) будуть проілюстровані тільки певні аспекти цього проблемного питання. Студент позбавляється зайвих труднощів, якщо він *не буде* виходити за рамки окресленого кола. Вибір, бачення студента потрібно аргументувати відповідними доказами. Виходячи з рішення студента про те, якою є гіпотеза роботи, потрібно скласти план відповіді та структуру есе.

Структура есе

Побудова есе — це відповідь на питання або розкриття теми, що засновано на класичній системі доказів.

1.**Титульний аркуш** (заповнюється за рекомендованим зразком);

2.**Вступ:** місія (покликання, певна ідея, що несе в собі підставу для подальшого формування гіпотези) студента щодо розгляду теми есе, його авторське бачення — гіпотеза (Hypothesis - припущення, задум, намір, який несе авторську суб'єктивність і приймається за предмет дослідження) — або сутність та обґрунтування вибору цієї теми. Мета та завдання роботи — очікуваний результат роботи в цілому та конкретні результати, які будуть отримуватися в ході розкриття теми. На цьому етапі дуже важливо правильно

сформулювати питання, на які ви збираєтеся знайти відповідь у ході свого дослідження. При роботі над вступом можуть допомогти відповіді на наступні питання: «Чи потрібно давати визначення термінам, що пролунали в темі есе?», «Чому тема, яку я розкриваю, є важливою в даний момент?», «Які поняття будуть залучені в мої міркування?», «Чи можу я розділити тему на трохи більше дрібних підтем?» .

3.**Основна частина**: теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій щодо питання. У цьому полягає основний зміст есе й це являє собою головні труднощі. Тому важливе значення мають підзаголовки, на основі яких здійснюється структурування аргументації; саме тут необхідно обґрунтувати (логічно, використовуючи дані або строгі міркування) пропоновану тезу. Там, де це необхідно, як аналітичний інструмент можна використати графіки, діаграми й таблиці. Залежно від поставленого питання аналіз проводиться на основі наступних категорій: причина — наслідок, загальне — особливе, форма — зміст, частина — ціле, сталість — мінливість. У процесі побудови есе необхідно пам'ятати, що один параграф повинен містити тільки одне твердження й відповідний доказ, підкріплений графічним або ілюстративним матеріалом.

Отже, наповнюючи розділи аргументацією, необхідно в межах параграфа обмежити себе розглядом однієї головної думки. Добре перевірений спосіб побудови есе – використання підзаголовків для позначення в головній частині ключових моментів аргументованого викладення. Сукупність підзаголовків допомагає побачити те, що пропонує зробити студент (чи є добрим його бачення). Ефективне використання підзаголовків – не тільки визначення основних пунктів, які студент бажає висвітлити, це також наявність логічності у висвітленні теми есе.

4. **Висновок**: узагальнення й аргументовані висновки до теми й т. д. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині. Методи, що рекомендують для складання висновку: повторення, ілюстрація, цитата. Висновок може містити такий дуже важливий, що доповнює есе, елемент як вказівка на застосування дослідження, на розвиток взаємозв'язків з іншими проблемами.

Щоб у вашого есе справді був зміст, необхідно задати йому головну ідею. Вона повинна проходити червоною лінією через все есе. Інші ідеї - менш яскраві - повинні підтримувати те, що ви збираєтеся донести до читача. Таким чином, у Вас вийде якась структура.

Сама по собі структура есе повинна мати сенс. Інші ідеї повинні логічно узгоджуватися. За такою структурою можна писати кожне есе, наповнюючи його потрібними фактами. Важливо також, щоб висновок «повертався» до головної ідеї. Іншими словами, він повинен містити те, що було написано у вступі. Важливо те, як сформовано висновок, відіграє вирішальну роль в оцінці вашого есе.

Однак для того, щоб написати есе, близьке до успішного, цього мало. Існує кілька прийомів написання есе, які допомагають організувати ваші думки таким чином, щоб вони були зрозумілі не тільки вам, але й викладачеві.

1. Хронологія. Необхідно навчитися дуже плавно переходити від одного випадку до іншого. Для цього існує таке поняття як послідовність подій. Недолік у такого прийому один: есе може вийти нудним. Щоб цього не відбулося, не зациклюйтесь на часі - просто згадуйте його. Не намагайтеся також описати все, що відбувалося в певний період. Пам’ятайте, що відштовхуватися потрібно від того, як звучить тема (що у вас запитують).

2. Оповідання. За допомогою цього прийому есе перетворюється в повість. Починається таке есе з якої-небудь дії або історії, що триває до самого кінця. У процесі можна підкреслювати різні якості, можливості або знання, які пов’язані з темою.

3. Опис. Цей прийом дуже близький до оповідального, однак наявність якої-небудь історії не обов'язкова. При цьому характерними рисами такого есе є яскрава фантазія, що підтверджується багатою мовою, і цікаві деталі, які гарно використовуються в тексті.

Перевага прийому в тім, що викладач довгий час залишається під враженням. При цьому, як показує практика, у викладача в пам'яті відкладаються певні деталі, за якими він легко ідентифікує автора есе.

4. Порівняння. Прийом застосовується в основному до питання, за яким потрібно описати, наприклад, досвід або ж невдачу. Однак цим використання такого підходу не обмежується.

5. Ефективний початок. Як з'ясувалося, прийомів для написання есе існує багато. Завдання залишається одне – сісти й написати! Однак важливіше зуміти правильно почати есе.

Вступ важливий для того, щоб читач визначив для себе: чи варто читати ваше есе. Також важливий початок кожного параграфа, оскільки, переходячи від одного абзацу до іншого, читач вирішує для себе: чи варто продовжувати. Саме тому перша фраза повинна бути настільки захоплюючою, щоб змусити викладача не просто прочитати ваше есе й відкласти убік, але й запам'ятати! Звичайно, можна просто й сухо викласти свою думку, і тоді читачі розчаровано подумають: «Ну, от, знову те саме». Вихід один - навчитися робити початок оригінальним. Для початку есе є кілька підходів:

1) Стандартний. Цей підхід є найпоширенішим, але зовсім не «занудним». Щоб почати своє есе таким чином, необхідно відповісти мінімум на 6 питань: хто, що, коли, де, чому і як. Чимось нагадує прес-реліз, правда? Відповіді на ці питання повинні повідомити викладачу те, що йому очікувати. Незважаючи на кількість питань, відповіді на них повинні укластися в один абзац.

2) Несподіваний. Такий підхід шокує й зацікавлює. Це може бути все, що завгодно.

3) Дієвий. Такий початок змушує читача переміститися в сам процес, причини й наслідки, які випливають далі. Цей підхід зручний для коротких есе, де не потрібно описувати абсолютно все в деталях.

4) Авторитарний. Не дивуйтеся, є й такий. Цей підхід пропонує інформацію в наказовому тоні, що не може не шокувати читача. Створюється враження, що автор упевнений тільки в собі.

5) Інформативний. Перевага такого підходу в тім, що читач відразу ж одержує інформацію про те, що буде далі. Це може бути або інформація про життя, про якусь ситуацію, або щось інше.

6) Із цитатами. Найкращий спосіб почати есе, якщо обрано доречну цитату. Вона повинна відповідати темі есе. Прислів'я й кліше краще не використовувати - це нудно й банально.

7) Діалоговий. Даний підхід стимулює початок есе як діалог із читачем. З іншого боку, це може бути просто потік думок з риторичними питаннями.

6. Фінальні компоненти. Те, як ви будете переходити від параграфа до параграфа, відіграє величезну роль. Плавні, послідовні переходи - це вкрай важливий елемент успішного есе, оскільки саме це демонструє ваше вміння ясно та цікаво викладати свою думку. В кінці-кінців, есе без плавних переходів нагадує шматки нескладного потоку думок.

Останні кілька абзаців у вашому есе є вкрай важливими. По-перше, вони дійсно повинні завершувати вашу думку. По-друге, у викладача вони повинні залишити в пам'яті яскравий слід. Зробити це нескладно.

Підготовка до написання тексту есе

Якість будь-якого есе залежить від трьох взаємозалежних складників, таких як:

- вихідний матеріал, що буде використаний (конспекти прочитаної літератури, лекцій, запису результатів дискусій, власні міркування й накопичений досвід з даної проблеми);
- якість обробки наявного вихідного матеріалу (його організація, аргументація та докази);

- аргументація (наскільки точно вона співвідноситься з піднятими в есе проблемами).

Процес написання есе можна розбити на кілька стадій: обмірковування - планування - написання - перевірка - виправлення.

Планування - визначення мети, основних ідей, джерел інформації, термінів закінчення й подання роботи. **Мета** повинна визначати дії. **Ідеї**, як і мета, можуть бути конкретними й загальними, більше абстрактними. Думки, почуття, погляди й подання можуть бути виражені у формі аналогій, асоціації, припущень, міркувань, суджень, аргументів, доводів тощо.

Джерела. Тема есе підкаже, де шукати потрібний матеріал. Звичайно користуються бібліотекою, Інтернет-ресурсами, словниками, довідниками. Перегляд означає редагування тексту з орієнтацією на якість і ефективність. Якість тексту складається із чотирьох основних компонентів: ясності думки, виразності, грамотності й коректності. Необхідно чітко і ясно формулювати ідеї, які хочете виразити, інакше вам не вдасться донести ці ідеї й відомості до читачів.

Виразність — це доступність тексту для розуміння. Легше всього її можна досягти, користуючись логічно й послідовно ретельно обраними словами, фразами й взаємозалежними абзацами, що розкривають тему.

Грамотність відбиває дотримання норм граматики й правопису. Якщо в чомусь сумніваєтеся, загляньте в підручник, словник або посібник зі стилістики чи дайте прочитати написане людині, чия манера писати вам подобається.

Коректність — це манера письма. Писати треба полемічно, але чемно.

Перевірка есе

Велике значення має перевірка першої версії есе. При складанні чернетки головне завдання студента - напрацювати аргументацію, вдосконалити основні думки та розташувати їх в логічній послідовності, супроводжуючи ілюстративним та додатковим матеріалом.

При перевірці, перш за все, студент звертає увагу на “силу”, спроможність власної аргументації:

- Чи переконливо це?
- Чи достатньо використано дані?
- Чи ефективно вони використані?

Наступний крок студента: перевірка граматики, орфографії, пунктуації тощо; самооцінка відповідності окремих розділів заголовкам, підзаголовкам, послідовності тощо.

Дев’ять правил для написання креативного есе

Як радять писати есе? Правильно: креативно. Що криється за цим словом? Швидше за все, поле думки, оригінальність тощо. Все просто: головне - засвоїти дев’ять наступних правил.

1. Тільки позитивна мова: описувати краще те, що є, а не те, чого немає.

2. Слова-зв'язки: вони допомагають плавно переходити з одного параграфа до іншого.

3. Різна структура речень: постійно читати речення правильної структури (підмет, присудок, доповнення…) - нудно. Урізноманітніть свою техніку, наприклад додайте кілька інверсій. Добре писати різні по довжині речення.

4. Зрозумілі слова: розумійте всі слова, які ви пишете в есе. Ви пишіть для того, щоб уразити змістом, а не словниковим запасом. Вишуканість гарна, але в міру.

5. Різні слова. Мова йде про синоніми.

6. Лаконічність.

7. Кожне слово важливо: без повторів, кожне речення повинне нести унікальний зміст.

8. Активний стан життєвої позиції.

9. Книги про есе – це здорово.

Приклад філософського есе на тему:
«ПРОБЛЕМА СПРАВЖНЬОГО І НЕСПРАВЖНЬОГО ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ»

Сніг.. одинокі вершини.. тиша.. гори. Все навколо застигло, замерзло, покрилося кригою. Нікого навколо. Порожньо. Далеко-далеко з'являється людина. Йде і йде до вершини. Цей шлях тяжкий, як Земля небес, яку тримає Атлант. Ось-ось він стоїть на краю прірви і намагається закричати, щоб цей крик розколов самотність і відкинув його у безодню. Ні!!не кричи:так як Подивися!!ти не один – ось твій друг.

Хто тебе почує? Звір, що пробігає поруч? Або хмара,що борознить небесний простір? Може, вічний мандрівник, Агасфер? Все може бути…але їх небагато…тих, хто тебе почує…

Життя прожити-вершину покорити. І на цьому шляху перед людиною постає низка питань:Хто я такий? Як з'явився у цьому світі? Навіщо живу? В чому сенс мого існування?

А ви колись замислювались над цим? Я – так. І особисто для себе пришла до висновку,що у сучасному світі, в епоху інноваційних методів в науці і техніці, стрімкого розвитку комп'ютерних технологій люди забули для чого вони з'явилися у цьому світі.

Проходять дні.. Мутно, темно, страшно. В сучасному світі людина, як подорожній, який загубив дорогу. Втратив ціль у житті, маяк, на який він йшов. В порожнечі – на «гірській вершині» лунає лише дзвіночок – биття серця. Дзвіночок лунає дзвінко, і подорожній рухається далі. Важко щось розібрати в цьому скаженому темпі, в смутних сценах життя:вони,як іскри,то спалахують,то гаснуть. Все навколо летить. І людина мчить разом з цим стрімким життям. Зупинятися не можна.

Зупинитися-погубити себе. Назавжди в цьому скаженому, темному і порожньому світі. У світі,який за останні роки втратив цілі і ідеї.

Саме це я вважаю проблемою існування людини у сучасному світі.

Що є справжніми цілями? А які цілі можна віднести до несправжніх? А чи є у сучасних людей цілі? Чи взагалі вони мають бути? Не можна відповісти на ці питання без аналізу минулого. Так як без минулого немає майбутнього.

Ще з давніх-давен людина цікавилася своїм походженням, призначенням у світі. Філософи Стародавнього світу приділяли увагу цьому питанню. Світу відома гедоністична позиція Епікура, який сенсом життя вважав «життя заради життя». Задоволення своїх потреб,насолода життям-були основними тезами його філософії. Але якщо слідувати цій теорії,то можна стикнутися з егоїстичною позицією,тобто сенс вже вбачати в «житті заради себе».

Найяскравіше і найповніше розкривається це питання в філософському напрямі, який отримав назву екзистенціалізм. Екзистенціаліалізм (лат. existentia — існування) — суб'єктивістське вчення, основним завданням якого є встановлення змісту людського існування, безпосередньо даного індивіду як його переживання свого "буття у світі", через яке відкривається буття світу. Найяскравішими представниками цього вчення були філософи Г.-О. Марсель, Ж.-П. Сартр, А. Камю, М. Хайдеггер, К. Ясперс, С. К'еркєгор та інші європейські мислителі.

Я вважаю,що філософія екзистенціалізму є актуальною для нашого часу,так як вона виникла внаслідок Першої світової війни, і була покликана відповісти не на питання «Що таке людина?» (філософія І.Канта), а на питання «Як стати людиною?», «Чи можна стати людиною в умовах кризи, а якщо так,то як?». Саме криза панує у сучасному суспільстві. І, навіть, не стільки економічна, а моральна, культурна, яка викликана низкою чинників,а

саме сплеском антисуспільних настроїв, егоїзмом, зниженням духовного і культурного рівня.лавина віднесе і тебе туди ж! Антикультура – хвороба цивілізації. Це надмірне використання тіньових сторін культури. Небезпека її полягає в тому,що вона маскується під культуру, люди нерідко помиляються, приймаючи її за культуру, досягнення культури.

Але як виплутатися з цих тенет? Як треба діяти? Що ми мусимо зробити,щоб наше існування було справжнім, істинним?

Першим кроком до вирішення цієї проблеми є пояснення людини. Якщо слідувати позиції екзистенціалістів, то пояснити людину треба виходячи з неї самої, треба вдивитися у людське життя, людські страждання, в особисте «Я» індивіда, сенс його життя, тобто людина спершу існує, відчуває себе саму, виникає у світі – і лише потім шукає собі визначення.

Пізнавши людину, треба зрозуміти, чого вона хоче. Минають роки, століття і віки, змінюються політичні устрої, погляди на життя, змінюються наші бажання, але, мабуть є одне чого прагнуть усі від малого до великого, незважаючи ні на що, ні на статок, ні на рівень у суспільстві, адже це те, чого не можна купити, те, без чого не можна уявити своє життя. Здогадалися? Саме так. Це щастя. Протягом багатьох років люди прагнули відкрити «формулу щастя». Пізнати його секрет. Але все набагато простіше.

Так в чому є полягає секрет щастя? Світу відома історія-притча про хлопчика, який за дорученням свого батька відправився на пошуки щастя до мудреця, який знав відповідь на це питання.

Коли мудрець вислухав хлопчика, то через брак часу на розмови з ним, дав йому дивне завдання: поблукати замком, у руках з ложечкою з двома краплями масла, але головним завданням було не розлити це масло. Через деякий час хлопець повернувся до мудреця, з уцілілим маслом, але, як виявилося він припустився жорстокої помилки, так як не побачив нічого з краси замку, тому що його увага була сконцентрована саме на збереженні масла. Після цього молодик знову вирушив мандрувати замком, але тепер вже з умовою ознайомлення з його красою. Зробивши це, і повернувшись до мудреця, вражений красотою палацу, хлопець побачив, що пролив масло. І саме в цей момент, мудрець сказав: «Ось вона, єдина порада,що я тобі можу дати. Секрет щастя полягає в тому, щоб бачити все, чим прекрасний і неповторний наш світ, і ніколи при цьому не забувати про дві краплі масла в чайній ложечці.»

Ця притча багатопланова. З неї випливають глибокі висновки, а саме, те, що в житті людини найскладнішим і найважливішим є об'єднання протиріч, таких як внутрішня і зовнішня єдність і різноманіття, ціль і безглуздість, працю і відпочинок, «треба» і «хочу». Пронести через величезний палац ложечку з двома крапельками масла – це ціль, вимога, праця, внутрішня єдність Пройти через палац і побачити усю його красу – споглядання, задоволення («хочу»), відпочинок, різноманіття.

Отже, для того, щоб бути щасливим у сучасному світі, треба мати цілі,і уміти не загубитися між двома протилежностями. Знайти своє місце у суспільстві, знайти свою «ложечку з маслом», і не відпускаючи її підніматися на вершину. Але що треба для того, щоб реалізувати усі свої прагнення і найнайпотаємніші бажання? На мою думку, це свобода.

Розглядаючи працю Сартра «Буття і ніщо» ми зустрічаємося з трактуванням двох сценаріїв людського життя, а саме шлях справжнього буття і шлях «самообману». Люди повинні абсолютно вільно обирати свої власні системи цінностей і свої власні шляхи у цьому світі. Саме неприйняття свободи вибору призводить до омани. А що є свободою вибору? Чи є вона взагалі?

Я вважаю,що вибір є завжди і кожного. Лише люди,які здалися і, які не можуть боротися, завжди захищаються, закриваються в умовний щит тим, що ніби-то у них немає вибору, що все давно вирішено. На противагу цьому філософія екзистенціалізму висуває твердження про відсутність Бога, і, якщо його не існує, то людина опиняється в зовсім іншій ситуації: вона існує, але не знає ні хто вона, ні яке її призначення. Саме в такій

ситуації людина опиняється перед вибором. І кожен з нас мусить зробити цей вибір, так як мусимо прожити своє життя, заповнити його чимось. Заповнити себе самих. Ми вправі самі обирати свою долю.

І це, саме свобода лякає багатьох людей у сучасному світі, і тому вони живуть в «самообмані». Проживаючи свої дні, як неживі предмети або,ще гірше, роботи. Справжня ціль у житті – справжність, а це має на увазі вибір. Ми всі робимо вибір. Щохвилини. Щосекунди. Може він не завжди осмислений, але він твій!! І в цьому є справжнє задоволення-робити вибір, бути ковалем своєї долі, не підкорюватись нікому і ніколи.

Але не завжди цей вибір мусить приносити нам задоволення.

Згадайте хоча б Міф про Сізіфа. Коли Боги засудили його на безглузду працю. Змусили щораз підіймати камінь на вершину, який постійно і знов і знов падав вниз.

Альбер Камю назвав працю Сізіфа абсурдною, але я не згодна з цим, так як праця – це найбільше задоволення у світі. І у головного героя міфу є це задоволення, адже, навіть, ситуація, коли камінь падає вниз, не така трагічна, якою вона видається на перший погляд. Так, спочатку, момент розчарування, розпачу, хочеться опустити руки, забути про все. Але замисліться, якщо цей камінь падає з вершини, то отже хтось його туди підійняв, і він, саме він, Сізіф, змучений, як морально, так і фізично, починає знову і знову підійматися на гору. Камю у "Міфі про Сізіфа" стверджує: "Існує лише одна посправжньому поважна філософська проблема – проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб бути прожитим, – отже, відповісти на головне питання філософії. Особисто я захоплююсь ним, так як знаючи, що його праця безглузда і нікому не приносить користі він продовжує день за днем.. Філософія Камю зачепила струни моєї душі. І я замислилася над істинністю його поглядів. Абсурд – відчуття, яке характеризує буття людини. Може, і справді наше існування абсурдне? і нічого не треба робити, не розвиватися, так як все-одно нас усіх чекає один кінець...

Відповіддю на усі ці питання для мене стало знайомство з романом Альбера Камю «Чума». Події якого розвиваються в сірому непримітному місці, французькій префектурі на алжирському березі Оран. Це місто звичайніше будь-якого. Зі своїми повсякденними проблемами. З рідкими радощами. Зі стражданнями. Невдачами. Перемогами. І Щастям. Але на долю цього міста випало жорстоке випробування – хвороба, яку перевернула сіре життя цього містечка – чума. В цьому літературному творі прихований глибокий філософський зміст. На сторінках роману ми зустрічаємо «Сізіфа XX століття». Це лікар Бернар Ріє, який одним із перших у місті дізнався про хворобу, мав зв'язки, знайомих, які могли б йому допомогти покинути вчасно місто і жити собі здоровим і щасливим життям. Але лікар Ріє робить ВИБІР. Він залишається у місті, яке з кожним днем наповнюється все більше і більше скаженими настроями, і робить свою справу. Він щодень виходить зі свого будинку, обходить хворих, робить певні процедури (знаючи, що покращення здоров'ю хворих вони не принесуть), потім знову повертається до себе додому і так кожен день. Чому? Чому лікар Ріє не покинув місто, а прирік себе на пожертву? Саме тут криється перлина філософії Камю, те, до чого він прийшов вже наприкінці своєї творчості, і те,що стало для мене плаом життєвих дій на майбутнє. Тому що справжнє існування для людини починається лише тоді, коли смисл і ціль життя вона бачить не собі, а у своїх близьких..

Якщо перенести цей роман у площину сучасності, то тут ми зустрічаємося з представником, так званої «золотої молоді». Його прототипом в романі виступає молодий, перспективний журналіст з Франції, який приїхав в Оран для написання репортажу Звали його Раймон Рамбер Доля цього героя змусила мене замислитися над тим, що я роблю. Опинившись, у місті, яке охоплено жорстокою епідемією, молодик починає панікувати, так як у нього ще все життя попереду, так я к там десь далеко його чекає кохана дівчина. І він починає діяти! Шукати шляхи,які б допомогли йому покинути місто,яке на той час вже мало статус «закритого». І ось, коли майже все готово, коли залишилося зробити останній крок до життя з коханою, Рамбер робить його, але цей крок був кроком назад у місто. Я вважаю,що тут недоцільно вживати «крок назад», так як це був величезний крок вперед,

крок у розвитку своїх морально-етичних цінностей.

Чума – в даному романі виступає, як межова ситуація, як індикатор, який проявляє усі приховані людські якості, дає можливість зрозуміти, хто є хто, які цілі, ідеї переслідує, що для кожного жителя є смисл життя. Тому, я вважаю, що для того, щоб пробудити сучасне суспільство, щоб дати зрозуміти, що таке справжнє існування, і які цілі і ідеї треба наслідувати, щоб не стати на шлях «самообману» нам треба потрапити в таку ж межову ситуацію. Це не повинна бути війна чи хвороба. Нам просто треба відкрити очі. І озирнутися навколо, адже те, що коїться в сучасному світі не може залишити без співчуття жодну людину: Війни на Близькому Сході, голод в Африканських країнах.. І перераховувати ці нещастя можна нескінченно. Але треба не рахувати, а діяти!! Адже наше життя скінченне, і всі ми висимо на волосинці.. Мурасі здається, що він великий, коли повзе по билинці, яка росте біля підніжжя гори.

Так я людина з мурашиною невтомністю рухається по билинці своєї долі, дивлячись зверху на тих, хто збирається, на тих, хто поки знаходиться нижче, чим він. Він зовсім непоганий людина-мураха: працьовитий, впертий, хоробрий; ось тільки підніжжя гори нескінченності являються для нього стіною, що замикає світ. А світ нескінченний і вічний. І якщо ти хочеш отримати цю вічність сам, то це треба побачити. Всього на всього – підняти голову від метушні земної… але як важко це зробити: скільки обмежень в людському мурашнику..

Все має початок і кінець: початок життя і кінець його, початок слави і втрата її, початок війни і підписання мирного договору. Лише небо не має ні початку, ні кінця. Воно було свідком злетів і падінь, горя і радості; воно бачило сяяння не одного вінка слави. Воно буде завжди, тому що порядок у світі не залежить від людини. Невже можна порівнювати могучість цієї нескінченності і тією «величністю», якою оперує людина? Завтра закінчиться війна, а небо залишиться. Воно над усім світом. Воно для всіх. Це те, що об'єднує людей, робить їх Людьми. А все інше суєта, так як має початок і кінець…

Теми есе:

1. Охарактеризуйте соціально-культурне призначення філософії.
2. Що являють собою софійний та епістемний способи філософствування?
3. Рзкрийте поняття «інь» і «янь» китайської філософії.
4. В чому суть філософського аспекту буддизму?
5. Охарактеризуйте вислів Сократа – «людино пізнай сама себе».
6. Чому Платон вважає, що – «тіло є тюрмою для душі»?
7. Як Августин Блаженний розглядає категорію «час»?
8. Гуманізм чи антигуманізм Відродження. Ілюзія людини як творця.
9. Наукова революція XVI – XVIIст. Та її вплив на розвиток філософії.
10. В чому суть концепції нової науки Ф.Бекона?
11. Що означає вислів Рене Декарта – «я мислю, отже існую»?
12. Розкрийте зміст тези Т.Гоббса – «держава це чудовисько, левіафан»
13. Як ви розумієте тезу І.Канта – «зоряне небо наді мною і моральний закон в мені»?
14. Що таке Просвітництво і які ідеї воно репрезентувало?
15. Ф.Ніцше – «воля до влади» – основа права сильного, а це вище всіх моральних, релігійних і інших встановлених норм, розкрийте зміст цієї тези.
16. А.Шопенгауер – «держава і право разом виконують роль намордника, який дозволяє стримувати найбільш руйнівні прояви людської природи. Культура тільки вчить людину смиренню і лицемірству». Чи погоджуєтесь ви з судженням автора.
17. Альбер Камю – «головне питання філософії – це питання про життя, чи варте воно того, щоб бути прожитим чи ні»?

18. Мартин Гайдеггер – «Співбуття в світі перетворює людину в одиницю натовпу».
19. Соціально-культурна ситуація в Україні першої половини XIX ст.
20. Розкрийте основні ідеї Миколи Костомарова в праці «Книга буття українського народу».
21. Памфіл Юркевич – «Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого».
22. Соціально-психологічні ідеї Е.Фромма. («Бути чи мати?», «Душа людини», «Психоаналіз і етика»).
23. «Філософія життя» А.Бергсона, його антиінтелектуалізм.
24. Філософія як дискурс. Парадигма діалогічності в історико-філософському процесі (від майєвтики Сократа і діалогів Платона до дискурс-аналізу Постмодерну).
25. Екзистенціальне розуміння Буття. Буття і існування. Світ як Ніщо і Тривога. (Ж.-П. Сартр, М.Хайдеггер).
26. Екзистенційні судження і «презумпція» існування.
27. Просторово-часові виміри людського буття. Концепція Е.Фромма. «Одномірна людина» як соціальна проблема нашого часу. Типи одномірності.
28. Категорія необхідності. Парадокс причинності і свободи. Третя антиномія чистого розуму і антиномія практичного розуму.
29. Проблема добра і зла, їх характеристика через співвідношення з нормами і через задум. Парадокси Сократа.
30. Концепції злого начала Е.Фромма та банального зла Г.Арендт.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО КОНТРОЛЮ

1. Антропологічний матеріалізм Л.Фейєрбаха.
2. Антропоцентричний та гуманістичний характер філософії епохи Відродження.
3. Атомістичний матеріалізм Левкіпа-Демокріта.
4. Вчення Платона про державу і право.
5. Генеза предмету філософії в історичному розвитку.
6. Досократівська доба Античної філософії (мілетська школа, Піфагор, Геракліт,
   i. елейська школа).
7. Емпіризм філософії Ф.Бекона. Проблема пошуку нового методу пізнання.
8. Загальна характеристика основних напрямів сучасної західної філософії.
9. Історичні типи світогляду, їх особливості.
10. Лінія Платона та лінія Демокріта в античній філософії.
11. Натурфілософські погляди Дж. Бруно, Г.Галілея.
12. Неотомізм – релігійна філософія ХХ ст.
13. Номіналізм і реалізм в середньовічній філософії.
14. Основні етапи розвитку філософії середньовіччя: апологетика, патристика і
15. схоластика.
16. Особливості класичної доби Античної філософії: софісти, Сократ, Платон,
17. Арістотель.
18. Особливості німецької класичної філософії.
19. Особливості трактування людини, права і держави у середньовічній філософії.
20. Особливості філософії давніх греків. Цілісність світогляду і синкретичний
21. характер знань.
22. Пантеїстичний характер натурфілософії Дж. Бруно та М.Кузанського.
23. Позитивізм, його основні напрями та сциєнтичний характер.
24. Поняття «категоричного морального імперативу» у філософії І.Канта.
25. Поняття несвідомого в психоаналізі З.Фрейда.
26. Стиль мислення і особливості філософії Г.В.Ф.Гегеля.
27. Раціоналізм та емпіризм як визначальні напрямки філософії Нового часу.
28. Раціоналізм та ірраціоналізм у філософії ХХ ст.
29. Раціоналізм філософії Р.Декарта.
30. Світогляд, його структура та функції.
31. Система абсолютного ідеалізму в філософії Г. Гегеля.
32. Соціально-правові погляди філософів епохи Просвітництва (Вольтер, Руссо,
33. Дідро, Гельвецій, Гольбах).
34. Соціально-філософські погляди Арістотеля.
35. Специфіка міфології як історичного типу світогляду.
36. Специфіка філософського світобачення. Основні функції філософії.
37. Співвідношення філософії і релігії як форм суспільної свідомості.
38. Теоцентризм як основний принцип філософії середньовіччя.
39. Філософія Г. Сковороди.
40. Філософія Києво-Могилянської академії (XVI-XVIII ст.).
41. Філософія Ф.Аквінського.
42. Філософія як особлива форма суспільної свідомості. Предмет філософії.
43. Філософсько-світоглядні погляди представників українського національного руху
44. (Т.Шевченко, М.Костомаров, М.Грушевський).
45. Філософсько-соціологічні погляди представників українського демократичного
46. руху (І.Франко, Леся Українка, П.Грабовський, М.Коцюбинський).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1.Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. – К.: Генеза, 1996.

2.Андрущенко В. П., Волович В. І., Горлач М. І., Головченко Г. Т., Губерський Л. В. Філософія: Підручник. – Х.: Консум, 2000.

3.Арутюнов В. Х., Демченко М. М., Йосипенко С. Л., Кабика І. С., Круш О. О. Філософія: Навчально-метод. Посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: Київський економічний університет, 1999.

4. Бичко І. В., Бичко А. К., Горак Г. І., Добронравова І. С., Малахов В. А., Філософія: Курс лекцій: Навч. посібник для студ вузів. – К.: Либідь,1993.

5. Бичко І. В., Бойченко І. В., Табачковський В. Г. та ін. Філософія. Підручник. – К., 2001.

6. Бойченко І. В. Філософія історії: Підручник для студ. вищих навч. закладів. – К.: Знання, 2000.

7. Возняк С. М., Голянич М. Ю., Москаленко Ю. М. Філософська думка України: імена та ідеї. – Івано-Франківськ, 2003.

8. Воронкова В. Г. Філософія: навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 464 с

9. Габрієлян О.А., Кальной І.І., Цветков О.П. Філософія історії. – К.: Академвидав, 2010. – 216 с.

10.Горак Г.І Філософія, - К., 1997. – 271 с.

11.Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. – К., 1996. – 286 с.

12. Історія філософії. Підручник для вищої школи. – Х.; Прапор, 2003 р. – 569

13. Зарубіжна філософія XX ст. К., 1993.

14. Кондзьолка В. В. Філософія і її історія. – Львів, 1996.

15. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995.

16. Надольний І. Ф. Філософія: Навч. посіб. – К.: Вікар, 2004.

17. Петрушенко В. Л. Філософія. – Львів, 2001.

18. Причепій Є. М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.:Видавничий центр «Академія», 2009. – 592 с.

19. Рассел Б. Історія західної філософії. – К., 1995.

20. Русин М.Ю., Огородник І.В. Історія української філософії. – К.: Академвидав, 2008. – 624 с

21. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи. Навч. посібник. / В.П. Андрущенко, Г.І.Волинка, Н.Г. Мозгова та ін. – За ред. Г.І. Волинки. – К.: Каравела, 2009. – 450 с.

22.Щерба С.П. Філософія. Підручник. –К.: Кондор, 2007. – 452 с. ред.. С.В. Сторожук. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2017. – 296 с.

23.Філософія. Мислителі, ідеї, концепції: - Підручник/ В.Г.Кремінь, В.В.Ільїн. – К.; 2005р. – 543 с.

24. Філософія: Підручник для вищої школи. – Х.: Прапор, 2004р. - 520

ВІДОМІ ПЕРСОНАЛІЇ

Адорно Теодор (1903–1969) – німецький філософ і соціолог мистецтва ліворадикальної орієнтації, один з видатних представників Франкфуртської школи. Основні твори: «Філософія нової музики» (1949), «Негативна діалектика» (1966).

Аквінський Тома (Фома) (1225–1274) – католицький теолог, намагався обґрунтувати християнське віровчення з філософської точки зору. Папа Лев XII в енцикліці у 1879 р. назвав філософську систему Аквінського «єдиною істинною філософією католицизму».

Аристотель (384–322 до н. е.) – давньогрецький філософ і вчений, засновник таких наук, як логіка, метафізика, політологія,поетика тощо. Головна філософська праця – «Метафізика».

Бекон Френсіс (1561–1626) – англійський філософ, засновник матеріалізму та експериментальної науки Нового часу. Автор трактату «Новий Органон» (1620).

Бергсон Анрі (1859–1941) – французький філософ, представник інтуїтивізму і філософії життя. Основні твори: «Матерія і пам'ять» (1896), «Вступ до метафізики» (1903), «Творча еволюція» (1907).

Берклі Джордж (1685–1753) – англійський філософ, суб'єктивний ідеаліст. Основні твори: «Досвід нової теорії зору»(1709), «Трактат про начала людського знання» (1710), «Три розмови між Гіласом і Філонусом» (1713).

Вернадський Володимир Іванович (1863–1945) – український природодослідник і мислитель, засновник геохімії, біогеохімії, радіогеології. Основні твори: «Початок і вічність життя» (1922), «Біосфера» (1926), «Нариси геохімії» (1927).

Вишенський Іван (між 1545–1550 – бл. 1620) – український письменник, критик, сатирик, мислитель. Основні твори: «Книжка», «Розвінчання диявола-миродержця», Послання до всіх взагалі в Лядській землі живучих», «Позорище мисленнєве».

Вітгенштейн Людвіг (1889–1951) – австрійський філософ і логік, один із засновників аналітичної філософії. Основні твори: «Логіко-філософський трактат» (1921), «Філософські дослідження» (1953).

Гайдеггер Мартін (1889–1976) – німецький філософ, один з основоположників німецького екзистенціалізму. Основна праця - «Буття і час» (1927).

Гегель Георг Вільгельм Фрідріх (1770–1831) – німецький філософ, об'єктивний ідеаліст, представник німецької класичної філософії. Основні твори: «Феноменологія духу» (1807), «Наука логіки» (1812–1816), «Енциклопедія філософських наук» (1817), «філософія права» (1821).

Гельвецій Клод Адріан (1715–1771) – французький філософ-матеріаліст, послідовник сенсуалізму Д. Локка. Основні твори: «Пророзум» (1758), «Про людину» (1769).

Геракліт Ефеський (бл. 544 – бл. 483 до н. е.) – давньогрецький філософ. Основна робота «Про природу».

Гізель Інокентій (бл. 1600–1683) – культурний і церковний діяч, історик, філософ. Автор

праць «Про істинну віру», «Стара віра», «Мир з богом чоловіку», «Праця з загальної філософії»

Гоббс Томас (1588–1679) – англійський філософ-матеріаліст. Основні твори – «Філософські елементи вчення про громадянина» (1642) і «Левіафан» (1651).

Гогоцький Сильвестр Сильвестрович (1813–1889) – український філософ, представник української академічної філософії. Основні твори: «Критичний погляд нафілософію І. Канта», «Філософський лексикон» (в 4 т.), «Огляд системи Гегеля».

Гуссерль Едмунд (1859–1938) – німецький філософ, засновник феноменології. Основні твори: «Філософія арифметики» (1894), «Логічні дослідження» (1901).

Декарт Рене (1596–1650) – французький філософ, математик, фізик, фізіолог. Родоначальник раціоналізму в європейській філософії. Основні твори: «Розмірковування про метод» (1637), «Начала філософії» (1644).

Демокріт із Абдера (бл. 460 – бл. 370 до н. е.) – давньогрецький філософ-матеріаліст, перший енциклопедист серед греків. Визнавав два начала: атоми і порожнечу; вважається одним з родоначальників атомістики.

Дідро Дені (1713–1784) – французький філософ, просвітник, керівник-засновник та редактор «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв та ремесел», письменник, критик мистецтва. Основні твори: «Думки до пояснення природи» (1754), «Розмова д'Аламбера з Дідро» (1769), «Філософські обґрунтування матерії і руху» (1770), «Елементи фізіології» (1774–1780).

Дільтей Вільгейм (1833–1911) – німецький філософ, психолог та історик культури. Провідний представник філософії життя, засновник філософської герменевтики. Основні твори: «Вступ до наук про дух», «Критика історичного розуму» (1883), «Описова психологія» (1896), «Виникнення герменевтики» (1900)

Дрогобич Юрій (бл. 1450–1494) – український вчений, доктор медицини і філософії, представник раннього гуманізму в Україні.

Дюркгейм Еміль (1858–1917) – французький соціолог і філософ, родоначальник французької соціологічної школи. Основні твори: «Про розподіл суспільної праці» (1893), «Самогубство» (1897), «Елементарні форми релігійного життя» (1912).

Енгельс Фрідріх (1820–1895) – німецький учений і громадський діяч, родоначальник марксизму як цілісної соціально-економічної концепції. Основні твори: «Людвіг Фейербах і кінець класичної німецької філософії» (1886), «Анти-Дюрінг» (1878), «Походження сім'ї, приватної власності і держави» (1884), «Діалектика природи» (1873-1882).

Еразм Роттердамський (1469–1536) – гуманіст епохи Відродження, голова «північних гуманістів», філолог, письменник. Автор «Похвали Глупоті» – сатири, що висміює звичаї та пороки сучасного йому суспільства.

Іларіон Київський (XI ст.) – давньоруський письменник, перший Київський митрополит з русичів. Перший відомий нам давньоруський книжник і мислитель. Його погляди знайшли відображення у праці «Слово про закон і благодать» – першій пам'ятці вітчизняної

культури мислення.

Камю Альбер (1913–1960) – французький письменник і філософ, представник атеїстичного екзистенціалізму, лауреат Нобелівської премії 1957 р. Основні твори: «Міф про Сізіфа» (1942), «Бунтуюча людина» (1951) та ін.

Кант Іммануїл (1724–1804) – німецький філософ і вчений, родоначальник німецького класичного ідеалізму. Основні твори: «Критика чистого розуму» (1781), «Критика практичного розуму» (1788), «Критика здатності судження» (1790).

Кентерберійський Ансельм (1033–1109) – теолог і філософ,намагався раціонально обґрунтувати догмати християнства.

Конiський Георгій (1717–1795) – український церковний діяч, філософ, визначний мислитель XVIII ст. Основні праці: «Воскресіння мертвих» і 80 промов та проповідей (майже всі опубліковані).

Конт Огюст (1798–1857) – французький філософ, один з основоположників позитивізму і соціології. Основні твори: «Курс позитивної філософії» (1830–1842), «Система позитивної політики» (1851–1854).

Конфуцій (бл. 551–479 до н. е.) – давньокитайський філософ і педагог, засновник конфуціанства. Суть його вчення викладено у книзі «Лунь юй» («Бесіди та судження»). Концепція людяності в уявленні Конфуція – це система декількох найважливіших ідей: відданість імператору, вірність обов'язку, повага синів.

Кульчицький Олександр (1895–1980) – український філософ, громадський і культурно-освітній діяч української діаспори. Автор 130 статей і монографій з психології, етнографії, антропології, філософії, педагогіки, літературознавства, германістики.

Локк Джон (1632–1704) – англійський філософ-матеріаліст. Основний твір – «Досвід про людський розум» (1690).

Мамардашвілі Мераб Костянтинович (1930–1990) – грузинський філософ, спеціаліст з мета-філософії, теорії пізнання, методології науки, історії філософії. Основні твори: «Класичний і некласичний ідеали раціональності» (1984), «Як я розумію філософію» (1990).

Марітен Жак (1882–1973) – французький філософ-неотоміст. Основні твори: «Інтегральний гуманізм» (1936), «Символ віри» (1941).

Маркс Карл (1818–1883) – німецький філософ, соціолог, економіст, основоположник марксизму. Основні твори: «Капітал» (1867–1894), «Злиденність філософії» (1847), «Святе сімейство» (1844–1845), «Німецька ідеологія» (1845–1846) та ін.

Могила Петро (1596–1647) – український церковний, політичний, культурно-освітній діяч, реформатор. Підготував 20 творів церковно-теологічного, полемічного, філософського та моралізаторського характеру.

Мономах Володимир (1053–1125) – державний і політичний діяч Київської Русі, мислитель, один із родоначальників християнського гуманізму. Автор «Повчання Володимира Мономаха».

Монтень Мішель (1533–1592) – французький філософ-гуманіст. Головний твір – «Досліди» (1580-1588).

Ніцше Фрідріх (1844–1900) – німецький філософ, культуролог. Основні твори: «Так говорив Заратустра» (1883–1884), «По той бік добра і зла» (1886), «Воля до влади» (1906).

Новицький Орест Маркович (1806 – 1884) – український філософ, перший професор філософії Київського університету. Автор праць «Про дорікання, які роблять філософії...», «Керівництво до логіки», «Поступовий розвиток давніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань».

Ортега-і-Гасет Хосе (1883–1955) – іспанський філософ, соціолог, культуролог. Основні твори: «Дегуманізація мистецтва» (1925), «Повстання мас» (1929–1930).

Паскаль Блез (1623–1662) – французький релігійний філософ, письменник, вчений, один з основоположників науки Нового часу. Основний філософський твір – «Думки».

Піфогор Самоський (бл 570–бл. 500 до н. е.) – давньогрецький філософ, релігійний і політичний діяч, засновник піфагореїзму.

Платон (428–347 до н. е.) – давньогрецький філософ, політолог, учень Сократа, засновник об'єктивного ідеалізму. Основні твори: текст промови «Апологія Сократа», 25 достовірно ідентифікованих діалогів, «Держава», «Закони».

Прокопович Феофан (1681–1736) – український церковний та громадський діяч, письменник, учений, філософ.

Рассел Бертран (1872–1970) – англійський філософ-позитивіст, логік, громадський діяч. Основна робота «Чому я не християнин».

Сакович Касіян (бл. 1578–1647) – український письменник, культурно-освітній діяч, філософ. Основні твори: «Арістотелівські проблеми, або Питання про природу людини», «Трактат про душу».

Сартр Жан-Поль (1905–1980) – французький філософ і письменник, голова французького атеїстичного екзистенціалізму. Філософські погляди суперечливі. Основні твори: «Уява» (1936), «Буття і ніщо» (1943), «Екзистенціалізм – це гуманізм» (1946), «Критика діалектичного розуму» (1960), «Ситуації» (1947–1964).

Сковорода Григорій Савич (1722–1794) – видатний український філософ, поет, просвітитель. Основні праці: «Сад божественних пісень», «Байки Харківські», «Нарцис», «Асхань», «Алфавіт світу», «Жона Лотова», «Потоп зміїн». Сократ (бл. 469 – 399 до н. е.) – давньогрецький філософ.

Спенсер Герберт (1820–1903) – англійський філософ і соціолог, один з родоначальників позитивізму. Основний твір – «Система синтетичної філософії» (1862–1896).

Спіноза Бенедикт (1632–1677) – нідерландський філософ, пантеїст. Основні твори: «Богословсько-політичний трактат» (1670), «Етика» (1677).

Тард Габрієль (1843–1904) – французький соціолог і криміналіст, один з

основоположників соціальної психології. Основні твори: «Закони наслідування» (1890), «Соціальна логіка» (1894).

Тейяр де Шарден П'єр (1881–1955) – французький учений-палеонтолог, філософ, теолог. Основний твір – «Феномен людини» (1956).

Тертулліан Квінт Септиаій Флоренс (бл. 160–після 220) – християнський апологет, прихильник концепції «чистої» віри.

Фейербах Людвіг (1804–1872) – німецький філософ-матеріаліст і атеїст. Основні твори: «До критики філософії Гегеля» (1839), «Сутність християнства» (1841), «Основи філософії майбутнього» (1843).

Фіхте Йоганн Готліб (1762–1814) – німецький філософ, діяч німецького класичного ідеалізму. Основний твір – «Науковчення» (1794).

Фройд Зігмунд (1856–1939) – австрійський лікар-психіатр і психолог, засновник психоаналізу і фрейдизму. Основні твори: «Тлумачення сновидінь» (1900), «Психопатологія повсякденного життя» (1904), «Тотем і табу» (1913), «Я і Воно» (1923).

Фромм Еріх (1900–1980) – німецько-американський філософ, соціолог і психолог, один з провідних представників неофрейдизму. Основні твори: «Втеча від свободи» (1941), «Психоаналіз і релігія» (1950), «Революція надії» (1964).

Чижевський Дмитро Іванович (1894–1977) – український філолог, філософ, історик філософії. Автор понад 900 наукових праць з різних галузей знання.

Юм Девід (1711–1776) – англійський філософ-ідеаліст, психолог, історик. Основні твори: «Трактат про людську природу» (1739-1740), «Дослідження про людський розум» (1748).

Юнг Карл Густав (1875–1961) – швейцарський психоаналітик, психіатр, культуролог. Засновник аналітичної психології. Основні твори: «Метаморфози і символи лібідо» (1912), «Трансцендентна функція» (1916), «Дійсність душі» (1934) та ін.

Юркевич Папфил Данилович (1826–1874) – український філософ, видатний представник української академічної філософії.

Ясперс Карл (1883 – 1969) – німецький філософ-екзистенціаліст. Основні твори: «Розум і екзистенція» (1935), «Філософія» (1932), «Атомна бомба і майбутнє людства» (1958), «Сенс і призначення історії» (1949)

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ З КУРСУ «ФІЛОСОФІЯ»
МОДУЛЬ 1
СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ

1.1.СЕМІНАР 1. ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ЛЮДСЬКІ ВИМІРИ І СМИСЛ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Яке значення вкладав в поняття «філософія» Піфагор?
а) способи правильного мислення;
б) любов до мудрості;
в) інтелектуальна культура суспільства;
г) певний спосіб адаптації людини до природи і суспільства;
д) життєва мудрість.

2. Філософія виникла:
а) у VI - Vст. до н.е.;
б) у IX - VIII ст. до н.е.;
в) у II ст. до н.е.;
г) у I ст. н.е.;
д) VI – V ст. н.е.

3. Хто із стародавніх філософів уперше використовує поняття «філософія»?
а) Конфуцій;
б) Фалес;
в) Піфагор;
г) Сократ;
д) Платон.

4. Що є предметом філософії?
а) людина та її сутнісні виміри;
б) суспільство і його історія;
в) людина = світ;
г) природа у всій її багатоманітності;
д) найбільш загальні закони розвитку суспільства і мислення.

5. Яка із зазначених дисциплін не входить до складу філософії?
а) логіка;
б) філологія;
в) онтологія;
г) естетика;
д) антропологія.

1.2. СЕМІНАР 2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Конфуціанство виникло у:
а) Індії;
б) Китаї;
в) Греції;
г) Римі;
д) Египті.

2. Упанішади – це:
а) частинки атома;
б) філософські трактати;
в) твори Конфуція;
г) ідеї буддизму;
д) етапи староіндійської філософії.

3. Кому належить вислів «Чого не бажаєш собі, того не роби й іншому»?
а) Сократу;
б) Конфуцію;
в) Лао-цзи;
г) Мо-цзи;
д) Платону.

4. Що не входить до основних шкіл Стародавньої Індії?
а) веданта;
б) міманса;
в) вайшешика;
г) йога;
д) даосизм.

5. Легісти радять дотримуватись:
а) любові;
б) закону;
в) традицій;
г) віри;
д) карми

1.3. СЕМІНАР 3. АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1.Автором відомого філософського трактату «Метафізика» є:
а) Арістотель;
б) І.Кант;
в) Г.Сковорода;
в) Платон;
г) Сократ.

2. Вислів «Все тече, все змінюється» належить:
а) Фалесу;
б) Піфагору;
в) Юму;
г) Ніцше;
д) Геракліту.

3. Це неправильно, що Платон:
а) був засновником атомізму;
б) вірив, що душа безсмертна;
в) був прихильником гедонізму;
г) створив теорію ідеальної держави.

4. Як називалась перша філософія у Арістотеля?
а) діалектика;
б) аналітика;
в) логіка;
г) метафізика.

5. Що є першоосновою світу за Талесом?
а) Бог;
б) атом;
в) вогонь;
г) вода;
д) повітря.

1.4. СЕМІНАР 4. ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І ВІДРОДЖЕННЯ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Який із перелічених напрямків був характерний для філософії Середньовіччя?
а) антропоцентризм;
б) теоцентризм;
в) космоцентризм;
г) модернізм;
д) містицизм.

2. П'ять доказів буття Бога сформулював:
а) Томас Мор;
б) Фома Аквінський;
в) Томас Гоббс;
г) Аврелій Августин;
д) Мішель Монтень.

3. Вислів «Вірую, бо це абсурдно» належить:
а) Аврелію Августину;
б) Фомі Аквінському;
в) Квінту Тертулліану;
г) Августину Блаженному;
д) Василю Великому.

4. Який із перелічених напрямків був характерний для філософії Відродження?
а) теоцентризм;
б) антропоцентризм;
б) містицизм;
в) космоцентризм;
г) анімізм.

5. Пантеїзм – це:
а) присутність Бога у природі;
б) визнання первинності матерії;
в) визнання первинності свідомості;
г) пізнання людиною світу;
д) сукупність філософських ідей

1.5. СЕМІНАР 5. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ ДОБИ НОВОГО ЧАСУ XVI–XVIII СТ.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Емпіризм, це:
а) вчення про самобутність людини;
б) теорія пізнання;
в) вчення про розвиток;
г) вчення про пізнання світу розумом;
д) вчення про пізнання світу через досвід.

2. Що стверджує пантеїстична картина світу?
а) природа і Бог – абсолютно протилежні речі;
б) природа є, а Бога немає;
в) людина панує над природою, адже сама є Богом;
г) Бог природу не створював, а лише людину;
д) Бог і природа тотожні.

3. Хто автор відомого висловлювання: «Мислю – отже існу»?
а) Тарас Шевченко;
б) Фома Аквінський;
в) Рене Декарт;
г) Ж.Ж.Руссо.
д) Сократ.

4. Раціоналізм, це:
а) вчення про пізнання світу розумом;
б) теорія суспільного розвитку;
в) вчення про буття;
г) філософія культури;
д) вчення про пізнання світу через досвід.

5. Френсіс Бекон – засновник:
а) емпіризму:
б) раціоналізму:
в) антропоцентризму:
г) геоцентризму;
д) гуманізму.

1.6. СЕМІНАР 6. НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. В діяльності І.Канта виділяють такі етапи:
а)доантропологічний та антропологічний;
б)демократичний та післядемократичний;
в)етичний та післяетичний;
г)докритичний та критичний;
д)природничий та антропологічний.

2. Згідно із твердженням І.Канта, предмет та річ-у-собі співвідносяться таким чином:
а) вони є тотожними;
б) між ними немає нічого спільного;
в) предмет постає синтезом відчуттів, викликаних речами-в-собі та форм розсудку;
г)предмет непізпаваиий, а річ-в-собі сприймається відчуттями;
д) у сфері речей-в-собі діє принцип причинності, а в предметній сфері панує свобода.

3. «Категоричний імператив» І.Канта-це є:
а) виведений на основі вимог розуму всезагальний закон людської моральної поведінки;
б) закон застосування категорій розсудку до даних чуттєвого досвіду.

4. Філософію Г.Гегеля можна характеризувати перш за все такими рисами:
а) системність:
б) панування логіки;
в) динамізм, панування ідеї розвитку;
г) всеохопність;
д) матеріалістична позиція.

5.За Л.Фейєрбахом до сутнісних сил людини слід віднести:
а) силу почуття, силу розуміння та силу бажання;
б) силу науки, техніки та фантазію;
в) любов, спілкування та єдність із природою.

1.7. СЕМІНАР 7. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК НЕКЛАСИЧНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕНЬ (XIX-XX СТ.)

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Що правильно. Екзистеціалісти:
а) Гегель;
б) Сартр;
в) Камю;
г) Декарт;
д) Бекон.

2. Засновник феноменології:
а) М.Хайдеггер;
б) К.Ясперс;
в) К.Леві-Строс;
г) Ж.Гуссерль;
д) Ж.Марітен.

3. Що означає термін «екзистенція»?
а) система знаків;
б) існування;
в) матерія;
г) розвиток;
д) пізнання.

4. Автор праці «Так говорив Заратустра»:
а) Ж. Марітен,
б) М. Бубер;
в) А. Бергсон;
г) А. Шопенгауер;
д) Ф.Ніцше.

5. «В основі усіх свідомих актів людини лежать певні сталі структури». Це стверджує:
а) позитивізм;
б) структуралізм;
в) герменевтика;
г) неотомізм;
д) екзистенціаліз

1.8. СЕМІНАР 8. УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1.Філософія Києво-Могилянської академії::
а) схоластична;
б) неосхоластична;
в) матеріалістична;
г) містична;
д) ірраціональна.

2. Оберіть вірні судження. Григорій Сковорода:
а) був матеріалістом;
б) античним філософом;
в) розвивав «філософію серця»;
г) створив вчення про «дві натури» і «три світи»;
д) сформулював теорію «сродної праці».

3. Для П.Юркевича «серце» :
а) поняття для осмислення джерел людського життя і духовної творчості;
б) синтез духовних сутностей: розуму, почуттів, волі;
в) емоційне сприйняття світу4
г) єдність людини з природою;
д) першооснова світу.

4. Українським Сократом називають:
а) П.Юркевича;
б) І.Вишенського;
в) Т.Шевченка;
г) Г.Сковороду;
д) М.Костомарова.

5. Ідеологію українського національного радикалізму створив:
а) П.Могила:
б) М.Грушевський;
в) Д.Донцов;
г) П.Куліш;
д) М.Драгоманов.

ПІДСУМКОВИЙ ТЕСТ
ДО 1 МОДУЛЯ
СВІТОГЛЯДНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ

1. Предметом філософської антропології є:

а)сутність всього сущого;
б)соціальний світ;
в) сфера ідеальних сутностей;
г) природа та сутність людини.

2. Теза про те, що людина є мірою всіх речей належить:
а). Піфагору
б). Протагору
в). Демокріту
г). Парменіду.

3. Рефлексія це:
а) діяльності самопізнання, що дає змогу розкрити специфіку духовного світу людини;
б) закономірності руху тіл;
в) психічна хвороба;
г) математична методологія.

4. Сукупність хвилюючих суспільство і людину думок про сутність оточуючого світу, про положення і призначення людини і людства в ньому – це:

а) свідомість;
б) параноя;
в) філософія;
г) світогляд.

5. Духовність – це:

а) релігійність;
б) інтелігентність;
в) внутрішня енергетичність;
г) зовнішня активність.

6. Одним з історичних типів світогляду є:
а) прагматичний;
б) релігійний;
в) псевдонауковий;
г) соціокультурний.

7. Парадигмальність є визначальною рисою

а) філософії;
б) мистецтва;
в) релігії;
г) науки.

8. Наукова теорія
а) пролонгується;
б) верифікується;
в) фіксується;
г) корелюється.

9. Незалежно від нас існує ідея, а світ є породженням цієї ідеї – це позиція

а) суб'єктивного ідеалізму;
б) матеріалізму;
в) об'єктивного ідеалізму;
г) агностицизму.

10. Позиція агностицизму найчастіше притаманна:
а) суб'єктивному ідеалізму;
б) об'єктивному ідеалізму;
в) матеріалізму;
г) фундаменталізму.

11. Гуманістична функція філософії полягає в тому, що філософія
а) обґрунтовує ціннісні норми та ідеали, сприяє формуванню у людини уявлень про оцінки і цінності буття, розробляє моральні орієнтири;
б) продукує, накопичує, узагальнює, поглиблює і трансформує знання про межові основи буття та його фундаментальні властивості;
в) сприяє усвідомленню людиною цінності власного

життя, свого місця в природі і суспільстві;
г) сприяє розумінню культури як матеріально-духовного феномену.

12. Хто із античних філософів вперше використав слово „філософія”?

а) Платон;
б) Фалес;
в) Сократ;
г) Піфагор.

13. Питання про першооснову світу вперше поставили

а) досократики;
б) атомісти;
в) епікурейці;
г) картезіанці.

14. Вогонь є першоосновою в поглядах

а) Аристотеля;
б) Сенеки;
в) Геракліта;
г) Анаксагора

15. Теорія ідей є теоретичним фундаментом вчення

а) Аристотеля;
б) Цицерона;
в) Платона;
г) Зенона.

16. Ентелехія є одним з центральних понять вчення

а) Піфагора;
б) Сократа;
в) Демокріта;
г) Аристотеля.

17. Внутрішній голос як метод пізнання використовував

а) Сократ;
б) Платон;
в) Протагор;
г) Фалес.

18. **«Людина є мірою всіх речей...» було гаслом**

а) стоїків;
б) піфагорійців;
в) софістів;
г) епікурейців.

19. Епікурейці базували своє вчення на позиціях

а) піфагореїзму;
б) атомізму;
в) фетишизму;
г) пантеїзму.

20. Тертуліан сформулював принцип

а) вірую, бо весело;
б) вірую, бо красиво;
в) вірую, бо абсурдно;
г) вірую, бо знаю.

21. Патристика це:

а) література написана «отцями церкви»;
б) література, що пояснює біблійні тексти;
в) апокрифічна література;
г) розважальна література.

22. Соціально-теологічні погляди Августина Аврелія викладені в книзі

а) Капітал;
б) Про місто Боже;
в) Сума проти язичників;
г) Пригоди Буратіно;

23. Суперечка про універсалії це:

а) протистояння між християнами і мусульманами;
б) настільна гра;
в) суперечка між середньовічними реалістами і номіналістами;
г) суперечка між роялістами і велосипедистами.

24. Теорія «двоїстої істини» стверджує, що

а) Бог має подвійну природу існування;
б) релігія і наука є двома шляхами до однієї істини;
в) релігія є єдиним шляхом

до істини;
г) двома шляхами до істини є експеримент і аналітична дедукція.

25. Родоначальником томізму був

а) Томас Гоббс;
б) Томас Мор;
в) Фома Аквінський;
г) Том і Джері.

26. Декарт став для новоєвропейської науки родоначальником

а) емпіризму;
б) сенсуалізму;
в) модернізму;
г) раціоналізму.

27. Основою філософського вчення Джордано Бруно була позиція

а) пантеїзму;
б) панкреатиту;
в) панлогізму;
г) гілозоїзму.

28. Галілео Галілей винайшов

а) повітряну кулю;
б) мікроскоп;
в) телескоп;
г) фонендоскоп.

29. Головною рисою філософствування Нового часу стає принцип

а) божественного визначення;
б) пантеїзму;
в) механіцизму;
г) трансценденталізму.

30. «Знання – сила», – сказав Ф. Бекон, – «а сила людини полягає в тому, щоб…» (закінчити фразу Ф.Бекона)

а) підкорити природу;
б) підкорити інших людей;
в) пізнати закони природи і використати їх собі на користь;
г) пізнати закони природи і підкоритися їм.

31. Томас Гоббс вважав людину механізмом, який

а) здатен створювати інші механізми;
б) здатен лише ламатися;
в) здатен розвиватися;
г) здатен танцювати.

32. Жан-Жак Руссо розробив теорію

а) парламентської демократії;
б) колективістської демократії;
в) конституційного монархізму;
г) анархізму.

32. Концепцію абсолютного ідеалізму вибудував

а) Фейєрбах;
б) Кант;
в) Фіхте;
г) Гегель.

34. Метод трансцендентального запитування використовував

а) Кант;
б) Шопенгауер;
в) Шеллінг;
г) Гегель.

35. Діалектичний матеріалізм є загальним принципом

а) томізму;
б) марксизму;
в) екзистенціалізму;
г) неопозитивізму.

36. Фрідріх Ніцше вважається представником

а) «філософії життя»;
б) «філософії смерті»;
в) «філософії свободи»;
г) «філософії пізнання».

37. Теорію «приреченості людини до свободи» розвинув

а) А. Камю;
б) М. Хайдеггер;
в) Ж.-П. Сартр;
г) Х. Ортега-і-Гассет.

38. Центральною проблематикою позитивістських теорій є

а) пошук методів отримання істинного знання;
б) кращого влаштування людського життя;
в) поліпшення соціальної ситуації;
г) поліпшення духовного стану людини.

39. Екзистенціалізм – це:

а) філософія свідомості;
б) філософія невимушеності;
в) філософія існування;
г) філософія панування.

40. Карл Поппер вважається представником

а) неопозитивізму;
б) екзистенціалізму;
в) волюнтаризму;
г) структуралізму.

41. Одним з основоположників теорії «індустріального суспільства» є

а) К. Маркс;
б) Р. Арон;
в) А. Камю;
в) Ю. Габермас.

42. К. Г. Юнг – представник:

а) неофрейдизму;
б) екзистенціалізму;
в) позитивізму;
г) постмодернізму.

43. Ч.С. Пірс є представником;

а) структуралізму;
б) романтизму;
в) прагматизму;
г) екзистенціалізму.

44. Ефективність застосування як мірило істинності є одним з принципів

а) прагматизму;
б) екзистенціалізму;
в) ніцшеанства;
г) неотомізму.

45.До філософських шкіл стародавньої Індії відноситься:

а) санкх'я
б)даосизм
в) конфуціанство
г) стоїцизм

46. Яка із шкіл філософії стародавньої Греції вважається найпершою:

а) мілетська школа
б) елейська школа
в) піфагореїзм;
г) епікуреїзм;

47.Якому з історичних типів світогляду притаманний антропоморфізм:

а) міфологічному
б) теоретичному
в) середньовічному
г) філософському

48.Засновником даосизму є:

а). Конфуцій
б). Лао-цзи
в). Гаутама Будда
г). Лунь-юй

49. Екзистенкціоналізські течії досліджують:

а). методологію наук
б). існування людини
в). логічний аналіз мови
г). емпіричний досвід